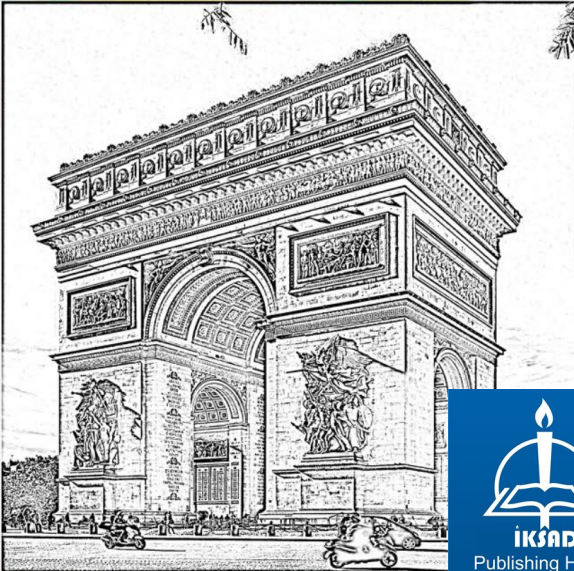

LİDER VE MİMARİ TASARIM: THOMAS JEFFERSON VE NAPOLYON BONAPART

Sertan BAKAR

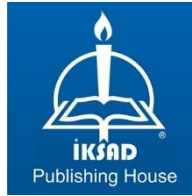

LİDER VE MİMARİ TASARIM: THOMAS JEFFERSON VE NAPOLYON BONAPART

Arş. Gör. Dr. **Sertan BAKAR**¹

Editör: Doç. Dr. Mehmet İNCEOĞLU²

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14253399>

---

¹ Kafkas Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Kars, Türkiye, sertanbakar@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7566-6857

² **Editör:** Mehmet İnceoğlu, Doçent Doktor, Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, inceoglum@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5264-8755

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

Institution of Economic Development and Social Researches Publications®
(The Licence Number of Publiator: 2014/31220)

TÜRKİYE TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules. The first degree responsibility of the works in the book belongs to the authors.

Iksad Publications – 2024©

ISBN: 978-625-367-961-3

Cover Design: Elif ATICI TEKTAŞ

December / 2024

Ankara / Türkiye

Size = 16x24 cm

ÖNSÖZ

Liderlik, toplumsal yapıların dönüşümünde her dönemde belirleyici bir unsur olmuştur. Gücün kullanımı, ideolojilerin inşası ve bu doğrultuda toplumların şekillendirilmesi süreçlerinde liderler, salt siyasi ve sosyal düzeni değil, aynı zamanda mekansal tasarımı da etkileyebilmişlerdir. Mimari, bu bağlamda liderlerin ideolojik yaklaşımlarını yansıtan ve toplumsal yapıyı dönüştürmede stratejik bir araç olarak dikkat çeker.

‘*Tasarım kavramının liderlik bağlamında mimarlığa yansımaları*’ başlıklı yüksek lisans tezinden oluşturulan bu kitap, liderlik kavramını ele alarak, demokratik ve baskıcı liderlik yaklaşımlarının mimari üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. Özellikle sanayileşme süreci ve Aydınlanma Çağı gibi dönüm noktalarının liderlik yaklaşımlarında nasıl bir dönüşüm yarattığı, demokratik ve baskıcı liderlik biçimlerinin, Thomas Jefferson ve Napolyon Bonapart sınırlılığında, mekansal yansımaları üzerinden tartışılmaktadır.

Sertan BAKAR

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
BÖLÜM 1	4
LİDERLİK KAVRAMI	4
1. LİDERLİK KAVRAMI	4
1.1. Liderlik ve İlgili Kavramlar	4
1.1.1. Lider ve Nitelikleri.....	10
1.1.2. Liderlik ve Yöneticilik Ayrımı.....	20
1.1.3. Lider ve Takipçi İlişkisi	20
1.1.4. Lider Gereksinimi: Lider-Kitle ve Lider-Seçkin Kesim İlişkisi	23
1.1.5. Liderlik Teorileri ve Liderlik Örnekleri	25
1.2. Siyasi Lider ve Liderlik.....	28
1.2.1. Demokratik Liderlik.....	31
1.2.2. Baskıcı Liderlik.....	32
1.3. Liderlik ve İdeoloji	32
1.3.1. Liderlik Bağlamında İdeolojinin İşlevi.....	33
BÖLÜM 2	35
MİMARİ TASARIM VE LİDER	35
2. TASARIM DÜŞÜNCEŚİ ve LİDER	35
2.1. Tasarım Düşüncesi.....	35
2.2. Tasarım Düşüncesi ve Lider	41
2.2.1. Anıtsal Tasarım ve Lider.....	50
2.2.2. Kentsel Tasarım ve Lider	56
BÖLÜM 3	61
MİMARİ TASARIM VE DEMOKRATİK LİDER: THOMAS	
JEFFERSON	61
3. THOMAS JEFFERSON (1743-1826)	61
3.1. Demokratik Lider ve Tasarım: Thomas Jefferson	61

3.2. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi	63
3.3. Jefferson ve Liderlik	64
3.4. Jefferson ve Tasarım	65
3.5. Jefferson ve Mimari	67
3.5.1. Virjinya Meclis Binası	70
3.5.2. Monticello	72
3.5.3. Poplar Forest	78
3.5.4. Akademik Yerleşke	79
BÖLÜM 4.....	86
MİMARİ TASARIM VE BASKICI LİDER: NAPOLYON	
BONAPART	86
4. NAPOLYON BONAPART (1769-1821)	86
4.1. Napolyon ve Liderlik	86
4.2. Napolyon ve Anıtsal Mimari.....	87
BÖLÜM 5.....	94
SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA	104

GİRİŞ

Liderlik kavramı, geçmişte olduğu gibi günümüz toplumlarında da önemli bir konuma sahiptir. Yönetim erkini elinde bulundurmaları açısından liderler, konularından kaynaklanan meşru güç ile kendi ideolojileri doğrultusunda toplumları yeniden şekillendirebilmektedir. Kent yaşamına ilişkin radikal müdahaleler de bu bağlamda değerlendirilebilir. Yaygın olarak mimarlar aracılığıyla gerçekleştirilen bu müdahaleler, liderlerin tasarım düşünürü olmaları halinde farklı biçimlerde de uygulanabilmektedir.

Sanayileşme sürecinin bir sonucu olarak; kentlerde demografik yapının değişmesi ve nüfus yoğunluğunun artması güç ve iktidar kavramlarının kent üzerindeki etkisini daha da belirgin hale getirmiştir. Siyasi yönetim ve liderlik yaklaşımlarında yenilik arayışları ortaya çıkmıştır. Değişen toplumların yönetilmesi, geleneksel liderlik anlayışlarından uzaklaşmasını zorunlu hale getirmiş ve liderlik kavramının öneminin daha da artmasına neden olmuştur. Bu bakımdan liderlerin, toplumsal, sosyal ve ekonomik sorunlar başta olmak üzere tüm sorunların çözümünde başarılı olabilmeleri tek başına yeterli görülmemeye başlanmıştır. Özellikle dini ve siyasi yönetim yaklaşımlarının, Aydınlanma Çağı ile birlikte kitleler tarafından yoğun biçimde sorgulanması, liderlik algısını farklı boyutlara taşımıştır. Buna göre, değişime uyum sağlayabilmelerinin yanı sıra; aynı zamanda, yaratıcı ve eleştirel düşünebilen, yenilikler yaratabilen, kitleler ile empati kurabilen ve bu bağlamda toplumsal yapıyı kendi ideolojileri doğrultusunda yönlendirebilen liderler, kitleler tarafından tercih edilmektedir.

Liderler açısından düşünüldüğünde ise; liderlerin, kendi ideolojilerini kabul eden kitleleri arzuladıkları açık ve net biçimde görülebilir. Bu bağlamda, yönetim erkini elinde bulunduran liderler, ‘baskı’ ve ‘ikna’ olmak üzere iki farklı biçimde ideolojilerini kitlelere kabul ettirmek durumundadır. Bu durum ise demokratik ve baskııcı liderlik olmak üzere iki farklı liderlik yaklaşımını işaret eder.

Baskı veya ikna yöntemi ile toplumların sosyal yapısı ve yaşam biçimlerinin şekillendirilmesi, farklı ideolojik aygıtlar tarafından gerçekleştirilebilir. Mimari de liderler tarafından yoğun biçimde kullanılan ideolojik aygıtlar arasında yer alır. Zira liderler ve mimari tasarım arasındaki ilişki oldukça köklü bir geçmişe sahiptir. Mezopotamya kralları ve Mısır

fıravunları da tasarım talebinde bulunan liderlere örnek olarak gösterilebilir. Anıtlar, kamu yapıları veya kentlerin inşa edilmesini talep eden liderlerin motivasyonu ise kimi zaman güç ve ölümsüzlük, kimi zaman da toplumun ilerlemeci bir yaklaşımla değiştirilmesi arzusu olarak değerlendirilebilir.

Baskıcı rejimler olarak nitelendirilen monarşilerde görüldüğü üzere; liderler, topluma nasıl yaşayacaklarını dikte eder. Bu bağlamda; mimari tasarımın, oldukça önemli bir işlevi de yerine getirdiği açıktır. Kraliyet saraylarında kullanılan alınlık, sütun ve kubbe gibi mimari öğeler aracılığıyla liderler, kendilerinin tanrı ya da tanrılardan pay almış kutsal birer varlık olarak kabul edilmeleri gerektiğini kitlelerine dayatır.

Toplumun da yönetimde söz hakkının olduğu demokrasilerde ise yönetici ve kitle arasında 'kutsal olan' ya da 'kutsal olmayan' şeklinde bir ayrım bulunmamaktadır. Bunun bir sonucu olarak; yönetilen kitleye ait olan özel mimari mekanların tasarımında da kutsallık ifade eden mimari öğelerin kullanımında bir kısıtlamanın olmadığı görülür.

Anlaşıldığı üzere; kamusal alan mimarisi, ulusal ve özel mimarinin şekillenmesinde de liderlik tarzlarının farklılığı ve liderlerin ideolojileri etkin bir rol üstlenir: Demokratik bir liderin mimari tasarıma yaklaşımı ile baskıcı bir liderin yaklaşımı arasında birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Bu bağlamda; özel ya da kamu mimarisi olsun, herhangi bir ulus veya toplumun mimarisi, devlet yönetimini elinde bulduran liderin tasarım ve aynı zamanda liderlik anlayışı ile doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla mimari tasarım ve liderin ideolojisi arasındaki mutlak ilişki toplumun tamamını ya da çok büyük bir kısmını doğrudan ilgilendirmektedir. Diğer yandan, bu ilişkinin sonucu olarak ifade edilebilen mimari pratiğin ulus ile sınırlandırılması da uygun değildir. Zira küreselleşmeden bağımsız olarak değerlendirilemeyecek olan mimari, ulus-üstü bir ifade ve iletişim biçimidir.

Demokratik ve baskıcı liderlerin tasarıma ilişkin yaklaşımlarının farklı olması gibi; tasarım düşünürü liderler de tasarım düşünürü olmayan diğer liderlerden ayrılmaktadır. Liderlerin tasarım düşünürü olmaları halinde liderlik ve mimari tasarım arasındaki ilişkinin boyutu da farklılaşır. Tasarım düşünürü liderler, ideolojileri ile kitleleri istenilen biçimde değiştirebilmeleri açısından diğer liderlerden ayrılırlar.

Liderlerin ideolojileri doğrultusunda mimari tasarımı ele alış biçimleri ve tasarım düşünürü liderlerin ideolojilerini de yansıtan mimari tasarım

yaklaşımlarının anlaşılması ise liderlik ve mimarlık arasındaki ilişkiyi daha görünür halde getirecektir. Şu halde mimari tasarım ve liderlik arasındaki ilişkinin anlaşılabilirliği açısından, öncelikle liderin neliği sorunu üzerinde durulması sonrasında ise lider ve mimari tasarım ilişkisine yer verilmesi uygun düşecektir.

BÖLÜM 1

LİDERLİK KAVRAMI

1. LİDERLİK KAVRAMI

Toplumlarda yönetim erki, devlet liderlerinin konumlarından kaynaklanan meşru güç ile sağlanmaktadır (Nevarez, Wood, & Penrose, 2013, p. 95). Buna göre devlet liderleri, sosyal yaşam, siyaset, ekonomi, bilim ve sanat gibi insan yaşamını şekillendiren tüm alanları istedikleri doğrultuda yönlendirebilme potansiyeline sahiptirler. Söz konusu durum, liderlik pozisyonunun kalıcılığı açısından, kitlenin desteğini sağlanmasını gerektirir. Kitle desteği ise baskı ve ikna yöntemleri ile mümkündür. Hangi yöntem uygulanırsa uygulansın, liderler kitlelerin desteğini kazanabilmek için kendilerini kitlelere ifade etme gereği duyar. Yönetim biçimlerinin ve gerçekleştirmek istedikleri hedeflerin kitleler tarafından benimsenmesi liderlerin meşruiyetinin desteklenmesi ya da kabul edilmesi zorunluluğu ile mümkündür. Dolayısıyla liderler, ileri sürdükleri siyasi öğretilerinin ideoloji halini alarak kitlelerce benimsenmesi ve liderliklerinin pekiştirilmesi gerekliliği ile hareket eder.

1.1. Liderlik ve İlgili Kavramlar

Liderlik, bir kişinin, içinde kendisinin de yer aldığı herhangi bir grup/organizasyon/şirket/siyasi oluşum ya da idarenin, tutarlı bir biçimde gelişimini sürdürebilmesi doğrultusunda, topluluk içindeki tüm bireyleri etkileme süreci olarak tanımlanabilir (Sharma & Jain, 2013, p. 310). Sharma ve Jain'in, içeriği bakımından liderlik kavramının topluluk, amaç ve sürece vurgu yaptığı açıktır. Bu durumda liderlik görevini üstlenen kişi olması bakımından lider, söz konusu süreci yöneten ya da yönlendiren kişi olarak ifade edilebilir.

Northouse ise liderliği tek yönlü bir süreç olarak değerlendirmez. Ona göre karşılıklı bir etkileşim gerektiren liderlik, liderin ve takipçilerin birbirlerini etkilediği bir süreçtir (Northouse, 2010, p. 3). Northouse'un tanımında etkileşim kavramının da dahil edilmiş olması dikkat çekicidir. Şu halde liderlik, bir topluluğun ortak bir hedefe ulaşılabilmesi için içlerinden birinin, kendine has yöntemleriyle diğer bireyleri etkilediği; aynı zamanda, lider olan bu kişinin kendisinin de topluluk tarafından etkilendiği bir süreçtir.

Tyler ile Ricketts'ın liderlik tanımlamalarında da ortak bir hedef, süreç ve etkileşimin vurgulandığı görülür. Bu araştırmacılara göre liderlik; ortak bir hedefe ulaşılabilmesinde, grup içindeki bir kişinin diğer kişileri etkilemesi ile gerçekleşen bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Tyler, 2004, p. 167); (Ricketts, 2009).

Liderlik, bir arada olma ya da birlik olma durumunu da gerektirir. Zira Tead'ın vurgusu da bu yöndedir. Ona göre liderlik, insanların arzuladıkları bir hedefin gerçekleştirilebilmesi için bir araya gelebilmelerini sağlama faaliyetidir (Tead, 1935, p. 20).

Bavelas ise liderliği iki biçimde ele alır: (1) Lider olan kişinin sahip olması gereken kişisel özelliklerin olağanüstü bir biçimde birleşmesi ve (2) herhangi bir organizasyon içindeki karar alma mekanizmaları ve bu doğrultuda gerçekleştirilen örgütlenme ilişkileridir. Birinci yaklaşım, liderin özellik ve yeteneklerine; ikincisi ise topluluktaki güç ve otorite modellerine işaret eder (Bavelas, 1960, p. 491). Bavelas'ın bu yaklaşımı da liderliğin farklı etkenler tarafından şekillendiğini vurgular.

Güç ve otoritenin birtakım düşüncelerin benimsetilmesindeki etkisi de dikkate alındığında, Hogg'un liderlik tanımlaması da Bavelas'ı destekler. Hogg'a göre liderlik, bazı insanların sahip olduğu ve diğer insanlara yeni düşünce, davranış, değer ve hedeflerin benimsetilmesi çabasını ifade eden bir terime karşılık gelir. Dolayısıyla liderlik, küçük bir grup ya da bir ulus gibi büyük bir grup içinde de görülebilir (Hogg, 2004, p. 53).

Liderlik görevini yerine getiren kişi, 'lider' olarak kabul edilir. Bu bakımdan liderlik ve lider kavramlarının birbirinden ayrı düşünülemez.

Türk Dil Kurumu'nun lider (önder) tanımlamasında ise; süreç, koşul, bağlam ve etkileme yeteneğine vurgu yapıldığı görülür:

“Gücü, ünü ve toplumsal yeri dolayısıyla, belli zaman ve durumlar içinde, ilişkili bulunduğu küme veya toplumun tutum, davranış ve etkinliklerini değiştirip yönetme yeteneğini gösteren kimse (TDK, 2018).”

Türk Dil Kurumu tarafından yapılan tanımlamadan da anlaşıldığı üzere; liderlerin etik değerlere uygun davranmak durumunda olduğuna ilişkin herhangi bir kısıtlama vurgulanmaz. Baskıcı bir lider de tanımda yer aldığı üzere; gücü, ünü ve toplumsal yeri dolayısıyla içinde bulunulan süreç ve şartlarda, kendisinin de dahil olduğu kitlenin davranışlarını kendi belirlemiş

olduğu doğrultuda değiştirebilmek amacıyla birtakım etkinliklerde bulunmakta ve o kitleyi yönetebilme yeteneğine sahip olduğunu gösterebilmektedir. Diğer yandan; Türk Dil Kurumu tarafından, “*Bütün siyasi yetkileri kendinde toplamış bulunan kimse*” şeklinde tanımlanan ‘diktatör’ ve “*Gücüne güvenerek hükmü altında bulunanlara söz hakkı ve davranış özgürlüğü tanımayan (kimse)*” şeklinde tanımlanan ‘zorba’ kavramlarının (TDK, 2018), liderlik bağlamında değerlendirilmesi halinde, bazı liderlerin aynı zamanda diktatör ya da zorba olabilmeleri de mümkündür.

Herhangi bir liderin, ideolojisini kitlelere baskı yoluyla kabul ettirmesi, liderin aynı zamanda bir diktatör ya da zorba olarak nitelendirilmesi sonucunu da doğurabilir. Karşıtı olarak, liderlerin kitleleri etkileme süreçlerinin ana unsurunu ikna yönteminin oluşturması durumunda ise lider demokratik bir lider olarak nitelendirilir.

Demokratik ve baskıcı liderlerin kitlelerde oluşturmak istedikleri ise, kendi ideolojilerinin yansıması olacak biçimde, toplumsal bir bakış açısı veya tavır ortaya çıkarmaktır. Bu ise zihniyet kavramı ile ifade edilebilir: “... *her düşünsel faaliyet zihniyetin oluşumuna belli ölçüde bir katkı yapar* (Aytaç, 2009, s. 45).” Kitlenin zihniyetini şekillendirmek ise lider açısından bir araç ya da amaç olabilir.

Farklı yaklaşımlara karşılık, tanımlamalarda yer alan ortak noktalar dikkat çekicidir. Örneğin Ricketts, liderliğe ilişkin ortak noktaları şu şekilde belirtir:

- Liderlik bir süreçtir;
- Etkileme yeteneği gerektirir;
- Bir grup dahilinde ortaya çıkar;
- Bir hedefe ulaşılmasını amaçlar (Ricketts, 2009).

Liderliğin, bir hareketin rastlantısal olmayan bir etkileşimle yönlendirilmesi gerektiğini ve bu yönelim veya etkileşimde herhangi bir şüpheye yer olmadığını ifade eden Paschen ve Dihsmailer ise; liderliği, kararların hızlı bir biçimde alınabilmesini de sağlaması bakımından, ‘hiyerarşik bir sosyal yapı’ olarak ele alırlar. Bu sosyal yapı içinde çatışmaya yer yoktur. Bu bağlamda liderlik:

- Yaşamımızın ayrılmaz bir parçasıdır.
- Problemlere ilişkin pratik cevaplar verilmesini gerektirir.
- En yaygın ve kabul görmüş örneklerini çalışma ortamında sunmaktadır.

- Karşılaşacağımız sorunların üstesinden ne şekilde gelinebileceğine odaklanmaktadır.
- Etik beklentilerden bağımsız bir varoluşa sahiptir.
- Sosyal bir çevrede gerçekleşmektedir.
- Özgürlük ve çatışma ile karşılaştırıldığında karşıt anlamlar taşımaktadır.
- Her şeyin mekanik olarak belirli olduğu bir sistemde gereksizdir.
- Umut verici bir hedef gerektirir.
- ‘Güç’ gerektirir.
- Mutlaka ‘iyi’ ile ilişkilendirilmek durumunda değildir.
- Bir süreçtir.
- Kendisiyle ilgili eylemler söz konusu olduğunda liderin etkin çabasına gerek duyulur.
- Liderin özgürlükleri de kısıtlanır.
- Bağımsız bir kavram olarak düşünülemez; zira kendinden önceki lider ve liderlik anlayışlarının mirasçısı olarak ifade edilebilir.
- Uzun bir süreç olduğundan, başarıların değerlendirilmesi de zordur.
- Toplumsal bir değer olması bakımından kültürü de etkiler.
- Hedeflerin ulaşılabilirliği konusunda ortak bir inanç gerektirir.
- Karmaşık bir sosyal çevre içinde yer alan birçok insanın güçlü yanlarının bir araya getirilmesi bağlamında her insanda bulunmaktadır.
- Takip edilen hedefler ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesine ilişkin kullanılan araçlar vasıtasıyla değerlendirilerek ‘iyi’ veya ‘kötü’ şeklinde nitelendirilebilir.
- İnsanlarla benzer olarak, hayvan topluluklarında da görülür ve liderliğin hayvanlar ve insanlar açısından anlamı da benzerlik gösterir.
- İnsanlık tarihini etkileyen bir potansiyele sahiptir.
- Liderin kişilik ve başarılarından ayrı düşünülmemelidir (Paschen & Dihsmair, 2015, pp. 1-28).

Dolayısıyla liderlik, liderin performansı ve içinde bulunulan kültürden bağımsız olarak değerlendirilemez.

Lider kavramının kitle karşısında hiyerarşi açısından üst bir kavram olması ise saygın bir konumu ifade etmesine neden olur. Lider:

“Kişisel bakımdan sahip olduğu, saygınlık, üstünlük ve çekicilik yüzünden kendisine itaat edilen bir kişidir (Duverger, 2002, s. 136).”

Araştırmacıların yanı sıra liderler tarafından yapılan liderlik tanımlamalarında da farklı kavramların öne çıktığı görülmektedir. Örnek olarak; 1997 ve 1998 yıllarında Amerika Birleşik Devletleri’nde gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Liderlik Konferanslarına katılan liderlerin,

liderliğe ilişkin tanımlamalarına yer veren Safty; Kral Hüseyin'in (1935-1999)³ takipçiler ve lider arasındaki uyuma vurgu yaptığını; Simone Veil'in (1927-2017)⁴ modern çağ liderliğinin, koalisyonların kurulabilmesiyle mümkün olduğunu ileri sürdüğünü ve Andrés Pastrana Arango'nun ise (1954-)⁵ ulusal ve uluslararası siyasi liderliğin temel koşulu olarak 'barış ve kalkınma için ortaklıklar kurabilme' yeteneğine sahip liderlik niteliklerine vurgu yaptığını belirtir (Safty, 2003, pp. 36-38). Bu tanımların, nesnel bir kesinlik ifade etmediği; yalnızca algılayan ve tanımlayan kişinin sahip olduğu toplumsal, kültürel, ekonomik ya da siyasal yaklaşım veya eğilim doğrultusunda liderlik kavramına ilişkin anlamlandırma çabasına karşılık geldiği görülmektedir. Dolayısıyla, liderler tarafından yapılan tanımların desteklenmesi ya da yadsınması olağandır.

Tüm bu yaklaşımlar bir arada değerlendirildiğinde; liderlikten söz edilebilmesi için, topluluk olmanın da önkoşulu olarak birden fazla kişinin, belirli bir amaç doğrultusunda bir araya gelmesi gerektiği açıktır. Günümüzde bu topluluklara –ya da gruplara- örnek olarak gösterilebilecek olan siyasi partiler ya da sivil toplum örgütlerinde/kuruluşlarında, liderlik görevini üstlenen meslek gruplarının başında ise hukukçuların yer aldığı dikkat çekmektedir. Liderliğe ilişkin popüler algının güç ya da konum ile eşdeğer tutulmasına rağmen, uzmanlar tarafından karakter, süreç, yetenek ve ilişkiler bakımından ele alındığını belirten Rhode, lider konumundaki en yaygın meslek grubu olan hukukçuların da liderlik alanında herhangi bir akademik eğitim almadığını vurgular (Rhode, 2012, pp. 689-690). Diğer yandan ekonomik yaşamdaki liderlik görevini ise yaygın biçimde ekonomistler üstlenmektedir (Olgun, 2003, p. 66).

Siyaset alanında hukukçuların, ekonomi alanında ise ekonomistlerin ön planda olduğu ve aynı zamanda karar mekanizmasını işaret etmesi bakımından, liderlerin -dahil oldukları topluluklarının içinde değerlendirildiği- siyaset, ekonomi, bilim, sanat ya da spor dalında en etkin ve hızlı kararları verebilecek nitelikte olmaları gerektiği açıktır. Bu bakımdan Hemphill, karar mekanizmasının hızlı biçimde gerçekleştirilmesini başarılı bir liderlik olarak değerlendirir (Hemphill, 1949, p. 228). Dolayısıyla, hangi alanda olursa olsun

³ Ürdün (eski) Kralı. 1952-1999 yılları arasında krallık yapmıştır.

⁴ 1979-1982 yılları arasında Avrupa Parlamentosu Başkanlığı görevini yapmıştır.

⁵ Kolombiya (eski) Devlet Başkanı. 1998-2002 yılları arasında başkanlık yapmıştır.

başarılı bir liderlik, karar mekanizmasının doğru değerlendirilmesini gerektirir. Bu da liderlik ile ilgili bir başka yaklaşım olarak karşımıza çıkar.

Liderlik tanımları üzerinde bir bütünlük sağlanamaması, Hughes, Ginnet ve Curphy tarafından, liderliğin lider, takipçi ve içinde bulunan şartları kapsayan karmaşık bir olgu olması ile ilişkilendirilir. Bu bakımdan, liderlik araştırmacılarının bir kısmı lideri kişilik özellikleri, fiziksel yetenekleri ya da davranışlarıyla ilişkilendirirken; diğer bir kısmı ise lider ile takipçileri arasındaki ilişkiye odaklanır. Şu halde liderlik, liderin kişisel özellik ve yeteneklerinin yanı sıra kitleyi ve kitle ile kurulan iletişim sürecini de kapsayan bir kavramdır. Demirtaş'ın düşüncesi de bu doğrultudadır (Demirtaş, 1997, s. 13). Liderlik, grup içindeki tüm üyelerin dahil olduğu bir sosyal etkileşim sürecidir.

Diğer araştırmacılarla benzer olarak; farklı liderlik tanımlamalarını bir arada değerlendiren ve tek bir liderlik tanımının doğru olarak kabul edilemeyeceğini vurgulayan Hughes ve diğerleri, yapılan liderlik tanımlamalarında hiyerarşik bir yapının yönlendirilmesinin yanı sıra, bu yapının kontrolünün sağlanmasını ve isteklerin yerine getirilmesi için emir verilmesini de liderlik bağlamında yapılan tanımlamalarda dikkat çeken unsurlar olarak değerlendirirler. Onlara göre insanların düşünce, his, umut, hayal, ihtiyaç, korku ve zayıflıkları gibi kişisel özellikleri de liderliğe ilişkin kesin bir tanımlama yapılmasına engel olmakta ve liderlik kavramının karmaşık olarak algılanmasına sebep olmaktadır. İyi bir liderlik ise diğerlerinin (takipçilerin) zihinlerine ve kalplerine dokunabilmeyi gerektirir. Bu da olumlu veya olumsuz yönde olabilir. Diğer yandan, tüm liderlerin dünya genelinde tanınması da mümkün değildir. Bu bakımdan Hughes ve diğerleri kendi grupları dışında tanınmayan liderlerin mevcudiyetine de vurgu yapmaktadır (Hughes, Ginnet, & Curphy, 2002, pp. 6-13).

Geleneksel liderlik teorileri ve bu bağlamda yapılan araştırmalar; liderlerin, takipçilerin bilişsel özellikleri üzerindeki etkisi, liderliğin pekiştirilmesi açısından liderlerin davranışları, lider ve takipçiler arasında değişen ilişkiler ve liderlerin kendilerine has özellikleri üzerinde yoğunlaşmıştır. 1970'li yılların ortasından itibaren yeni liderlik teorileri geliştirilmiştir. Söz konusu teorilerde, Max Weber'in 1947 yılında literatüre sunmuş olduğu 'karizmatik lider' kavramına odaklanıldığı görülür (Weber M. , 2019, s. 246-249). Böylelikle; ilham verici ve vizyon sahibi liderlerin

sembolik anlamlar taşıyan davranışları öne çıkarılır. Karizmatik lider teorisi olarak adlandırılan bu teori ile sistemler ve takipçiler üzerinde olağanüstü etkilere sahip sıra dışı liderlere ilişkin araştırmalar gerçekleştirilmiştir (House, Splanger, & Woycke, 1991, p. 365).

Sonuç olarak; liderliğin anlaşılabilmesinde salt liderler üzerinde bir çıkarımda bulunmak son derece dar bir bakış açısı ile liderliğin anlaşılmaya çalışılması anlamına gelmektedir. Liderliğin daha geniş bir bakış açısıyla anlaşılabilmesi için liderin yanı sıra takipçiler ve içinde bulunulan şartların da anlaşılması gerekir (Hughes, Ginnet, & Curphy, 2002, p. 23).

Liderlerin konumlarının yanı sıra, sahip oldukları birtakım kişisel özellikler, lider ve takipçiler arasındaki ilişki ve takipçilerin genel nitelikleri ile diğer belirleyici şartların bir arada değerlendirilmesi sonucunda liderlik analizi yapılabilmektedir. Liderliğin genel karakterinin belirlenmesi bu bileşenler doğrultusunda gerçekleşir. Slattery'nin ifadeleri de bu durumu destekler niteliktedir. Slattery, modern seçkinler teorisinin kurucuları olan Vilfredo Pareto (1849-1923) ve Gaetano Mosca'nın (1858-1941) azınlık yönetiminin bütün toplumlarda kaçınılmaz olduğunu ileri sürdüklerini bildirmektedir. Slattery'nin aktardığına göre; Pareto ve Mosca, yaşanan toplumsal değişimler ve devrimler sonucunda seçkinler kesiminin değiştiğini ileri sürer. Pareto'nun seçkinler teorisi ise lider ve yönetim biçimi arasındaki ilişkiye işaret eder. Slattery'nin aktardığına göre Pareto, yöneticileri ikiye ayırır: (1) Aslanlar ve (2) tilkiler. Buna göre aslanlar, askeri diktatörlüklerde görülen kararlı ve acımasız liderlerdir. Diğer yandan; tilkiler ise Avrupa demokrasilerinde de yaygın olarak görülen, gizli ve aynı zamanda yönlendirici ve demokratik bir yönetim yaklaşımına sahip liderlerdir. İlk modelde güç, ikinci modelde ise ikna merkezli liderlik söz konusudur (Slattery, 2014, s. 88-89).

Farklı belirleyiciler doğrultusunda şekillenen liderlik anlayışı ve genel olarak lider karakterinin yalnız başına değerlendirilemeyecek kadar kapsamlı kavramlar olduğu açıkça görülebilmektedir. Liderlik konumunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından liderlerin sahip olmaları gereken birtakım niteliklerin daha ayrıntılı biçimde irdelenmesi faydalı olacaktır.

1.1.1.Lider ve Nitelikleri

Bennis'e göre liderliğin ilk unsuru, rehberlik etmek veya yol gösterici olmaktır. Bu bağlamda lider, öncelikli olarak gerek profesyonel gerekse kişisel

anlamda ne istediğine dair net bir fikir sahibi olmalıdır. Böylelikle takipçiler tarafından anlaşılabilirliği de sağlanabilir. Liderliğin ikinci temel unsuru ise liderin, hedeflerine ulaşabilecek kadar istekli ve hırslı olmasıdır. Liderin, ulaşmak istediği hedefe tutkuyla yönelmesi halinde takipçilerin motive olması ve bağlılıkları da sağlanabilir. Üçüncü unsur ise; kişinin kendini tanıması, hakkaniyetli olması ve olgunluğa erişmesi ile mümkün olan dürüstlüktür. Dürüst olarak nitelendirilen bir lider tereddüt edilmeksizin desteklenecektir. Diğer iki unsur ise, liderin girişimci ve cesur olmasıdır (Bennis, 2009, pp. 33-35).

Liderlerin niteliklerine ilişkin, Bennis'in yaklaşımına paralel olarak, Rhode da ideal bir liderin karakteristik özelliklerine değinmektedir:

- Dürüstlük, güvenilirlik ya da alçak gönüllülük gibi 'değerler';
- Kendini tanıma ve yönlendirebilme gibi 'kişisel yetenekler';
- Sosyal farkındalık, empati ve ikna kabiliyeti gibi 'kişiler arası yetenekler';
- İleri görüşlülük anlamına da gelen 'vizyon' sahibi olma;
- Bilgi sahibi olma ve düşünerek doğru kararlara ulaşabilme gibi 'teknik yetenekler'
- Tüm bunlar ideal liderden beklenen karakteristik özellikler olarak ifade edilmektedir (Rhode, 2012, pp. 693-694).

Rhode'un ideal liderde bulunması gerektiğini ileri sürdüğü, dürüstlük, güvenilirlik ve alçak gönüllülük gibi nitelikler, evrensel etik değerler ile ilişkilendirilebilir. Gerçekte var olmamasına karşılık, toplumsal yaşama uyum ve birlikteliğin hüküm sürmesi açısından birtakım girişimler söz konusu olmaktadır. Örneğin; adalet, karşılıklı saygı, vesayet sistemi ve dürüstlük gibi değerlerin vurgulandığı, 1993 tarihli Dinlerarası Bildirge (Interfaith Declaration); iş hayatında birtakım ortak değerlerin benimsenmesi amacıyla oluşturulan, bir arada yaşam ve çalışma ile insan onuru kavramlarının ön planda tutulduğu 1994 tarihli Caux İlkeleri (Caux Principles) ya da benzer olarak 1992 tarihli Aspen Bildirgesi (Aspen Declaration) de güvenilirlik, saygı, sorumluluk, adalet, yardımseverlik ve kanunlara uyum gibi değerlerin benimsenmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Gerçekte var olmayan fakat insan eliyle oluşturulan bu normlar, bir arada yaşamın gerektirdiği değerlerin kabul edilmesi yolunda gerçekleştirilen girişimlerdir (Schwartz, 2005, pp. 34-36). Bu bakımdan, genel geçer nitelikte evrensel değerler bütününün varlığı söz konusu değildir. Bu durumda, liderlerin güvenilir ya da alçak gönüllü olmaları liderlik

açısından bir kesinlik ifade etmez. Dolayısıyla, liderlerin evrensel etik değerler ile mutlak bir uyum içinde olmasının beklenmemesi gerekir. Söz konusu bu değerler, Rhode'un ideal lider tanımlaması dahilinde ya da Bennis'in tanımladığı lider karakteri eşliğinde değerlendirilebilir. Sonuç olarak; diktatörlerin de lider olarak kabul edilip edilmemesinde, evrensel etik değerler bağlamında bir kısıtlama söz konusu olmadığı açıktır.

Kendini tanıma, sosyal farkındalık, ileri görüşlülük ve doğru kararlara ulaşabilme gibi yetenekler de hem demokratik hem de baskıcı liderlerde bulunabilir. Rhode'un ifadelerinden, ideal liderlik açısından, iki liderlik tarzını birbirinden ayıran ana unsurun, toplumsal yaşamda iyi olarak kabul gören değerlerin demokratik liderler tarafından temsil edildiği sonucuna ulaşılabilir. Örneğin, Adolf Hitler'in, kitle ile iletişiminin başarılı olmasının nedeni, liderlik etmiş olduğu kitlenin değerlerini biliyor olması ve dolayısıyla empati yeteneğine sahip olması şeklinde değerlendirilmektedir (Touchard, 2015, s. 802). Bu durum ise lider ve kitle arasındaki benzerlik ile anlaşılabilir.

Liderlik ve lidere ilişkin, şu ana kadar değinilen tüm nitelikler, olağan durumlar için geçerlidir. Liderlerin en belirgin özelliklerinde biri ise; olağandışı ya da kriz dönemi olarak adlandırabileceğimiz zamanlarda göstermiş oldukları başarılarıdır.

Kriz dönemlerindeki liderlik davranışlarına ilişkin değerlendirmelerde bulunan Ghaemi'nin ileri sürmüş olduğu düşünceler liderlerin olağandışı durumlarda da anlaşılabilmesi açısından oldukça önemlidir. Hitler, Gandi ve Roosevelt gibi liderleri de incelediği çalışmasında Ghaemi, '*Akıl Sağlığının Ters Yasası*' şeklinde kavramlaştırdığı ifadesiyle, olağandışı durumlara ilişkin, liderlerin yaklaşım ve eylemlerini değerlendirir:

'Akıl Sağlığının Ters Yasası'na göre; iyi zamanlarda yani barışın hüküm sürdüğü zamanlarda ve devlet gemisinin sadece sakin sularda seyretmesinin yeterli olduğu dönemlerde zihinsel bakımdan sağlıklı insanlar lider olarak işlevlerini gayet başarılı biçimde yerine getirirler. Diğer yandan dünyamız kargaşaya sürüklendiğindeyse işlevlerini en iyi şekilde yerine getiren liderlerin, zihinsel bakımdan hasta olan insanlar olduğu savı ileri sürülür (Ghaemi, 2017, s. 14).

Ghaemi, gerçekçilik, esneklik, empati ve yaratıcılık olmak üzere; dört temel niteliğin, kriz dönemi liderliğini geliştirdiğini ileri sürer. Bu niteliklerden, yaratıcılık ve empatinin, psikologlar tarafından yoğun biçimde incelendiğine;

fakat buna karşılık, esneklik ve gerçekçiliğin yeterince incelenmemiş olduğuna vurguda bulunur. Ona göre, -kriz liderliğini geliştirdiğini ileri sürdüğü bu dört nitelikte ilgili olarak- yaratıcılık ve esneklik, manik hastalıkta; gerçekçilik ve empati ise depresyonda belirginleşir (Ghaemi, 2017, s. 14-15).

Yapılan tüm bu tanımlama ve değerlendirmeler doğrultusunda, farklı liderlik anlayış ya da kişilik özelliklere sahip liderlerin az ya da çok olmak üzere birtakım genel benzerliklerinin olduğu sonucuna ulaşılabilir. Fakat, bir liderin sahip olduğu niteliklerden yola çıkılarak tüm liderlerin karakteristiğinin kesin biçimde belirlenemeyeceği de açıktır (Dowding, 2013, p. 101). Tümevarım yapıldığında; liderlik, ‘evrensellik’ ve ‘güç’ ile; lider ise ‘yaratıcılık’, ‘empati’, ‘karizma’ ve ‘retorik’ ile bir arada düşünülebilir. Bu bağlamda; liderlik ve lider kavramlarına ilişkin genel niteliklerin de bir arada değerlendirilmesi gerekir.

1.1.1.1. Evrensellik

İnsanın topluluk içinde varlığını sürdürmesi, sosyal bir varlık olmasını da zorunlu kılmaktadır. Her sosyal yapıda da -kaçınılmaz olarak- lidere gereksinim duyulur. İnsanın sosyal bir varlık olması gibi; içinde yer aldığı sosyal yapılarda görülen liderlik de evrensel olmak durumundadır. Diğer bir ifadeyle, insan topluluklarının sosyal ve psikolojik karakterleri, liderliğin evrensel nitelikte olmasına neden olur (Turner, Reynolds, & Subasic, 2013, p. 66).

1.1.1.2. Güç

Northouse’a göre liderlik, herhangi bir biçimde başkalarına tesir edebilmeyi ve istenilen amaç doğrultusunda takipçilerin yönlendirebilmesini gerektirir. Takipçilerin üzerinde bir etki oluşturan ve dolayısıyla takipçileri yönlendiren kişi olması bakımından lider, potansiyel olarak bir kitlenin gücüne de sahiptir. Söz konusu bu güç, liderlik sürecine paralel olarak oluşmakta ve artmaktadır. Bu bağlamda liderin, tekil bir birey olduğu düşünülmemelidir. Bu gücü elde edebilmesi, başkalarının inanç ve tutumlarının yanı sıra; hareket tarzlarını yönetebilme potansiyeline sahip olan kişi olması bakımından lider, güç sahibidir (Northouse, 2010, pp. 3-7). Bu güç, Napolyon ve Hitler gibi liderler tarafından yoğun biçimde vurgulanmaktadır.

Diğer yandan; Turner ve diğerleri, liderlerin veya toplulukların gücünün kimliğe, örgütlenmeye ve ideolojiye dayandığını ileri sürer. Liderlerin sahip olduğu güç, üyesi oldukları topluluktaki temsiliyet ve sorumlulukları

doğrultusunda artar ya da azalır. Dolayısıyla liderin sahip olduğu etkiye başka üyelerin ulaşabilme de mümkündür (Turner, Reynolds, & Subasic, 2013, p. 68). Buna göre herhangi bir liderinin, sahip olduğu gücün devamlılığını sağlayabilmesi veya bir başka üyenin de söz konusu lider kadar -hatta zamanla yeni bir lider olabilecek kadar- güç elde edebilmesi mümkündür. Bu bakımdan lider, gücü elde edebilen ve bu gücü arttırarak muhafaza edebilen kişi olmalıdır.

Topluluğun yönelimini belirleyen, siyasal, ideolojik, kültürel ya da benzeri herhangi bir parametrenin değişmesi ve liderin de bu doğrultuda kendini yönlendirebilmesi ile güç ve gücün kalıcılığı belirlenebilir. Değişime ayak uyduramayan liderin topluluk dahilindeki gücünün azalması da kaçınılmazdır. Mısır hanedanlıklarında görülen ve bir önceki firavunun toplumun belleğinden çıkarılmak istenmesi ya da ikonaklastların yaklaşımları bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Hornung, 2004, s. 106-109). Anlaşıldığı üzere; liderler -özellikle de baskıcı liderler- ve güç arasında son derece yakın bir ilişki bulunmaktadır. Sahip olunan bu gücün gösterilmesi ise diğer liderlerin etkisinin ortadan kaldırılması şeklinde de gerçekleştirilebilir. Demokratik liderlik tarzında, liderlerin alçakgönüllü ya da hoşgörülü oldukları kabulüyle, toplum üzerinde baskı oluşturacak bir güç gösterimi söz konusu değildir.

Baskıcı liderlerin sahip olduğu gücün uygulanabilmesi ise otorite kavramı ile netlik kazanır. Lider, meşru olarak tanınmasını otorite ile sağlar. Giddens ve Sutton'a göre otorite: "*Bir kişi ya da grubu diğerlerinden üstün kılan meşru güç* (Giddens & Sutton, 2014, s. 361)" şeklinde tanımlanmaktadır. Buna göre kitle üzerinde üstünlük kurma çabası, demokratik liderlik ile değil baskıcı liderlik ile ilişkilendirilebilir. Benzer olarak Heifetz de otoriteyi, hizmet sunulabilmesi için ihtiyaç duyulan bir potansiyel olarak değerlendirir. Bu durum iki farklı boyutuyla ele alınmaktadır: İlk olarak yetki sahibi olma anlamındaki (1) otorite, lidere verilebildiği gibi liderden geri de alınabilmektedir. Diğer yandan (2) otorite, değişimin bir parçasıdır (Heifetz, 1994, p. 57).

Adair ise insanlar arasında otoritenin sağlanmasında üç unsura değinir: Bunlar; (1) konum ya da kademedeki kaynaklanan otorite; (2) kişilik özelliklerinden kaynaklanan otorite ve (3) sahip olunan bilgiden kaynaklanan otoritedir (Adair, 2002, p. 11). Topluluğun beklentileri doğrultusunda liderin yönlendiriciliği ile gerçekleşen otorite eşliğinde lider, otoritesini güçlendirmekte ya da zayıflatmaktadır.

1.1.1.3. Yaratıcılık

Liderlerin niteliklerinden biri olması bakımından yaratıcılık, liderin de içinde yer aldığı topluluğun amaçları doğrultusunda yol alınabilmesini sağlamak ve aynı zamanda, söz konusu sürecin olabildiğince hızlı gerçekleşmesini sağlayacak çözümlerin elde edilebilmesi sırasında da kendini gösterir. Her bir topluluğun gerek potansiyel gerekse nicel olarak büyüebilmesi, karşılaşılan sorunlara yaratıcı çözümler sunulabilmesi eşliğinde mümkündür. Bu bakımdan liderlerden beklenen de mevcut ve muhtemel sorunların önüne geçebilmeleridir.

Diğer yandan, yaratıcı insanların yaşayacağı bir ortamın oluşturulması için liderin öncelikli olarak yaratıcı olması da bir zorunluluk değildir. Bu durum, liderin yaratıcı bir kişi olmayacağı anlamına da gelmez. Lider, bir durum ya da problem karşısında yaratıcı olabileceğini düşündüğü kişilerin öncelikli olarak ilgili konumlarda bulunmasını sağlayarak yaratıcılığın önünü açabilir (Hughes, Ginnet, & Curphy, 2002, p. 194). Bu durum ise yaratıcılığın, liderin yönlendirme yeteneği ile ilişkisini gösterir. Karşılaşılan ya da muhtemel problemlere ilişkin çözüm önerisi doğrudan lider tarafından karşılanmasa dahi, çözümün sağlanacağı platform lider tarafından yönetilen süreç doğrultusunda oluşturulabilir. Bu bakımdan liderin de sahip olması gereken yaratıcı düşünmenin tanımı şu şekilde ifade edilebilir:

“etrafımızdaki şeylere ilişkin sahip olduğumuz katı ve kalıplaşmış yaklaşımların işlevsel sabitliğinin üstesinden gelebilme becerisi (Hughes, Ginnet, & Curphy, 2002, p. 495)”

Bu bağlamda; lider ve yaratıcılık arasındaki ilişki iki farklı biçimde ele alınabilir: Lider, herhangi bir problem karşısında (1) farklı yaklaşımları görebilen kişi olmalı ya da (2) farklılıkları görebilen kişileri doğru yerlerde konumlandırabilmelidir.

1.1.1.4. Empati

Türk Dil Kurumu tarafından yapılan empati tanımında; terimin psikoloji kapsamında değerlendirildiği ve “duygudaşlık” şeklinde ifade edildiği görülmektedir (TDK, 2018).

Psikoloji açısından, empatinin sekiz farklı kullanımının olduğuna değinilmektedir: (1) Karşıdaki kişinin duygu ve düşüncelerini de kapsayan

iç dünyasını bilmek; (2) aynı zamanda motor taklit olarak da ifade edilebilen, gözlenen kişinin sinirsel tepkilerini benimsemek; (3) karşısındaki kişinin hissettiği duyguları hissetmek; (4) kişinin, kendisini bir başka durum içinde görebilmesi; (5) bir başka kişinin nasıl düşündüğü ve hissettiğini hayal etmek; (6) bir başkasının yerinde olmak ya da o kişinin nasıl düşüneceğini hayal etmek; (7) bir başkasının acısını, kendi acısı gibi hissetmek ve son olarak; (8) bir başkasının yaşadıklarına ilişkin acı ya da sevinç gibi hisleri yaşamak şeklinde ifade edilmektedir (Batson, 2009, pp. 4-8). Şu halde empatiyi, öznenin, kendisini ‘öteki’ yerine koyması şeklinde sınırlandırmamak gerektiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda empati, karşısındaki kişinin hislerini doğru biçimde anlayabilmek ile ilişkilendirilmektedir.

Lider ve kitle açısından değerlendirildiğinde ise; empati yeteneğine sahip olan bir liderin, kitlenin arzu, istek ve korkularını anlayabilmesinde empatinin belirleyici unsur olduğu açıktır. Diğer bir deyişle, takipçilerin beklentilerinin lider tarafından anlaşılabilmesi empati ile mümkündür. Liderin sahip olduğu ya da olması gereken empati yeteneği, kitle ile arasında olumlu ilişkilerin oluşmasını sağlayacaktır: Kendilerini anlayabilen, hatta bazı durumlarda adeta kendileri gibi gördükleri bir lider, takipçiler tarafından benimsenecektir. Böyle bir liderin ‘lider’ olarak konumunu sürdürebilmesi hususunda kitle tarafından desteğin esirgenmeyeceği de açıktır.

Lider açısından değerlendirildiğinde ise; takipçilerinin kendisinden ne beklediğini bilen bir lider, arzulan bir lider gibi olmasa dahi o şekilde görünme çabası ile mevcut konum ve potansiyelini koruyacak, hatta daha da ilerletebilecektir. Empati kurabilen liderlerin takipçiler üzerinde oluşturduğu etkiler benzer olsa da tüm liderlerin empati yaklaşımının aynı olmasının beklenmemesi gerekir.

Ghaemi’nin empatiye ilişkin yaklaşımı ise farklılığıyla dikkat çekmektedir. Ona göre empatinin gelişiminde, geçmişte yaşanan depresyonlar da etkilidir. Ghaemi, bu etkinin Winston Churchill, Mahatma Gandhi ve Martin Luther King gibi, hayatlarının bazı dönemlerinde depresyon yaşayan liderlerde de görülebildiğine dikkat çekmektedir (Ghaemi, 2017, s. 101).

Örneğin Hitler, ‘Kavgam’ adlı kitabında, hayatının bazı dönemlerinde yaşadığı zorlukları şu şekilde dile getirir:

“Karşılaştığım güçlükler alt edilecek türden engellerdi. Bu engellerin önünde baş eğilmezdi. Gözlerimin önünde sürekli yoksul köyümüzde, yoksul ayakkabı tamirciliğinden memurluğa yükselmiş sevgili babamın hayali duruyordu. Bu hayal bana güç veriyor ve önüme çıkan her türlü engeli paramparça etmek gücünü sağlıyordu. Mücadelemin temelinde korkunç bir azim yattığı için başarı çok daha kolay olacaktı. İşte o günlerde, bana alın yazımın bir güçlüğü gibi görünen duruma şükrediyor ve Tanrı'nın bana bir yardımı olarak kabul ediyorum.

Sonu gelmeyen yokluk ve ihtiyaçlar beni avucunun içine aldı ve kimi zaman parçalamaya yeltendi. İşte iradem böyle günlerin çetin mücadelesiyle gelişti ve sonunda ben galip çıktım. Bu günler irademi sertleştirdi ve bana sert olma yeteneğini kazandırdı. Beni sertleştiren, rüyadan uyandıran, kolay dünyadan alıp zorluklar dünyasının içine atan bu döneme minnettarım (Hitler, 2004, s. 28).”

Yaşanan zorluklar, insanların birbirlerini daha iyi anlayabilmesini sağlar. Bu, liderlerde de benzer biçimde gerçekleşir. Liderlerin farklı olan yanları ise kişisel yetenekleri doğrultusunda, içinde buldukları durumu çok daha etkin biçimde değerlendirebilmeleridir. Böylelikle takipçilerinin içinde buldukları psikolojik durumları kavrayabilmekte ve kitleye yönelik tavırlarını bu doğrultuda şekillendirebilmektedirler.

1.1.1.5. Karizma

Karizma, bir liderin kendi davranışları, inançları ve kişisel özellikleriyle, diğerlerinin inanç, değer, davranış ve performansları üzerinde yaygın ve yoğun bir etki oluşturma yeteneği olarak ifade edilir (House, Splanger, & Woycke, 1991, p. 366).

Lider olabilme açısından değerlendirildiğinde, mutlak bir zorunluluk olmasa dahi, karizma sahibi bir kişi ile bu kişinin lider olabilme potansiyeli arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Örneğin, siyasi bir lider olmadan önce başarılı bir futbol oyuncusu olan José Antonio Aguirre'nin (1904-1960)⁶, karizma sahibi ve tanınan bir kişi olması, onun için siyasi bir lider olma yolunda olumlu bir aktarım aracı olmuştur (Bass, 2003, p. 119).

---

⁶ José Antonio Aguirre: Athletic Bilbao Spor Kulübü'nde futbol oyuncusu ve sonrasında ise Bask Milliyetçi Partisi lideridir.

Karizma ve lider kavramları arasındaki ilişkiye değinen Paschen ve Dihismaier ise karizma kavramının taşıdığı ya da kişide uyandırdığı anlamları şu şekilde ifade etmektedir:

“Tarihsel olarak değerlendirildiğinde, karizma denildiğinde ilk akla gelenler, dinlerin kurucuları, bilge krallar ya da kahramanlar olagelmıştır.

Karizma, liderliğe pozitif yönde bir katkı sunmaktadır.

Karizma, mantık ile açıklanamayan etkilere sahip olmasına rağmen, sebep olduğu sonuçlar açısından analiz edilebilmektedir.

Karizma, sonradan elde edilir, doğuştan gelen bir nitelik değildir (Paschen & Dihismaier, 2015, pp. 29-30).”

Buna göre karizmanın liderlik potansiyeline olumlu yönde etkisinin olduğu ya da karizma sahibi kişilerin liderlik yarışında önde oldukları söylenebilir.

Karizmatik liderler denildiğinde ise zihinlerde tek bir model oluşmaz. Bass, karizmatik liderlerin bir kısmının gerçek karizmatik liderler olduğunu; diğer kısmının ise yapay bir karizmaya sahip olduklarını ileri sürer. Ona göre gerçek karizmatik lider, takipçilerine, onların duymak istediklerini değil, samimi olarak kendisinin hissettiği ya da istediği şeyleri söyler. Diğer yandan yapay karizmatik lider ise takipçilerinin yanlış yönlendirilmesine de neden olabilecek, diğer toplulukları adeta şeytanlaştıracak, samimi olmayan, düşmanca söylemlerde bulunur. Bunun yanı sıra yapay karizmatik lider, takipçilerinde bağımlılık hissi yaratarak onların güçsüzleşmesine de neden olur (Bass, 2003, p. 131). Dolayısıyla Bass, gerçek karizmatik lider olmayı güvenilirlik ile ilişkilendirirken, yapay karizmatik lideri ise güvenilir görünen fakat gerçekte güvenilmemesi gereken, popülist bir lider olarak tarif eder.

Bass’ın yapay karizmatik liderinin, Canetti’nin ‘despot’ kavramı ile taşıdığı benzerlik de dikkat çekmektedir:

“Bir despot kendi içindeki kötü niyetinin her zaman farkındadır ve bu yüzden kötü niyetli değilmiş gibi davranmak zorundadır...”

Süreçleri iktidarın işleyişini andıran bir zihinsel hastalıkta, görünümünün maskesini indirmeye duyulan kuvvetli istek bir tür tiranlık haline gelir. Bu hastalık paranoyadır (Canetti, 2016, s. 408-409).”

Dolayısıyla; karizmatik liderlerin sağlıklı kişiler olduğunu ileri sürmek, her zaman için doğru değildir. Karizmatik liderler, takipçilerinin ihtiyaç, değer, tercih ve isteklerini dahi değiştirebilme yeteneğine sahiptir. Böylelikle; karizmatik liderlerin, takipçilerden fedakarlık yapmalarını istemeleri de kolaylaşmaktadır. Karizmatik lider takipçilerin kişisel çıkarlarına yönelik davranışları kontrol edilebilmektedir. Zira takipçiler ve karizmatik liderler arasında, lider tarafından şekillendirilebilen duygusal bir bağ kurulur (House, Splanger, & Woycke, 1991, p. 365).

Giddens ve Sutton'a göre karizmatik liderlerin temsil ettiği karizmatik otorite, sahip olduğu olağanüstü nitelikler nedeniyle lidere duyulan sadakat ile ilişkilendirilir. Bu bağlamda Hitler ve Gandhi, tarihteki karizmatik otorite örnekleri arasında gösterilir. Fakat sahip oldukları nitelikleri, ihtiyaç duyulduğunda kanıtlamamaları halinde, takipçiler nazarında karizmatik liderlerin güvenilirlikleri kaçınılmaz olarak sarsılır (Giddens & Sutton, 2014, s. 363).

Dolayısıyla etik davranan karizmatik liderler, üyesi oldukları gruplarda, -diğer üyelerle karşılaştırıldığında- güvenilirlik, saygınlık ve adil olmaları bakımından daha uygun görülen kişilerdir. Bu bağlamda, Turner ve diğerleri 1980'li yıllarda, liderliğin oluşmasında etkili olan temel psikolojik süreçlerin anlaşılmasına çalışıldığı bir tezin ileri sürüldüğüne değinmektedir. Buna göre, liderliğin, bir grup süreci olmasının yanı sıra; aynı zamanda, lider ile takipçiler arasındaki sosyal benzerlik ya da özdeşlikten kaynaklandığına da vurgu yapılır (Turner, Reynolds, & Subasic, 2013, pp. 59-61). Şu halde karizma, takipçilerin sahip olmak istedikleri, fakat yoğun olarak liderin sahip olduğu bir nitelik olarak da karşımıza çıkmaktadır.

1.1.1.6. Etkili Konuşma (Retorik)

Liderlerin, hitap ettikleri kitle tarafından anlaşılabilmesi açısından etkili konuşma becerisine sahip olmaları da beklenir. Kitlenin lider tarafından ikna edilebilmesi, inandırıcılık ve dolayısıyla güvenilirlik ile doğrudan ilişkilidir. Junquera ve Fernández'e göre; liderlerin jest ve mimikleriyle desteklediği hitabet becerileri, kitlenin heyecanını tetikleyecek nitelikte olmalıdır. Bu bakımdan etkili konuşma yeteneği başarılı liderlikte kilit bir rol üstlenir (Junquera & Fernández, 2011, p. 29).

1.1.2.Liderlik ve Yöneticilik Ayrımı

Kimi zaman aynı anlamda kullanılmasına karşılık liderlik ve yöneticilik arasında farklılıklar bulunmaktadır. Adair'e göre lider, yöneticinin tüm yaptıklarını yapabilir; aynı zamanda, yapılması gerektiğini düşündüğü işlerde de diğer insanlarda istek ve heves uyandırabilme yeteneğine sahiptir (Adair, 2002, p. 21). Bu yetenekler ise genel olarak liderlerin nitelikleri ile ilişkilendirilebilir.

Yöneticilik, liyakat, planlama, evrak işleri, prosedür, mevzuat, kontrol ve uyum; liderlik ise risk alma, dinamik bir yapıda olma, yaratıcılık, değişim ve ileri görüşlülük ile ilişkilendirilir (Hughes, Ginnet, & Curphy, 2002, p. 10).

Daha kapsamlı bir karşılaştırma yapan Bennis'e göre lider ve yönetici arasındaki farklılıklar şu şekilde ifade edilmektedir:

- Yönetici yönetir; lider yenilik yaratır.
- Yönetici bir kopyadır; lider orijinaldir.
- Yönetici varolanı sürdürür; lider geliştirir.
- Yönetici sistem ve yapıya odaklanırken; lider, insanlara odaklanır.
- Yönetici kontrole inanır; lider güven aşlar.
- Yönetici mevcut durumu kabul eder; lider ise mevcut durumu değiştirir.
- Yönetici yapılması gerekenleri doğru biçimde yaparken; lider doğru olan şeyleri yapar (Bennis, 2009, p. 42).

Sonuç olarak lider de bir yöneticidir. Fakat liderin yöneticiden ayrılmasını sağlayan vasfı, onun takipçiler üzerindeki derin etkisidir. Yaratıcı bir kişi olarak lider, problemler karşısında özgün çözümler üretme ve süreç boyunca takipçilerin kendi istekleriyle yanında yer almasını sağlama potansiyeline sahiptir.

1.1.3.Lider ve Takipçi İlişkisi

Lider ve takipçiler arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır: Lider, takipçilere değer; takipçiler ise lidere fayda sağlar. Böylelikle lider ve takipçi arasında karşılıklı bir ilişki süregider. Messick, liderin, topluluğun gücünü de alarak takipçilerine sunduklarını ise şu şekilde ifade eder:

“Lider, takipçilerine bir hedef sunar ve bu doğrultuda onları yönlendirir. Güvenlik ve koruma sağlar.

Başarı ve itibar imkânı sunar: Tek başına elde edilemeyecek başarılar, topluluğun verdiği güç ve liderin yönlendirmesi ile gerçekleşebilir.

Katılım ve aidiyet hislerini tatmin eder.

Ayrıca lider, başarıdan doğan gurur ve benlik saygısı da sağlar (Messick, 2004, pp. 84-89)."

Lideri destekleyen ve bulunduğu konumda olmasına imkan sunan takipçiler ise Hughes ve diğerleri tarafından beş farklı biçimde sınıflandırılmaktadır:

- **Yabancılaştırılmış takipçiler:** Lider tarafından küçümsenen ve düşmanca görülen takipçilerdir.
- **Konformist (uyumlu) takipçiler:** Liderin otoriter tavrı doğrultusunda ortaya çıkan takipçilerdir.
- **Pragmatist (faydacı) takipçiler:** Grup çıkarlarıyla nadiren çakışan çıkarları olan fakat amaca ulaşılmasında sorun yaratmayan takipçilerdir.
- **Pasif takipçiler:** Kendilerini tamamen lidere ve onun düşüncelerine teslim eden takipçilerdir.
- **Emsal nitelikteki takipçiler:** Yeniliklere ve üstlerinin taleplerinin karşılanmasında istekli takipçilerdir (Hughes, Ginnet, & Curphy, 2002, pp. 25-26).

Benzer olarak Hemphill de toplulukların ya da grupların tanımlanmasının on kategori; üyelerin grup içindeki ilişkilerinin açıklanmasının ise beş kategori şeklinde düzenlendiğini söyler:

Topluluk Özellikleri:

- **Boyut:** Topluluk içindeki üye sayısı;
- **Birlikte olma durumu:** Topluluk işlevlerinin bir bütün olarak derecesi;
- **Homojenlik:** Topluluk üyelerinin, yaş, cinsiyet ve sosyal çevre gibi unsurlar açısından benzer olma derecesi;
- **Esneklik:** Topluluk üyelerinin prosedür ve kurallara uygun olabilme durumu;
- **Kararlılık:** Üyelerin köklü değişiklikler ve yeniden yapılanmalar karşısındaki tutumu;
- **Geçirgenlik:** Üyelerin, yeni üyelerin katılımına göstermiş olduğu direnç;
- **Kamplaşma (Kutuplaşma):** Üyelerin tek bir hedefe doğru yönelme derecesi;
- **Özerklik:** Topluluğun, başka büyük topluluklar tarafından bir hedef doğrultusunda yönlendirilememesi;
- **Yakınlık:** Üyelerin birbirleri ile olan yakınlık ilişkisi;
- **Kontrol:** Topluluğun, üyelerin davranışlarını kısıtlama derecesidir (Hemphill, 1949, pp. 226-227).

Hemphill'in kategorilerinden, topluluk (kitle) boyutlarının büyümesinin gerek lider gerekse takipçiler açısından arzulanan bir durum olduğu; topluluk

tarafından gerçekleştirilen eylemlerin ise birliktelik doğrultusunda şekillenmesiyle motivasyon ve birlikteliğin güçlendiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan, topluluğun sahip olduğu genel özellikler doğrultusunda, topluluk içinde kendine özgü bir ilişkiler ağı söz konusu olmaktadır.

Topluluk içi ilişkiler ise:

- *Katılım:* Üyelerin grup içindeki etkinliklere katılma derecesi;
- *Potansiyel:* Üyelerin ihtiyaçlarının karşılanma derecesi;
- *Haz:* Üyeliğin makul ve memnuniyet verici kabul edilmesi;
- *Konum:* Bir üyenin topluluk hiyerarşisindeki konumu;
- *Bağlılık:* Bir üyenin topluluğa bağlılık ve güven derecesidir (Hemphill, 1949, p. 227).

Hemphill'in topluluk içi ilişkilerine benzer olarak, lider ve takipçiler arasındaki ilişki de koşulların değişmesi doğrultusunda farklılık gösterir:

- Aynı şartlar altında farklı takipçilere ilişkin liderin farklı yaklaşımlar sergilemesi gerekebilir.
- Farklı şartlar altındaki takipçilere ilişkin liderin de farklı yaklaşımlar sergilemesi gerekebilir.
- Aynı takipçiler farklı liderlere ilişkin son derece farklı yaklaşımlar sergileyebilir.
- Farklı liderler eşliğindeki aynı takipçilerin birbirlerine ilişkin yaklaşımları da farklılık gösterebilmektedir.
- İki liderin aynı şartlar altında ya da aynı takipçilere ilişkin yaklaşımları da farklılık gösterebilmektedir (Hughes, Ginnet, & Curphy, 2002, pp. 45-46).

Lider ve liderlik tarzı, takipçilerin genel yapısı ve beklentileri ile içinde bulunulan koşullar doğrultusunda, lider ve takipçi arasındaki ilişki şekillenir. Takipçilerin tutum ve davranışları, lider tarafından belirlenebildiği gibi takipçilerin beklentileri de lideri ve liderlik tarzını etkileyebilir. Diğer yandan, lider ve takipçilerden farklı olarak, içinde bulunulan koşullar da hem lideri hem de takipçileri etkileyebilir.

Güç, etki ve etkileme yöntemleri arasındaki farklılığa işaret eden Hughes ve diğerleri liderlerin ve takipçilerin de birbirlerini etkilemek için kullandıkları, kendilerine özgü birtakım yöntemlerin olduğuna değinir. Buna göre etkileme yöntemleri, herhangi bir kişinin bir başkasının davranışlarını etkileyebilmek için kullandığı, kişiye özgü yöntemler olarak tanımlanabilmektedir (Hughes, Ginnet, & Curphy, 2002, p. 109). Dolayısıyla söz konusu yöntemlerin etkin biçimde kullanılabilmesi de lideri işaret eder. Zira lider, kitle içinden kendine özgü etkileme yöntemleriyle sıyrılıp öne çıkabilen kişidir.

Takipçiler de kendilerine benzer bir lideri arzuladığından, Fromm'un ifade ettiği üzere narsist bir topluluk da kendisi gibi narsist bir lider arzulanacaktır.

"...Sonrasında ise, kendi narsizmini yansıttıkları lidere hayranlık duyarlar. Liderin büyüklüğü ile grubun büyüklüğü birbiriyle bağlantılıdır (Fromm, 2000, s. 87-88)."

1.1.4.Lider Gereksinimi: Lider-Kitle ve Lider-Seçkin Kesim İlişkisi

Sosyal bir varlık olması nedeniyle insan, benzerliklere ya da amaç birlikteliğine dayalı birtakım gruplaşmalar ve bunun sonucunda kaçınılmaz olarak bir lidere gereksinim duyar. Siyasi ya da ticari bir amaç birlikteliği olsa da liderlik çatısı altında toplanan her bir sosyal yapının devamının sağlanabilmesi bakımından, söz konusu topluluk, varlığını genel bir uyum ve ortaklaşalıklar içinde sürdürmek durumundadır.

Olgun, ticari bir birliktelik örneğine ilişkin, oluşturulan takım (topluluk) çalışmasının verimli sonuçlar elde edilecek biçimde düzenlenmesi, gerekli oryantasyonun sağlanması ve yeni fikirlerin üretilmesine ilişkin davetkar bir ortam oluşturulması doğrultusunda donanımlı bir lidere ihtiyaç olduğunu söyler (Olgun, 2003, p. 69).

Liderlik kavramının siyasi bir oluşum ya da bir devlet liderliği olarak ele alınması halinde ticari birlikteliklerden farklılık göstereceği de açıktır. Siyasi bir liderin karşısında muhatap olarak toplum yer alır. Günümüz toplumlarının mevcut durumlarına bakıldığında, aslında toplumun büyük ölçekli sanayileşme ve kentleşmeyi; diğer yandan iş bölümünde görülen yüksek düzeyli uzmanlaşma ile birlikte ele alınması halinde ise bir bütün olarak bürokratikleşmiş toplumsal bir ortama karşılık gelen 'kitle toplumu' olduğu görülmektedir (Cevizci, 2002, s. 615).

Öncelikli olarak, siyasi bir lidere gereksinim duyulmasının nedenlerinin anlaşılabilmesi açısından, liderin kendisini ifade etmesi gereken muhatabı olan kitlenin niteliklerinin anlaşılması gerekir.

Canetti'ye göre kitlenin nitelikleri dört farklı biçimde ele alınır: (1) Kitle daima büyümek ister. (2) Kitle içinde eşitlik vardır. Bu olgu, mutlak ve tartışma götürmez niteliktedir ve kitle tarafından asla sorgulanmaz. (3) Kitle yoğunluğu sever. (4) Kitlenin bir yöne gereksinimi vardır ve bu doğrultuda hareket

halindedir. Bütün üyeler için ortak olan bu yön, eşitlik duygusunu kuvvetlendirir (Canetti, 2016, s. 28-29).

Canetti, kitlenin söz konusu büyüme isteğinin herhangi bir doğal sınırının bulunmadığını da vurgular. Dolayısıyla; böyle bir büyüme isteğinin lider tarafından da benimsenmesi, içselleştirilmesi ve desteklenmesi son derece önemlidir. Kitle olmanın gereklerinden biri de bazı durumlarda ahlaki değerlerin göz ardı edilebilmesidir. Diğer yandan Canetti, kitlenin hiçbir zaman kendini yeterince yoğun bulmadığını da ileri sürer. Söz konusu durumun kitlenin büyüme isteğine paralel olduğu açıktır. Dolayısıyla, liderden beklenen de yayılmacı bir politika sürdürmesidir. Bu beklenti ise popülizmi öne çıkarır. Varoluşunun devamlılığı bakımından, kitlenin hareket yönünün temel bir öneme sahip olduğunu da vurgulayan Canetti, kitlenin varlığını sürdürme isteğinin, bir yandan da yok olma korkusu anlamı taşıdığını söyler. Dolayısıyla, kitleyi yönlendirecek olan lider, bu arzuyu ve karşıtı olarak da korkuyu, doğru biçimde algılamış olmalıdır -ki bu durum empatiyi işaret eder. Liderin, kitlenin korkularını biliyor olmasının doğal bir sonucu olarak suiistimal de söz konusu olabilir. Canetti'ye göre; ileri sürdüğü bu dört niteliğin her biri, tüm kitleler açısından şu ya da bu şekilde mümkün olabilmektedir.

Liderler ile seçkinler arasındaki ilişkiye değinmek gerekirse; elit kesim olarak da ifade edilen seçkinler ile liderler arasında açık biçimde karşılıklı bağlılık olduğunu ileri süren Pakulski ve Higley'e göre liderler, seçkinlerin siyasete odaklanabilmesi ve yön verebilmesi için imkan sunarken; seçkinler de liderlerin etkin biçimde siyaset yapabilmelerinde gerekli koşulları sağlar (Pakulski & Higley, 2013, p. 45). Seçkinlerin politik yörüngeyi belirlemesi örneğini Roma İmparatorluğu'nun geç dönemlerinde de görebiliriz. Bu bağlamda Nielson, seçkinlerin imparatorluk mimarisinde etkili olduklarını da açıkça dile getirir (Nielsen, 2014, p. 61).

Takipçilerden ayrılması bakımından liderler, kitleyi doğru buldukları ya da istedikleri biçimde yönlendirebilmekte ve aynı zamanda seçkinlerle sürdürülen karşılıklı ilişkinin devamını da sağlayabilmektedir. Sosyal sınıflardaki ilişkilerin doğru biçimde yorumlanması ve kullanılması da liderin etkinliğini pekiştirir. Diğer yandan ideoloji de liderin toplumu yönlendirme ve etkileme araçları arasında dikkat çeken unsurlar arasında yerini alır; zira ideoloji, liderin kitlelerin desteğini kazanmasına imkan sunan bir benimsenme aracıdır.

1.1.5.Liderlik Teorileri ve Liderlik Örnekleri

Hayatın birçok alanında önemli bir yere sahip olan liderlik ile ilgili farklı teoriler ileri sürülmektedir. Van Wart bu teorileri şu şekilde ele alır:

Büyük Adam Teorisi: Bu teoride, Napolyon, Washington ya da Martin Luther King gibi toplum üzerinde etkileri olan ve aynı zamanda ‘büyük’ sıfatıyla nitelendirilen insanların ortaya çıkması vurgulanır. Bu liderler eşsiz yetenekleriyle toplumda öne çıkan kişilerdir.

Özellikler Teorisi: Yirminci yüzyılın ilk yarısında etkin olan bu teori ise doğal yeteneklerin farkına varıldığı bir döneme karşılık gelir. Liderlik gereksinimlerinin yerine getirilmesinde liderlerin kendilerine özgü fiziksel, kişisel ve güdüsel özelliklerinin yanı sıra kavrama yeteneği gibi birtakım kişisel yeteneklerine de odaklanılır. Paralel olarak, etkin iletişim kurarak, muhatabını etkileyebilme kabiliyetlerine de vurgu yapılır.

Durumsallık Teorisi: Bu teoriye göre ancak liderlik tarzı ve içinde bulunulan durumun birbirine uygun olması halinde etkin bir liderlikten söz edilebilir. Örneğin enerji seviyesi ve takipçilerle lider arasındaki iletişim etkin liderlikte belirleyici olabilmektedir.

Dönüşümcü Lider Teorisi: Büyük yapısal değişiklikler gerçekleştiren liderlere dikkat çekilir.

Hizmet Eden Lider Teorisi: Takipçilere, paydaşlara ya da topluma karşı etik sorumluluklara odaklanılır. Hizmet eden liderler ise sosyal duyarlılıklarının artması paralelinde ortaya çıkar.

Çok Yönlü Lider Teorisi: Global ekonomi ve liderliğe ilişkin bütüncül yaklaşımdan etkilenerek ortaya çıkan çok yönlü liderlikte etkileşime önem verilir. Liderlerin karizmatik, ileri görüşlü ve aynı zamanda girişimci olmasına odaklanılır (van Wart, 2003, p. 218).

Görüldüğü üzere liderlerin sahip olduğu ya da oldukları ileri sürülen özellikleri doğrultusunda lider ve liderlik sınıflandırmaları yapılabilmektedir. Liderlik kavramının toplumun birçok alanında yer bulması nedeniyle liderlik teorileri kesinlik ifade etmemekte, ancak değerlendirildiği alan dahilinde anlam kazanmaktadır. Söz konusu durum dünya genelinde yapılan liderlik sıralamalarına yer verilen araştırma ve anket sonuçlarında yer alan farklı liderlik alanlarında da gözlenebilmektedir.

Örneğin; dünyanın en güçlü insanlarına yer verilerek yapılan sıralamada, alanında lider olarak kabul edilen insanlara atıfta bulunmaktadır. “The

World's Most Powerful People” başlığı altında yapılan sıralama dahilindeki liderlerin, iletişim, teknoloji, otomobil, finans, enerji, siyaset, emlak, üretim, medya ve moda alanlarında oldukları görülmektedir (Forbes Media LLC, 2018). Bir başka internet sitesi tarafından “*Top 10 Most Important Leaders of All Time*” başlığıyla sunulan liderlik sıralamasında ise müzik, askeri, siyaset, din, insan hakları, ekonomi liderlerine yer verildiği görülmektedir (The Top Tens, 2018). “*TIME 100 Persons of The Century*” başlığıyla benzer bir başka sıralamada ise siyasi ve dini liderler, insan hakları savunucuları, sanat, bilim, toplum, ekonomi, bilişim, finans, çevrecilik, pozitif bilimler gibi alanlardaki liderlere yer verilmiştir (Time USA, LLC, 2018) “*10 Most Important Leaders In 20th Century*” başlıklı bir başka sıralamada da sadece askeri ve siyasi liderlere yer verilmiştir (The Most 10, 2017). 2014 yılının en büyük liderlerine değinilen ve “*The World's 50 Greatest Leaders (2014)*” başlıklı listede ise din, siyaset, ekonomi, insan hakları, askeri, müzik, teknoloji ve bilişim, spor, bilim, sinema ve hukuk gibi alanlarda lider olarak kabul gören kişiler dikkat çekmektedir (Fortune Media, 2014).

Birçok örneğinin yer aldığı liderlik sıralamaları çoğaltılabilmektedir. Fakat yapılabilecek liderlik sıralamalarının anlaşılabilmesi ve sınırlandırılabilmesi açısından, yukarıda değinilen liderlik sıralamaları doğrultusunda bir değerlendirme yapıldığında anlaşılmaktadır ki; dünya tarihinde öne çıkan liderler genel olarak, siyaset (devlet), düşünce, bilim ve sanat alanlarında yer almaktadır.

Askeri ve dini liderler, devlet yönetimini şekillendirmeleri açısından devlet liderleri dahilinde sınıflandırılabilir. Bu yaklaşımın nedeni ise, askeri ya da dini liderlerin oldukça büyük bir kısmının, sergiledikleri başarılarının ardından devlet lideri olmaları ya da doğrudan devlet liderlerinin kontrolünde veya eşgüdümlü olarak hareket etmeleridir.

Anlaşıldığı üzere insanlık tarihi boyunca birçok farklı alanda lider ve liderlikten söz edilebilir; fakat, konu kapsamındaki sınırlandırma siyasi liderler açısından Aydınlanma Çağı olarak belirlenmiştir. Zira akıl, hümanizm, toplumsal ve bireysel özgürlük, eleştirel yaklaşım, iyimserlik, evrensellik değerlerinin ön plana çıktığı ve aynı zamanda toplum, bilim, sanat gibi birçok alanda gerçekleşen köklü değişimlerin yaşanmasına neden olan Aydınlanma Çağı, modern toplumların ortaya çıkmasında etkin bir rol üstlenmiştir (Cevizci, 2002, s. 111-112). Bu bakımdan Aydınlanma Çağı, siyaset üzerinde etkili

olduğu gibi aynı zamanda siyasi liderlerin genel özelliklerini şekillendirme potansiyeline de sahiptir.

Aydınlanma'nın etkisiyle ortaya çıkan Amerikan Devrimi gibi Fransız Devrimi de siyasi liderlik açısından belirleyici tarihsel kırılma noktaları arasında yer alır. Söz konusu siyasi hareketler, Sanayi Devrimi'nden bağımsız olarak düşünülemez. Fransa'da başlayan siyasal devrim ve İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi'nin, dünya geleceğini birlikte belirlediğini ifade eden Freyer'e göre; iki devrim arasındaki zaman ilişkisinin yanı sıra, öz bakımından da bağlantı vardır:

“Çünkü top ateşi ile iplik makinaları, kütle halinde ordu ile kütle halinde üretim (istihsal), siyasal değişimler ile iktisadi-toplumsal değişmeler; bütün bunlar, derinden birbirlerine bağlıydılar ve birlikte dünya tarihinin yeni bir çağını açmaktaydılar (Freyer, 2014, s. 26-27).”

Bu şekilde betimlenen bir çağda siyasi liderler, temsil ettikleri değerler açısından, yönetimini üstlendikleri ülke sınırı dahilindeki canlı-cansız veya maddi-manevi tüm yaşam ve koşulların genel yapısını belirleyebilecek potansiyel güce sahiptir. Bu potansiyel kimi zaman yönetim sınırlarının dışına da etki edebilmektedir. Bu bağlamda, liderlik alanları ve bu alanlardaki liderler hakkında genel bir çıkarımda bulunulabilmesi açısından Thomas Jefferson ve Napolyon Bonapart'ın liderliklerine değinilmektedir.

Thomas Jefferson (1743-1826): Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin yazarı olan Jefferson, bilimin pratik bir değeri olan Aydınlanma idealine bağlı, yenilikçi ve aynı zamanda devletin bilime yatırım yapması gerektiğini düşünen bir liderdir (Cumo, 2006, p. 304). Liderlik anlayışını oluşturan genel ideoloji ise devletin tüm yurttaşlara eşit yaklaşması gerektiği düşüncesidir (Gaines, 2010, p. 50). Bu bağlamda Jefferson demokratik bir lider olarak nitelendirilebilir.

Napolyon Bonapart (1769-1821): Tarihte en çok adını duyuran askeri liderler arasında gösterilen Napolyon, topçu birliklerinin kullanımı gibi askeri alandaki stratejileriyle savaşlarda üstün başarı göstermiştir. Fransa'yı istikrara kavuşturmasındaki başarısı da bir siyasetçi olarak onun yaratıcılık yeteneğine işaret etmektedir. 1804 yılında yürürlüğe giren ve hazırlanmasını bizzat istediği medeni kanun reformunun etki ve sonuçları, günümüz kanunlarında da son derece önemli bir yere sahiptir. Bu bakımdan yalnızca Fransa'yı değil Avrupa

ve Latin Amerika ülkelerini de etkileyen liderler arasında yer almaktadır (The Top Tens, 2018). Diğer yandan, Napolyon, çıkardığı kanunda yurttaş hakları ve kamu hizmetinde liyakatin esas alınmasına karşılık, basın ve ifade özgürlüğünü de kısıtlamıştır. Dolayısıyla sahip olduğu gücün muhafazasını sağlamak amacıyla baskıcı ve otoriter bir lider olarak nitelendirilebilir.

1.2. Siyasi Lider ve Liderlik

Devlet liderleri, “*yöneten-yönetilen ilişkisinde, yönetenin konumunu belirleyen başlıca kavram* (Taşdelen, 2011, s. 17)” şeklinde tarif edilen “iktidar”ın temsilcileridir. Liderlerin, iktidarlarının sürdürülebilmesi açısından, sahip oldukları gücü ellerinde tutabilmeleri son derece önemlidir. Bu bağlamda lider, iktidar, güç ve otorite arasında yoğun bir ilişki söz konusudur; zira otorite, liderlere mevcut pozisyonlarını sürdürebilecek gücü sağlar (Nevarez, Wood, & Penrose, 2013, p. 95).

Liderin sahip olması gereken güç ise French ve Raven’in yanı sıra pek çok araştırmacı tarafından da beş kategoride değerlendirilmektedir (French & Raven, 1959):

Meşru güç: Liderlerin, hedefleri doğrultusunda hareket edebilmeleri için gereken resmi güç olarak ifade edilir (Nevarez, Wood, & Penrose, 2013, p. 95). Lider, konumu gereği bu gücün sahibi olmakta ve böylelikle yetkileri doğrultusunda birtakım taleplerde bulunabilmektedir (Lunenburg, 2012, p. 2). Kültürel değerler ve sosyal yapının kabul edilmesi de meşru gücün dayanakları arasında yer alır (French & Raven, 1959, pp. 153-154). Liderin bulunduğu konum nedeniyle takipçiler, meşru gücü liderin doğal olarak sahip olması gereken güç şeklinde değerlendirmektedir (Hersey, Blanchard, & Natemeyer, 1979, p. 419).

Ödül gücü: Meşru gücün alt bileşenlerindedir ve meşru gücün kullanılacağı liderlik konumuna ulaşılabilmesi için gereken güç olarak kabul edilir. Liderin, diğer takipçiler arasında kendine yakın kişileri ya da uygun davranışları sergileyenleri belirlemesi de bu çerçevede gerçekleşmektedir. Böylelikle lider, kendisinden sonraki liderin de belirlendiği bir süreci başlatmış olur (Nevarez, Wood, & Penrose, 2013, p. 95). French ve Raven, fabrika işçilerinin, çalışmalarının karşılığında yönetici konumuna ulaşılabilmesini de bir ödül olarak nitelendirmekte ve bu durumu hizmet karşılığında elde edilen güç olarak ele almaktadır (French & Raven, 1959, p. 152).

Zorlayıcı güç: Zorlayıcı gücün temelinde korku vardır. Bu korku ise ortak hedef doğrultusunda, takipçiler arasındaki uyumun sağlanması amacıyla kullanılır (Hersey, Blanchard, & Natemeyer, 1979, p. 419). Cezalandırma gücüne sahip liderin, takipçilerinin kendi istediği doğrultuda davranmaları için kullandığı güç olarak ifade edilir (Lunenburg, 2012, p. 3). Zorlayıcı güç, takipçilerin, manipülasyon, cezalandırma ya da sindirme yoluyla belirli hedefler elde etmelerini önlemek amacıyla, onları dezavantajlı konuma getirmek için de kullanılır. Bu bakımdan zorlayıcı güç, korku ve tehdit ile birlikte ele alınır. Zorlayıcı gücün kullanılması ise etik olmayan liderlik anlayışının bir ifadesidir (Nevarez, Wood, & Penrose, 2013, p. 95). Makyavalist açıdan ele alındığında, amacına ulaşmak isteyen bir liderin etik olmayan bir liderlik sergilemesi son derece olağan bir durumdur.

Referans gücü: Kişisel özelliklere dayanan bir güce karşılık gelir (Hersey, Blanchard, & Natemeyer, 1979, p. 419). Lider, kişisel özellikleriyle başkalarını da etkileyebilmektedir (Lunenburg, 2012, p. 4). Diğer bir ifadeyle, kişisel beğeni, karizma ve saygınlıktan kaynaklanan bir güç ile diğer üyelerin etkilenebilmesidir. Böylelikle, etkileme gücüne sahip olan liderler model olarak da kabul edilebilmektedir (Erkutlu & Chafra, 2006, p. 287).

İhtisas (Uzmanlık) gücü: Lider, sahip olduğu bilgi ve yeteneklerle takipçilerden ayrılır. Böylelikle, takipçiler liderin uzmanlığı doğrultusunda, kolay bir biçimde yönlendirilebilir (Hersey, Blanchard, & Natemeyer, 1979, p. 419). İhtisas gücü, önemli birtakım problemlerin çözümünde liderin sahip olması gereken kişisel güç olarak da ifade edilebilir. Liderin sahip olduğu özel bilgi ve yetenek, yine liderin sahip olduğu gücün pekişmesine neden olur ve lider, kesin bir çizgiyle takipçilerden ayrılmış olur (Erkutlu & Chafra, 2006, p. 287). Diğer yandan takipçilerin lidere olan güvenleri de pekişmekte ve bu durumun sonucu olarak liderin konumu da takipçiler tarafından içselleştirilebilmektedir (Lunenburg, 2012, p. 6).

Takipçilerin güven ve hayranlık duydukları liderlerin konumları ve saygınlıkları da genel olarak benzer yaklaşımlarla belirlenmektedir. Adair'in de değindiği üzere; farklı uluslardan insanlara, liderler arasında 'en büyük' unvanını hak eden liderlerin kim oldukları sorusu yöneltilmiştir. Genel cevapları ise ulusal özgürlük ya da bağımsızlık savaşı veren ya da ülkeyi dış tehdit ve saldırılardan koruyan liderlerin oluşturduğu görülmüştür: Amerikalılar tarafından, George Washington ve Abraham Lincoln; İngilizler

tarafından Kral Alfred, Kraliçe Elizabeth ya da Winston Churchill ve Yunanlar tarafından ise Büyük İskender'in en büyük lider unvanını hak eden liderler olduğu belirtilmiştir (Adair, 2002, p. 305).

Diğer yandan liderlik, evrensel bir kavram olsa da farklı toplumlarda, hatta aynı toplumların farklı tarihsel süreçlerinde değişkenlik gösterebilmektedir.

Northouse, bazı kişilerin, içinde yer aldıkları örgütlü yapıdaki konumları itibarıyla lider statüsünü elde ettiklerini, diğer bir deyişle atanmış liderler olduklarını; bazı kişilerin ise birtakım niteliklere sahip olmalarından kaynaklı olarak liderlik konumuna yükseldiklerini ifade etmektedir. Buna göre atanmış liderlere örnek olarak; ekip liderleri, işletme yöneticileri, departman şefleri, müdür ve yöneticiler gösterilebilir. Siyasi partilerin liderleri ise süreç içinde oluşan ya da ortaya çıkan liderlik örnekleri olarak kabul edilebilir (Northouse, 2010, p. 3). Yine benzer olarak; iş hayatında yönetim kademesindeki zirvenin elde edilmesi ile ilişkilendirilen liderlik, askeri liderlik bağlamında ise emir verme pozisyonuna sahip olmayı işaret eder (Heifetz, 1994, p. 15). Devlet liderleri ise güç vasıtasıyla belirlenmekte ve kitlelerin yönetilmesi ile ilişkilendirilmektedir.

T Hart ve Uhr ise liderliğe ilişkin iki farklı olağan dışı duruma dikkat çeker. Buna göre; bir yanda sıradan siyasete değil de soyut siyasi doktrine bağlılık gösteren liderler; diğer yanda ise siyasi doktrinin önemsenmediği, fakat halk desteğinin en kısa sürede elde edilebilmesini de sağlayabilecek olan popülizmi benimseyen liderler bulunmaktadır (T Hart & Uhr, 2013, s. 5). T Hart ve Uhr'un yaklaşımı, gerçek ve yapay karizmatik liderleri de akla getirmektedir. Her iki durumda da liderlerin kitlelerine sunmuş oldukları ideoloji farklı boyutlarda ele alınır. Popülist bir liderin ideolojisinin oldukça açık ve anlaşılır olmasının yanı sıra, aynı zamanda, kitlelerin inanç ve kültürlerinin sömürülmesine de olanak sağlaması amaçlanmaktadır. Gerçek bir lider ise mevcut toplumsal, ekonomik veya herhangi bir genel problem karşısında kalıcı çözümlerin üretilmesi doğrultusunda şekillenen ideoloji ile kitlelere hitap etmektedir.

Çam'a göre, yöneticilerin ve liderlerin kitlelere ilişkin uygulamış oldukları yönetim anlayışları, (1) ikna etmek; (2) çıkarların birlikteliği ve (3) zorlama şeklinde olmak üzere üç farklı biçimde gerçekleşir. Çam, söz konusu üç ilkenin, tüm yönetim biçimlerinde -az ya da çok olsun- bulunduğunu söyler.

Yani; “toplum yaşamındaki kuvvetlere genel yönlendirmeyi veren ve en yüksek kararları alan” bir yönetim birimi olarak tanımlanan siyasi iktidar tarafından, ilkesel olarak ikna yöntemi belirlenmiş olsa da yönetim erkinin uygulamalarında zorlama ve çıkar ilkeleri de -az ya da çok- mutlaka yer almaktadır (Çam, 2011, s. 104-105).

Kitlelerin ikna edilmesi aşamasında ideolojiler de oldukça önemli bir paya sahiptir. Bu bakımdan genel düşünce biçiminin benimsenmesi ile kitlenin ikna edilmesi aynı duruma işaret eder. Kitlenin ikna edilerek yönetilmesi ve yönlendirilmesi ise demokratik bir liderlik tarzı olarak değerlendirilir. Benzer olarak, çıkarların ortak olması halinde de gönüllülük esastır. Bu bakımdan çıkar birlikteliğinde de herhangi bir baskı mekanizması vurgulanmaz. Diğer yandan; zorlama yolu ile kitlelerin yönlendirilmesi ve yönetilmesi ise baskıcı liderlik tarzına karşılık gelir. Şu halde devlet liderlerinin kitleleri yönetmesini, demokrasi ve baskı aracılığıyla gerçekleştirebildikleri açık biçimde görülebilmektedir.

1.2.1. Demokratik Liderlik

İktisadi yaşam açısından değerlendirildiğinde, demokratik liderler, yeni fikirlerin elde edilebilmesine olanak sağlayacak esneklikte ve aynı zamanda, çalışanların sorumluluk bilincinin de farkında oldukları çalışma ortamlarının oluşturulmasında ve yönetilmesinde yer alan liderler olarak tanımlanır. Diğer bir deyişle, iktisadi yaşamdaki demokratik liderlik, yönetime katılımın sağlandığı çalışma ortamlarında görülen liderlik tarzıdır (Goleman, 2000, pp. 3, 5).

Siyasal açıdan değerlendirildiğinde ise; demokratik lider, takipçilerine yol gösteren, onları ikna ederek, ulaşılmak istenen asıl hedefe doğru taşıyan ya da rehberlik eden; fakat hepsinden önce, liderlik ettiği kişiler tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak seçilen kişidir (Lavell, 1952, p. 58).

Siyasal alandaki demokratik lider ile iktisadi yaşamda ya da iş hayatındaki demokratik liderin benzer niteliklerinin olduğu da görülmektedir. Demokratik liderlikte takipçiler ya da çalışanların da yönetimde söz sahibi olduğu açıktır. Dolayısıyla demokratik bir lider, takipçilerin katılımını destekleyen ve aynı zamanda açık fikirli ve hoşgörülü biri olmak durumundadır.

Demokratik bir liderin, liderlik tarzından dolayı çağrıştırdığı birtakım kavramlardan da söz edilebilir. Örneğin Eric Tomas Weber, demokratik lideri bilge, cesur, adil, ılımlı ve saygılı olma gibi niteliklerle betimler (Weber E. T., 2015, pp. 33-39). Demokratik rejimleri baskı rejimlerinden ayıran en önemli ölçüt ise “*iktidar yolu açık olan kanuni bir muhalefetin varlığı*” olarak ifade edilir (Taşdelen, 2011, s. 137). Thomas Jefferson’ın muhalefette iken iktidarı ele geçirmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

1.2.2. Baskıcı Liderlik

En dar kapsamıyla açıklamak gerekirse; uygulanan yönetim tarzının esasını baskının oluşturduğu, diğer yandan mevcut farklılıkların yok edilmesinin amaçlandığı liderlik anlayışıdır.

Northouse, baskıcı liderlerin kendilerinin dışında kimsenin isteğini dikkate almadıklarını, yalnızca kendi istekleri doğrultusunda hareket ettiklerini çıkarımında bulunur (Northouse, 2010, s. 9).

Canetti ise baskıcı bir liderin, takipçilerin sayısına son derece önem veren bir hesaplama tarzı içinde olduğu kanısındadır. Buna göre baskıcı bir lider açısından takipçiler, adeta birer köle ya da kendisinin sahiplik yaptığı hayvanlar olarak da nitelendirilebilir.

“Bir yöneticinin bütün bir halka köle ya da hayvan gibi sahip olma arzusunun, halkın sayısıyla arttığı konusunda en ufak bir kuşku dahi duyulamaz (Canetti, 2016, s. 415).”

Baskıcı bir liderin liderlik anlayışında sadece buyurmak vardır; takipçilerden beklentisi ise kendi buyruklarına koşulsuz olarak itaat etmeleridir. Her türlü karar mekanizması baskıcı liderin bizatihi kendisinden kaynaklanır.

1.3. Liderlik ve İdeoloji

Demokratik ya da baskıcı olsun herhangi bir liderlik tarzını kendi pratiği haline getirmiş bir liderin, liderlik yaklaşımının genel bir karakteri vardır. Bu ise ideoloji kavramına karşılık gelir. İdeoloji:

“Siyasal veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükûmetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dini, moral, estetik düşünceler bütünüdür (URL-1⁷).”

Cevizci tarafından yapılan ideoloji tanımlaması ise şu şekildedir:

“Siyasi ya da toplumsal bir öğreti meydana getiren ve siyasi ve toplumsal eylemi yönlendiren düşünce, inanç ve görüşler sistemidir (Cevizci, 2002, s. 533).”

Benzer biçimde; ideolojilerin, genel olarak toplumsal yapının anlaşılması ve toplumun nasıl yaşaması gerektiğine ilişkin teorileri kapsadığına değinen Slattery de ahlak ve sosyal adalet gibi duygu ve değerlerin ideolojiler bağlamında kapsamlı bir yer edindiği kanısındadır (Slattery, 2014, s. 249). Toplumsal ilişkilerin belirlenmesinde ve kitlelerin yönlendirilmesinde liderlik ve ideoloji kavramları son derece önemli işlevlere sahiptir.

İdeolojilerin doğrudan kitlelere yönelik düşünce biçimleri olduğu da ileri sürülebilir. Örneğin Baradat, ideolojiyi bu şekilde değerlendirir. Ona göre siyasi liderler kitleleri ideolojileri aracılığıyla seferber edebilir:

“Karl Marx, Benito Mussolini, Vladimir Lenin, Mao Zedung ve Adolf Hitler, hiçbir noktada değilse bile bir noktada bir ortaklığa sahiptirler: İlgilerini kitlelere yöneltmişlerdir. Büyük kalabalıkları seferber etmeyi amaçlamışlardır. Ve nihayet, ideolojilere kitlelere yönelmiş oldukları için, genellikle sıradan insanlar tarafından anlaşılabilir basit terimlerle ifade edilirler (Baradat, 2012, s. 17).”

Buna göre, takipçilerin nasıl davranması gerektiğine hükmeden bir liderin de ideolojisinin olması ve bu ideolojiyi takipçilerine bir şekilde empoze etmesi kaçınılmaz bir gerekliliktir. Lider ve düşüncesinin, ancak kitle tarafından anlaşılabilmesi halinde, lider ve uyguladığı liderlik tarzı takipçiler tarafından içselleştirilebilir. Dolayısıyla, ideolojinin hitap edilen kitle tarafından anlaşılması ve benimsenmesi beklenir.

1.3.1. Liderlik Bağlamında İdeolojinin İşlevi

Liderler tarafından kendilerine özgü biçimde kullanılan ideolojinin farklı işlevleri bulunmaktadır: Çoğunluğun desteğinin sağlanabilmesi için gerekli

⁷ URL-1: <https://sozluk.gov.tr/?ara=ideoloji> (Erişim tarihi: 20.11.2024)

görülen (1) *katılma* işlevinde, slogan, sembol, emir ve etkili söylemler kullanılmakta ve toplumun çoğunluğunun desteğinin kazanılması amaçlanmaktadır. İkincisi, ileri sürülen düşüncelerin uygulanan yöntemlerle çelişmemesi anlamına gelen (2) *doğrulama* işlevidir. Böylelikle tutarlı olarak kabul edilen ideoloji doğrultusunda yeni destekçilere ulaşılması da mümkün olabilmektedir. İdeolojinin doğrulama işlevinin ise üç amacı vardır: (a) Liderin, göstermiş olduğu hedeflere kendisinin de inanması ve doğruluğunu benimsemesi; (b) liderin, kendisine karşı çıkacak kitleyi bir şekilde etkisiz hale getirmesi ya da kendi tarafına çekmesi; (c) ideolojisini destekleyen radikal bir kitle yaratmasıdır. Üçüncüsü, sahip olunan ihtirasların örtülmesi ve masum gösterilmesine imkan sağlayan (3) *örtme* işlevidir. Dördüncü işlev, ileri sürülen düşüncelerin tercih edilmesini de sağlayacak olan (4) *rehberlik* işlevidir. Beşinci ve son işlevi ise belirsizliklerin üstesinden gelinebilmesinde doğru kararların verilebilmesi anlamına gelen (5) *hissetme* işlevidir. Hissetme işlevi, diğer ideolojilerin savları ve yöntemlerinin neler olabileceğine ilişkin öngörüye de işaret eder (Çam, 2011, s. 240-242). Dolayısıyla lider, kitle desteğini talep ederken, tutarlı olmak durumundadır. Zira ideolojisi ve yaşam biçimi birbirini doğrular nitelikte olan liderin güvenilirliği de artacaktır. Aynı zamanda ideoloji, egemen siyasi gücün her koşulda meşrulaştırılması amacına da hizmet eder (Giddens & Sutton, 2014, s. 270); (Haas, 2005, p. 5). Bu bakımdan, liderler tarafından yoğun biçimde kullanılması da son derece olağan karşılanmalıdır: Toplumsal yaşamda, ne kadar kaçınılırsa kaçınılsın, ideoloji ile mutlak bir ilişki söz konusudur (Zizek, 2013, s. 11). Bu durum ise toplumsal yaşamı şekillendiren lider ve onun ideolojisini işaret eder.

Lider tarafından toplumun biçimlendirilmesi ve yönlendirilmesinde etkin olarak kullanılan ideoloji, liderlik tarzlarında da belirleyicidir. Takipçilerin katılımının öncelikli olduğu ideolojiler, demokratik liderlik ile ifade edilir. Diğer yandan bir liderin ya da sınıfın egemenliğinin meşrulaştırıldığı ideolojiler ise baskıcı liderlik tarzı ile eşleşir. Bu bakımdan ideolojinin liderin yaratıcılığı doğrultusunda son halini alan bir tasarım ürünü olduğu da düşünülebilir. Zira lider, tasarladığı toplumsal ve kültürel yapıyı ideolojisi ile şekillendirir. Dolayısıyla liderin tasarım düşüncesine sahip olması, bir tasarım ürünü olarak şekillendireceği toplumun da özgün ve aynı zamanda yenilik barındıran bir ürün olması sonucunu doğuracaktır.

BÖLÜM 2

MİMARİ TASARIM VE LİDER

2. TASARIM DÜŞÜNÇESİ ve LİDER

2.1. Tasarım Düşüncesi

Tasarım kavramı Türk Dil Kurumu tarafından “*Zihinde canlandırılan biçim*”, “*Bir sanat eserinin, yapının veya teknik ürünün ilk taslağı*”, “*Bir araştırma sürecinin çeşitli dönemlerinde izlenecek yol ve işlemleri tasarlayan çerçeve*” ve “*Daha önce algılanmış olan bir nesne veya olayın bilinçte sonradan ortaya çıkan kopyası*” şeklinde tanımlanır (URL-3⁸). Bir başka tanımda ise; gündelik yaşamda kullandığımız mobilya, giysi, ev ve yaşama ilişkin tüm araç gereçlerin, antropometri, ergonomi, manevra kabiliyeti ve güvenlik ihtiyaçlarının, tasarımcıların pratik yaklaşımları ile karşılandığı ve aynı zamanda, toplumun dikkatini çekebilen, orijinal ve görünüş itibariyle de estetik ürünlerin elde edilmesi olarak da ifade edilmektedir (Findeli, 1994, p. 50). Findeli’nin tanımı Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisini akla getirir. Buna göre tasarım ürünleri, ilk olarak yaşamın sürdürülebilmesi için karşılanması gereken zorunluluklar doğrultusunda gerçekleştirilmekte; estetik kaygılar ise sonraki aşamalarda ortaya çıkmaktadır. Hangi amaçla gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin, tasarım ürünü ve düşüncesinin birtakım genel özellikleri dikkat çekmektedir.

Tasarım, düşünsel bir etkinliğe dayanır:

Tasarım terimi genel olarak ürünlerin kalitesi ve/veya estetik görünüşüyle ilgili olsa da bir disiplin olarak tasarımın asıl amacı insan yaşantısını daha iyi bir hale getirmektir (Vianna, Vianna, Adler, Lucena, & Russo, 2012, p. 15). Bu bakımdan tasarım, anlam ifade eden düşünsel bir etkinliğe karşılık gelir (Papanek, 1973, p. 25).

Tasarımı ‘gerçekliğin bir taslağı’ olarak ifade eden Wittgenstein ise tasarımın gerçeklik ile uyuşmadığı durumların varlığı nedeniyle mutlak bir gerçeklik olarak değerlendirilemeyeceğini ileri sürer. Tasarımın düşünsel bir etkinlik olması ise aynı problem karşısında birbirinden tamamen farklı çözüm önerilerinin sunabilmesine neden olur. Bu bakımdan, tasarımın ortaya koymuş

---

⁸ URL-3: <https://sozluk.gov.tr/?ara=tasar%C4%B1m> (Erişim tarihi: 20.11.2024)

olduğu şey, doğru ya da yanlışlığından bağımsız olarak bizatihi tasarımın anlamıdır. Tasarım probleminin çözümündeki aktif rolüyle tasarımcı ise kendi anlam dünyasında bulduğu çözümleri tasarımına yansıtır: Tasarım problemini ele alış biçimi de tamamen öznel bir durumdur ve dolayısıyla tasarım ‘biricik’ olmaktadır (Wittgenstein, 2001, s. 21-25).

Tasarımın bir de estetik boyutu vardır:

Yapılan tasarım tanımlamalarında genel olarak estetik kavramı öne çıkmaktadır. Hasol’un tanımlaması da söz konusu duruma örnek teşkil eder. Ona göre günlük hayatta kullanılan nesnelere ve mobilyaların yanı sıra; mimarlık ve peyzaj alanından kent planlamasına kadar çeşitli alanlarda, insan yaratıcılığına dayalı estetik bir uyumun amaçlandığı üretim etkinliği olarak tanımlanan tasarımın global kullanımı ise ‘design’dır (Hasol, 2016, s. 454). Kullanıcıya yönelik olumlu bir deneyim sağlayan tasarımların estetik, tasarımın pratik işlevlerinin yanı sıra beğeni ve haz işlevlerini karşılar.

Tasarım bir süreç dahilinde gerçekleşir:

Birbirinden farklı biçimlerde anlamlandırılan ‘design’ kavramı, dilimizde, ‘tasarım’ anlamındaki kullanımıyla bir isme; ‘tasarlama’ anlamındaki kullanımıyla da bir eyleme karşılık gelir. Diğer yandan, ulaşılmak istenen ya da elde edilen değer olması bakımından bir ‘ürün’ ve tüm aşamalarının planlanması ya da bir kurgu ile gerçekleşmesi bakımından da bir ‘süreç’ ifade eder (Lawson, 2006, p. 3). Tasarım süreci her ne kadar planlanmış olsa da süreç içindeki farklı aşamalar tekrar tekrar gözden geçirilmekte ya da değiştirilmektedir: Bu bakımdan tasarım, doğrusal olmayan bir süreç olarak değerlendirilir (Dunne & Martin, 2006, p. 518).

Tasarım kavramı, en yaygın biçimiyle mimarlık mesleğinde karşılık bulmaktadır:

Tasarımla ilgili ilk akla gelen meslek, ekolojik ve yapısal bağlamda kentsel ve bölgesel planlamayı da kapsayan ve aynı zamanda kentlerin fiziksel yapısının da tasarlanarak üretilmesini sağlayan mimarlıktır (Schön, 1983, p. 76).

Mimarlık mesleğinin tasarım kavramıyla olan ilişkisi ise Tanyeli tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

“Mimarlık işlevler tasarlar, mimarlık biçimler tasarlar, mimarlık binalar, strüktürler, mekanlar yapar, anlamlar üretir, kavrayış değişimlerine yol açar, iktidarlar kurar, siyasal ve toplumsal değişim önerileri ortaya koyar, mücadele zeminleri oluşturur, ideolojik kavgalar üretir, vs. Örneğin kiliseden, camiden, sinagogdan söz ediliyorsa, inancın yeniden inşasında rol oynar. Tiyatral mekandan söz ediliyorsa, tiyatroyu yeniden tanımlar (Tanyeli, 2017, s. 158)...”

Şu halde mimarlık mesleği, toplumsal yaşamın farklı birçok alanına hizmet etmekle birlikte, aynı zamanda toplumsal yaşamı değiştirebilecek bir potansiyele de sahiptir. Her bir bireyle etkileşim halinde olması nedeniyle mimarlık, yalnızca mimarlar tarafından değil, aynı zamanda toplumun tüm kesimleri tarafından da anlaşılması gereken bir disiplindir (Soygeniş, 2006, s. 11). Bu bakımdan, mimar olsun ya da olmasın, yaşadığı çevreyi anlamlandırma çabası taşıyan her bir insan teki, mimari ile kaçınılmaz bir ilişki kurar (Anderson J. , 2014, s. 46). Dolayısıyla mimari tasarım, salt tasarlayan ile sınırlandırılmamalıdır. Tasarımı talep eden, tasarlayan ve tasarım ürününün etkisinin yansıdığı hedef kitle olması açısından üç taraf söz konusudur. Bu bakımdan mimari tasarım ürününden herhangi bir biçimde etkilenecek olan kişi, tasarımın kullanıcıya ve gözlemleyiciye yönelik olması açısından, mimari tasarım sürecinde belirleyici bir rol üstlenir. Örneklendirmek gerekirse; liderin ideolojisi paralelinde tasarlanan kamu yapıları, yalnızca onu kullanan kişiler açısından değil, aynı zamanda gözlemleyenler açısından da anlamlandırılır. Bu anlam ise liderin vermek istediği mesaj ile uyumluluk amacına hizmet eder. Dolayısıyla tasarım ürününün etki alanının kullanıcılar ile sınırlandırılmadığı, bu alanın son derece geniş olabildiği durumların varlığı da dikkat çekmektedir.

Tasarım sürecini şekillendiren ve görselleştirebilmeye olanak sağlayan yeterlik ve yardımcı unsurlar, tasarım düşüncesi açısından önemli bir yere sahiptir:

Genel olarak fiziksel çevrenin yapay bir biçimi şeklinde nitelendirilen mimari tasarım ürünü, tasarım sürecinde farklı görsellerle temsil edilir. Grafik, eskiz ve diyagram şeklinde örneklendirilen bu görseller, devam eden tasarım sürecinde gerçekleşecek olan mimari tasarım ürününe ilişkin düşüncelerin somutlaştırılmasını sağlar. Mimari tasarımlarda henüz var olmayan yapıların farklı görünümünün düzenlenmesi, dönüştürülmesi ya da daha elverişli hale

getirilmesi ile yeni fikirler irdelenebilmekte veya betimlenebilmektedir (Goldschmidt, 1991, p. 125).

Mimari tasarım sürecinde uygulanan görsel ifadelerle somutlaştırma çabası ise mimari bir eyleme karşılık gelir. Mimari eylemin amacının ne olması gerektiğine değinen Kuban; insanların yaşam alanlarını oluşturan mimarların, onlara nasıl yaşamaları gerektiğini dikte etmediği; aksine, insanların mutlu olabilecekleri, kendilerini rahat hissedebilecekleri, içine yerleşmekten zevk duyacakları ve belki de en önemlisi, kullanıcıların benimseyeceği bir ortam yaratma çabası olarak görür (Kuban, 1992, s. 27).

Mimari tasarım açısından mimarın sahip olması gereken potansiyele dikkat çeken Balkan da Kuban'ın bu yöndeki düşüncelerini destekler. Balkan'a göre mimar, sosyoloji, insan doğası ve psikolojisini doğru analiz edebilecek yetilere sahip olmalıdır (Balkan, 2005, s. 13). Bu bağlamda, tasarım problemlerinin çözümünde mimar, öncelikle yetenek ve sınırlılıklarının farkında olmalıdır. Bunun yanı sıra kullanıcı beklentilerini karşılayabilecek birtakım entelektüel bilgi ve birikime de sahip olması gerekir. Böylelikle; bir tasarımcı olarak mimar, -en basit biçimde- düşüncelerini izah edebilecek yeterlikte olabilecektir.

Söz konusu entelektüel mimar düşüncesi, Vitruvius tarafından da dile getirilmektedir:

“...O halde mimarlık için gerekli olduğu kadarıyla disiplinlerin belirli bölümleriyle ve bunların teorik temelleriyle ilgili ortalama bir bilgi edinmiş kişi, elinden geleni fazlasıyla yapmış demektir; çünkü bu konularda ya da bu sanatlarda bir görüş bildirmesi ve değerlendirme yapması gerektiğinde bocalamayacaktır (Vitruvius, 2017, s. 30).”

Böylece mimar ve lider arasındaki benzerlik de açık biçimde görülebilir. Mimar gibi liderin de entelektüel bir bilgi birikimine sahip olması, liderlik yeteneklerinin yanı sıra gerek saygınlığını gerekse güvenilirliğini olumlu yönde etkiler. Diğer yandan; mimar ve lider arasındaki bir başka benzerlik ise liderin de mimar gibi yaratıcı zekaya sahip olması gerekliliğidir. Zira liderler, birçok yönüyle toplumun geleceğini tasarlayan mimarlar olarak da nitelendirilir.

Tasarım, yenilikçi, eleştirel ve yaratıcı bir kişilik gerektirir:

Yaratıcı insanlar iki farklı biçimde çalışma eğilimindedir: (1) Yaratıcılıklarını yeterince anlaşılmadığını düşündükleri sorunlara ilişkin çözümler keşfetmek üzere kullanan kişiler olarak değerlendirilirler. Bu kişiler profesyonel yaşamlarında akademisyen ya da bilim insanı olarak örneklendirilebilmekte ve aynı zamanda keşfetmek ve analiz kavramları ile ilişkilendirilmektedirler. (2) Yaratıcılıklarını icat ya da buluş yoluyla gerçekleştiren kişiler ise ikinci grubu oluşturur. Mimarlar, mühendisler ya da sanatçılar gibi tasarımcılar bu ikinci gruba dahildir. Söz konusu tasarımcılar varolmayan bir şeyin ortaya çıkarılması anlamındaki yaratmak ve sentez kavramları ile ilişkilendirilebilir (Owen, 2007, p. 17).

Tasarlanan yeni ürünlerin ise yenilikçi ve özgün çözümler sunması beklendiğinden, tasarım ve yaratıcılık arasında da yakın bir ilişki olmak durumundadır. Bu bakımdan tasarımcılar, yaratıcı kişilerdir (Goldschmidt, 1999, p. 526). Yaratıcılık ise fikir ve davranışların biricikliği esasına dayanmakta; aynı zamanda, yaratıcı fikir ya da davranış, kullanışlılık ve yenilik ifade etmektedir (Feist, 1999, pp. 157-158). Benzer olarak, eleştirel düşünme de bir düşüncenin neden ve nasıl seçildiğinin temelinde yer aldığından, yaratıcılık açısından üst düzey bir yetenek anlamına gelmektedir (Villalba, 2011, p. 840). Yaratıcılık ile ilgili beceriler ise kişinin belirli bir probleme ne şekilde yaklaştığını etkileyen özgün bilişsel tarzlarının yanı sıra çalışma şeklini ve kişilik özelliklerini de kapsar. Aynı zamanda bu beceriler, sahip olunan bilgi, kişisel algı, kavrama, yönelim ve idare etme biçimlerine ilişkin ipuçları da taşır (Wylant, 2008, p. 5).

Yaratıcılık bir süreç gerektirir ve bu süreçte bilinç kadar bilinçaltı da etkilidir:

Genellikle bir yöntemle dayanılarak gerçekleştirilen entelektüel ve eleştirel bir düşünme etkinliği olan yaratıcılık, yoğun bir analitik ve sistematik sürece karşılık gelir (Erlhoff & Marshall, 2008, p. 92). Kullanılsın ya da kullanılsın, yeteneğin herhangi bir biçimde her insanda bulunduğunu ileri sürmesine karşılık; yaratıcılığı yoğun bir farkındalık ve bilinç artışıyla ilişkilendiren May ise; yaratıcılığın, salt edimde görülebildiğini ifade etmekte ve yaratıcılığı “*bilinci yoğunlaşmış insanın kendi dünyasıyla karşılaşması*” şeklinde açıklamaktadır (May, 2016, s. 67, 68, 76).

Yaratma eylemi söz konusu olduğunda, bilinç kadar bilinçaltının da önemli olduğunu vurgulayan Timuçin ise sanatsal yaratma etkinliğinin salt ussal düşünce ile açıklanamayacağı görüşündedir (Timuçin, 2013, s. 105). Söz konusu durum bir ‘süreç’ olma zorunluluğunu işaret eder. Mimari tasarım açısından ele alındığında ise; tasarım sürecinin başlangıcında kullanılan diyagram ve eskizler, alternatif çözümlere ulaşabilmeyi sağlayan yaratıcılığın da geliştirilmesine olanak sağlar (Yee, 2013, p. 38). Dolayısıyla tasarım, yaratıcı kişiliğin, bilinç ve bilinçaltına ait bilgi ve tavrı eşliğinde yeni çözüm arayışlarını ifade eder. Bu süreçte ise eskiz gibi bazı yardımcı unsurların kullanılması da kaçınılmaz olmaktadır.

Yaratıcılığın önünde birtakım engeller de bulunmaktadır:

(1) Öğrenme ve alışkanlıklarının yanı sıra; (2) kural ve geleneklere bağlılıktan kaynaklanan; (3) algısal, (4) kültürel ve (5) duygusal engeller olmak üzere yaratıcılığın önünde beş tür engel bulunmaktadır. Bu engeller ile karşılaştırıldığında arka planda kalmasına karşın, (6) kaynak yetersizliği de yaratıcılığın önünde bir engel olarak değerlendirilebilir (Davis, 1999, pp. 165-169). Genel olarak söz konusu engellerin önüne geçilebilmesi ise eleştirel ve yaratıcı düşünme ile mümkündür. Fakat kaynak yetersizliğinin devlet liderleri açısından bir sorun olmayacağını söylemek mümkündür; zira devletin tüm imkanlarını kullanabilme hakkı, kaynak yetersizliği sorunundan azadedir.

Tasarım, mesleki ve toplumsal boyutları açısından farklı işlevler de üstlenmektedir:

Buchanan’a göre tasarım, insanların bireysel ve toplumsal amaçlarının gerçekleşmesi için yararlandıkları ürünlerin zihinde oluşturulması, planlanması ve yapılmasına imkan veren insani bir güçtür. Tasarım düzenleri ise dört farklı biçimde ele alınmaktadır: Sembollerin yer aldığı (1) grafik tasarımı; nesnelerin yer aldığı (2) endüstriyel tasarım; etkinin yer aldığı (3) etkileşim tasarımı ile düşünce ve tasavvurun temel alındığı (4) çevre tasarımı (Buchanan, 2001, pp. 9, 12). Söz konusu tasarım etkinlikleri, ilgili alan dahilinde farklılıklar göstermektedir; fakat diğer yandan, yaratıcılık temelli etkinlikler olmaları ise ortak yanları olarak değerlendirilebilir.

2.2. Tasarım Düşüncesi ve Lider

Eleştirel düşünme, mimarların tasarım çözümleri ile ilgili kararlar alabilmesine yardımcı olan kişisel yetenekler arasındadır. Örneğin Anderson'a göre mimar, eleştirel düşünme becerisiyle kendi kararlarını sorgulayabilmekte ve objektif olabilmektedir (Anderson J. , 2014, s. 38). Söz konusu durum liderler için de geçerlidir. Liderlerin, verdikleri ve özellikle kitlesel etkiler yaratabilecek nitelikteki kararları, derinlemesine ve ayrıntılı bir biçimde çözümlemesi ve değerlendirmesi gerekir. Bu bakımdan liderlerin diğer tüm düşüncelerin yanı sıra kendi yaklaşımları ve ideolojilerini de eleştirel biçimde ele almaları önemlidir. Diğer yandan eleştirel düşünme yeteneğine sahip olmayan bir liderin yenilikçi çözümler sunabilmesi ise ancak rastlantısal biçimde mümkün olacaktır.

Taklitten uzak herhangi bir mimari tasarım ürününün elde edilebilmesi ise yaratıcı düşünmeyi gerektirir. Anderson'un, mimarlığı 'tepkisel' fakat aynı zamanda 'pasif olmayan' bir etkinlik olarak değerlendirmesi de yaratıcı düşünme ile ifade edilebilir: Mimarlar, belli problemlere yanıt aramak için probleme ilişkin soruların kendilerine doğrudan sorulmasını beklemez; sorularla birlikte aynı zamanda yenilikçi çözümleri de ararlar (Anderson J. , 2014, s. 60). Tüm bunlar yaratıcı düşünme biçimine işaret eder. Liderler de varolan problemlere ilişkin yaratıcı çözümler önermek durumundadır. Diğer yandan liderler kimi zaman yapay gündem oluşturarak, gerçekte olmayan sorunlara da işaret edebilir. Söz konusu bu durum da yine aynı şekilde liderlerin yaratıcı düşünme yeteneklerini ispatlar niteliktedir. Yaratıcılığı, belirli sorunların çözülmesi ile sınırlandırmaksızın ele alan Ghaemi'nin ileri sürdüğü gibi; çözülebilecek sorunların bulunması da bir yaratıcılık göstergesidir (Ghaemi, 2017, s. 38).

Yaratıcılık, tüm liderlerin sahip olması gereken ortak özellikler arasında yer alır. İdeolojisi doğrultusunda bir toplum tasarlayan lider de yaratıcılık yeteneğini yoğun biçimde kullanır. III. Napolyon örneğinde olduğu üzere, askerlerin düzenli olarak yürüyüş yapmasına imkan sağlayacak bulvarların inşa edilmesini talep eden lider, ilk olarak, kitleye mesaj verir. Zira elinde bulundurduğu askeri gücün en uygun gösterimlerinden birisi de askerin kentte uygun adım yürüyebilmesidir. Böylelikle, liderin gücünün toplumsal yaşamı şekillendirebildiği, toplum üzerinde örtük ya da açık biçimde bir baskı aracı olarak kullanılabilirdiği görülebilir. III. Napolyon'un dar sokaklarla birlikte

çıkma sokakları da yıktırıp geniş bulvarlar yaptırması, lider ve güç arasındaki ilişkiyi açık biçimde gösterir. Bulvarların verdiği bir diğer mesaj ise varıl ve yoksul sınıflar arasındaki farklılıklardır: Tekerlekli arabalarla bulvarlardan geçen varlıklar ile kenardan yürümek durumunda kalan yoksullar arasındaki statü farklılığı sürekli hatırlatılır (Mumford, 2013, s. 454-457). Liderin tasarım yaklaşımının, sınıf farklılıklarını ve liderin gücünü vurgulaması açısından, ideolojisini yansıttığı; mekan ile sosyoloji ve psikoloji arasındaki ilişkinin de liderler tarafından etkin biçimde kullanılabilirdiği görülmektedir.

Mekanların, onları işgal eden insanlardan ziyade, kendilerine özgü bir güce sahip olduğuna değinen Gieryn'e göre bu güç, coğrafi konum, yapı formu ve mekanın sembolik anlamı bağlamında, insanlara ya da nesnelere sahip olabilmek kapasitesini de ifade eder (Gieryn, 2000, p. 475). Söz konusu güç, özellikle kitle üzerinde otorite kurmak isteyen baskıcı liderler tarafından, bilinçli olarak ve sıklıkla vurgulanır.

Benzer olarak mimari ve psikoloji arasında da derin bir ilişki vardır. Örneğin, bir okul binasının çocuklara vereceği mesaj doğrultusunda, çocuklarda öncelikli olarak mimari bir ürün olarak okul binasına, sonrasında ise sunulan imkan bağlamında kurum işlevi gören okula ilişkin yaklaşımlar belirlenebilir (Maxwell, 2000, p. 273). Benzer bir başka örnek ise cezaevlerinin tasarımıdır; zira cezaevleri, insanların birbirleri arasındaki etkileşimi sınırlandıracak ve mahkumlar üzerinde psikolojik bir etki uyandıracak biçimde tasarlanır (Shah & Kesan, 2007, p. 353). Bu bakımdan, tüm kamu yapılarının tasarımına müdahale edebilme potansiyeli ile lider, mimari tasarım ile sosyal yapı ve insan psikolojisi üzerinde doğrudan etki yaratabilecek bir gücün de taşıyıcısıdır.

Şu halde mimari tasarımın, liderin kullanmış olduğu ideolojik aygıtlar arasında yer aldığı ifadesi de yanlış olmaz. Liderin tasarlayabilen bir özne olması halinde ise söz konusu ideolojik aygıtın kullanımı da aracısız olarak, doğrudan lider tarafından gerçekleştirilebilir.

Mimari tasarım ve lider arasındaki ilişkiler bütününe anlaşılabilmesi açısından aralarındaki bağlantılılık durumlarının neler olabileceği, diğer bir deyişle, mimari tasarımın lider açısından nasıl değerlendirilebildiği üzerinde durulması gerekir.

Lider, güç ve mimari tasarım arasında yoğun bir sembolik ilişki bulunmaktadır:

Büyük tasarım geleneğinin anıtsal yapıları, hem tasarımı talep eden kişinin gücünün halk üzerinde etkisini vurgulamakta hem de tasarımcısının, çağdaşı olan diğer tasarımcılara karşı, kendisini ispatlaması için imkan sunmaktadır (Rapoport, 1969, p. 2).

Baskıcı liderler de genel olarak görkemli mimari eserlerin talep veya inşasında ön planda yer alırlar. Baskıcı liderlerin bu yaklaşımının sebebi ise sahip olunan gücün hedef kitleye gösterilmesi ve kitleye korku duygusunun yaşatılmak istenmesi olarak değerlendirilebilir.

İhtişamlı bir mimari, devletlerin, olduğundan çok daha fazla güç ve kudret sahibi olarak algılanmalarını sağlar (Glenn, 2003, p. 16). Solacini'nin anıt mezarlara ilişkin ifadeleri de bu durumu desteklemektedir:

“Kraliyet mezarlarının amacı hanedanın gücüne tanıklık etmek ve o soyu yüceltmektir: İtalya’da şehir devletlerinin ortaya çıkmasıyla ölen kişinin toplumsal rolünün bir örnek teşkil etmek için sonraki kuşaklara aktarılması iradesi baş gösterir; dolayısıyla anıt mezarlar, hem en saygın kişilerin erdemlerini yüceltmeye yönelik anlatıma dayalı figüratif bir dizi hem de ölen kişinin hayat öyküsünü hatırlatan unsurlar ve görev alınan makamların simgelerinden oluşan karmaşık bir sembolojiyle zenginleşir (Solacini, 2015, s. 767).”

Günümüzde de sıklıkla tanık olduğumuz, lider ile mimari tasarım arasındaki ilişki, oldukça eski tarihlere dayanır. Mezopotamya krallarının savaş zaferlerini anlatmak ve ele geçirdikleri ganimetleri sergilemek için anıtlar yaptırması, güç ve lider arasındaki ilişkiyi işaret eder (Gombrich, 2015, s. 70). Benzer biçimde; Mezopotamya'nın en uzun süreli iktidarda kalan hükümdarlarından biri olan Nebukadnezar (MÖ 630-562), Asur ve Mısır'ın kontrolü altındaki toprakların büyük çoğunluğunu kendi hakimiyetine kattıktan sonra, Babil ve on iki büyük Mezopotamya kentini yeniden inşa etmeye başlamış; kent duvarlarının tamamına yakın bir kısmını pişmiş tuğla ile yeniden inşa etmiştir. Sırlı tuğlalarla yapılmış tören yolu ve İhtar Kapısı'nın yanı sıra; mahkemeler, yönetim binaları, iç kaleler ve Fırat Nehri üzerinde bir de taş köprü inşa etmiştir. İnşa kitabelerinde, onun kendisini adil bir hükümdar olarak ölümsüzleştirmek için büyük çaba harcadığı ve mimari işlerinin temel

sebebinin ise sonsuza dek adının yaşamasını istediği yazar (Leick, 2002, pp. 119-120).

Amfi tiyatroların kamusal ihtişam etkisi taşıyan imparatorluk göstergeleri arasında yer aldığına değinen Nielsen da Augustus'un (MÖ 63-MS 14) MÖ 29 yılında bu potansiyele ulaşması bakımından -tasarladığından daha küçük olsa da- kalıcı malzemeden yapılmış ilk taş amfi tiyatroyu yaptırmasını, mimari ile liderin buluşması olarak değerlendirir (Nielsen, 2014, p. 58). Özellikle büyük ölçekli kamusal nitelikli mimari tasarımlar, genel olarak baskıcı liderler tarafından talep edildiğinden, tasarımın yönlenişi de liderin beklentileri doğrultusunda şekillenir. Bu durumda; olduğundan da güçlü görünme çabası içindeki liderlerin, söz konusu tasarımların taşıyacağı mesaja ilişkin kaygılarının olması da kaçınılmazdır.

Askeri, siyasi ve dini liderlerin birçok mimari tasarım talebinde bulunduğu, sayısız örnek eşliğinde, yadsınamaz bir gerçekliktir. Akla gelen yaygın örneklerden biri olması bakımından, Eski Mısır firavunlarının yaptırmış olduğu kentler ve tapınaklar da dikkat çeker. III. Hanedanlık'ta, mütevazı binalardan anıtsal taş binalara geçildiğine değinen Hornung'un yanı sıra (Hornung, 2004, s. 21); kendinden önceki firavunlar tarafından yaptırılan tapınakları genişleten firavunlar ya da benzer olarak; Roma tiyatroları ve hamamları gibi mimari imparatorluk yapılarının da liderler tarafından talep edildiğine değinen Roth'un benzer nitelikteki ifadelerinden (Roth, 2014, s. 248, 323), liderler ve mimari tasarım arasında dikkat çeken bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır.

Benzer olarak; Vitruvius da İmparator Augustus'a⁹ (MÖ 63 – MS 14) ithafen yazmış olduğu kitabında, imparator ile -tasarım ürünü olması bakımından- mimari ürün arasındaki ilişkiye değinir:

“...Sen sadece toplumsal yaşamın ve siyasal düzenin tesisine önem vermekle kalmıyor, ülkemize katmış olduğun eyaletlerle hem devletimiz zenginleşip gelişsin hem de iktidarın haşmeti kamu binalarının görkemiyle daha da heybetli görünsün diye bu tür binaların tesisine önem veriyorsun (Vitruvius, 2017, s. 21)...”

⁹ Tam adı: Gaius Octavius Thrunius'dur.

Vitruvius'un ifadesinden de liderin, mimariyi, kendisini ve devleti güçlü gösteren bir araç olarak kullandığı açık biçimde görülmektedir.

XI. Yüzyıl Avrupası'nda da lider ve mimari tasarım arasındaki ilişki örneklendirilebilir:

“İngiltere'ye çıkan Normanlar, Normandiya ve başka yerlerdeki büyümeleri sırasında geliştirdikleri ileri bir mimari üslubu da beraberinde getirmişlerdir. İngiltere'nin yeni derebeyleri olan piskoposlar ve soylular, kendi güçlerini göstermek amacıyla hemen manastırlar ve büyük kiliseler yaptırmaya başladılar (Gombrich, 2015, s. 171).”

XVI. Yüzyıla gelindiğinde de dini ve siyasi liderlerin önceki dönemlere oranla –güçleri ve imkanları doğrultusunda- çok daha büyük projelere imza attığı dikkat çekmektedir:

“Floransa'da ortaya çıkmış olan yapı sanatı, on beşinci yüzyılda zarafet ve inceliğe yönelmişti, ama on altıncı yüzyıl imparatorların ve papaların kentinde geliştiği için devasa programlara el attı ve her şeyden önce, güç ve kudret izlenimi iletme gücü güttü (Bazin, 2015, s. 315)...”

XVII. Yüzyıl liderlerinin, tasarım üzerindeki etkisini ise, söz konusu ilişkiyi Fransa örneğiyle betimleyen Bazin'in bir başka ifadesinde görebilmekteyiz:

“Dinsel etkinlikler, soyluların gösteriş isteği, parlamento ve yönetimde egemen olan yeni bir orta sınıfın kendini kabul ettirmesi, özel kişilerin ve krallık mensuplarının girişimleri ve yeni kent planlamaları, on yedinci yüzyılda, bu ülkede yeni bir mimarlığın ortaya çıkmasına yönelik büyük taleplere yol açtı (Bazin, 2015, s. 427).”

Görüldüğü üzere; mimari ve heykel başta olmak üzere, kamusal, dini ve anıtsal yapıların yapımının liderler tarafından yaygın biçimde talep edildiği anlaşılmaktadır. Yapım sürecinin başlangıcı, denetlenmesi ve tüm koşulların sağlanması -kısmen ya da bütünüyle- liderler tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Bu durum, özellikle anıtsal mimari açısından genel geçer bir anlam taşır. Dolayısıyla Glenn'in de belirttiği gibi; anıtsal yapıların tüm heybeti lidere atfedilir (Glenn, 2003, p. 17).

Mimari tasarımın taşıyacağı ya da iletmek istediği bir mesaj olması halinde ise tasarımın şekillenmesinde sembolik bir kaygı da ortaya çıkar. Söz

konusu kaygı, liderler tarafından yaptırılan kamu yapılarında ya da partili bir lider olması bakımından Hitler’de olduğu gibi parti binalarının tasarımında da görülebilir. Durand’a göre sembolik bir değer bir şeye işaret etmesi gerekir (Durand, 2017, s. 14). Hitler açısından kamu yapılarında işaret edilen bu değer genel olarak ‘güç’ olduğu anlaşılır. Dolayısıyla liderlerin talep ettiği ya da bizzat tasarımına dahil olduğu veya yürütücüsü oldukları projelerde kullanılan mimari öğelerle, kamu yapıları da sembolik değerler taşıyabilir.

Diğer yandan, Roth, mimari yapıların başlangıçtan itibaren toplumsal inanç simgesi olduğunu ve böylece insanların psikolojik gereksinimlerinin de karşılandığını ileri sürmektedir (Roth, 2014, s. 201-202). Liderler, toplumun inançlarını ve kültürel değerlerini, dolayısıyla yaşam biçimlerini de değiştirebilecek tasarımlara imza atmaktadır: Firavunlar dönemindeki Mısır, bağımsızlık elde eden Amerika, Nazi Almanya’sı ve Mustafa Kemal Atatürk Türkiye’si de bu duruma örnek gösterilebilir.

Gregotti’nin anlık olana karşı kalıcılık özlemini anıtsal mimarinin taşıdığı sembolik değer olarak ifade etmesi de liderlerin gerek kendi varlıklarını gerekse ideolojilerinin varlığını sonsuza dek yaşatma isteklerini daha anlaşılır kılar (Gregotti, 2015, s. 90). Liderin yarattığı ya da varolanı vurguladığı anıtsal tasarımlardaki sembolik boyut, zamanla ulusal bir değere dönüşür. Bu durum, sembolik bir değer ifade eden simgenin değişmesinin ulusal bilinci de değiştireceğini vurgulayan Canetti’nin ifadeleriyle de benzerlik gösterir (Canetti, 2016, s. 183). Simgenin değişmesi ise farklı etni ve kültürleri barındıran çok etnili ulus-devletlerin denge halinin yeniden şekillendirilmesini beraberinde getirir (Bakar, 2022, s. 505). Tasarımın sembolik boyutunun da ötesine geçerek, ona işlevsel bir boyut kazandıran ve böylelikle toplumlara yön veren liderler tarafından daha ayrıntılı biçimde ele alınmasının sebebi de anlaşılabilir. Liderler, talep ettikleri ya da kendilerine ait olan tasarımlarla bir yandan konumlarını güçlendirebilmekte diğer yandan ise toplumların geleceğinde belirleyici olmaktadır.

Tasarım bazı durumlarda lidere atfedilmektedir:

Tasarımcısı olarak mimarın adının bilinmesi, mevcut yönetim biçimi ile doğrudan ilişkilidir. Örneğin; Augustus’un ölümünden -MS 14- sonra mimar ve işveren/müşteri arasındaki ilişkiler daha az bilinir hale gelmiştir. Bunun başlıca sebebi ise büyük mimari projelerin Roma ve diğer büyük şehirlerde yalnızca imparator adına, bazen de yerel hami adına yapılıyor olmasıdır.

Dolayısıyla; mimarın adının bilinmesi nadir rastlanılan bir durumdur (Anderson J. C., 2014, p. 133). Yönetimin cumhuriyet ya da imparatorluk olmasının ise özellikle seçkin kamu yapılarında, tasarımcısı olması bakımından, mimarın tanınması veya tasarımın tümüyle atfedildiği liderin eseri olarak bilinmesi sonuçlarına yol açmaktadır. Bu bakımdan bazı durumlarda tasarım ve yönetim biçimi arasında ilişki bulunmaktadır ki bu durum yönetim biçimi, ideoloji ve tasarımın kesişim noktası olabilmektedir.

Özellikle, kutsallık ifade eden tasarımlar liderlere atfedildiğini Kostof'un ifadelerinden de görebilmekteyiz. Kostof, tapınak formunun tanrı tarafından belirlenmiş olduğunu ve bu formu algılayan herhangi bir kişinin, tapınağı, dini otoritenin yeryüzündeki en üst seviyenin temsili olarak benimsemesini; yeryüzündeki en büyük temsilin ise kralı işaret ettiğini söyler. Lagaş'daki (Mezopotamya) tapınağın tarifinin, Kral Gudea'nın rüyasında gördüklerinden ortaya çıktığına değinen Kostof, Babil dönemi tapınaklarının ölçülerinin krallar tarafından belirlendiğini; aynı zamanda tapınakların yapımına kralın önyak olduğunu da bildirmektedir. Buna göre kral bir müşteridir ve şüphesiz ki tapınak tasarımı, dinsel mimarinin normları doğrultusunda mimar tarafından gerçekleştirilmektedir. Diğer tasarımlardan farklı olarak tapınak tasarımı; kral tarafından farklı büyük projelerde kullanılan mimarın kimliğinin, vazifenin son derece kutsal olması nedeniyle, kral tarafından önceden alınmasını gerektirir. Sadece çok kutsal görevlerde, kral adına görevlendirilmiş olan mimarın kimliği krala mal edilmektedir. Bu nedenden ötürüdür ki Ur'daki zigguratları, Kudüs Tapınağı'nı ve Persepolis'teki büyük sarayı tasarlayan mimarların kim oldukları bilinmemekte, bu eserlerin tasarımcıları ise isimsiz kişiler olarak kalmaktadır (Kostof, 1977, p. 5).

Devlet mimarları da yönetici ve lider olarak nitelendirilebilmektedir:

Kostof, aynı zamanda devlet mimarlarının istisnai kişiler olduklarını ve hatta krallar ve rahipler gibi ayrıcalıklı görüldüklerini de söyler. Bu durumda, mimarların da özellikle devasa kamusal mimari projelerde üstlendikleri görev ve yöneticilik vasfının yanı sıra yaratıcılıkları da düşünüldüğünde birer lider olarak kabul edilmeleri olağandır; zira devlet mimarlarının 'usta yapıcı' ve 'işlerin yöneticisi' gibi mesleki unvanları da bulunmaktadır. Anıtsal yapıların sosyal ve ekonomik bakımdan olağanüstü bir etkiye sahip olduğu Mısır gibi kültürlerde de baş mimarın statüsü devlet hiyerarşisinde en üst seviyede yer

alır. Hatta bazen kraldan sonra gelen en güçlü kişi mimardır (Kostof, 1977, p. 6).

Mimari üslup lider tarafından belirlenebilmektedir:

Erken cumhuriyet dönemi Türkiye mimarisine yüksek modernist yaklaşımın egemen olması da lider ve dolayısıyla da ideoloji ile tasarım arasındaki ilişkiye örnek teşkil eder. Bozdoğan, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki betonarme kamu yapılarını, yeni kurulan modern Türkiye ve onun siyasal yürüngenisi ile bağdaştırmaktadır: Osmanlı Devleti dönemini yansıtan yapı ve yapımlarından uzaklaşılması ve laik olması bakımından İslami çağrışımlardan kaçınılan bir mimari tarza yönelmesi, doğrudan mimari üslubun yönünün lider tarafından belirlenmesi şeklinde açıklanmaktadır. Liderin, kurulan yeni yönetim biçimini meşrulaştırma çabası olarak mimariyi yönlendirmesi örneklerinin, Amerika'da George Washington ve Thomas Jefferson, İtalya'da Mussolini, Sovyet Rusya'da Stalin ve Türkiye'de ise Mustafa Kemal Atatürk tarafından da uygulandığı görülmektedir. Bozdoğan, bu durumu siyasi lider ve profesyonel mimarların bir araya gelerek yeni ulusu biçimlendirmesi şeklinde değerlendirir (Bozdoğan, 2002, s. 18, 75, 316).

Demokratik ve baskıcı liderlerin ideolojileri gibi mimariye yaklaşımları da birbirinden farklıdır:

Tasarım ve özellikle de mimari tasarıma ilişkin liderlerin faydacı yaklaşım içinde olması, Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk başkanı George Washington örneğinde de görülebilmektedir. Jefferson gibi Washington da yeni kurulan bir devlet olması bakımından, Amerikan mimarlığının Amerikan ulusunun önde gelen değerlerini yansıtmaması gerektiğini düşünür. Bu bakımdan Greenberg, Washington ile XIV. Louis'yi farklı kategorilere yerleştirmekte ve bu ayrımı demokrasi ile monarşi arasındaki farklılıklarla ilişkilendirmektedir. Buna göre; monarşinin temsilcilerinden olan XIV. Louis, Versay'da yaptırdığı saray ve bahçelerde yaşamıştır. Demokrasinin temsilcileri arasında değerlendirdiği Washington ise Mount Vernon'da, işleyen bir çiftliği bir sanata çevirmiştir. Louis'nin mimariye ilişkin amacı, Fransız toplumunun, kral tarafından kontrol edilebilmesinde sahip olunan gücü temsil ederken; Virjinya, Mount Vernon'daki arazisini genişleten ve malikaneye ilaveler yapan Washington'ın amacı ise ulusal bir kimliğin oluşturulması ve pekiştirilmesini sağlamaktır (Greenberg, 2016, pp. 65-66).

Tasarım bilgisi olan ve eskiz yapabilen lider tasarım sürecini de yönetebilmektedir:

Liderler ile mimari arasındaki ilişki genel olarak liderlerin ideolojilerini destekleyecek ve aynı zamanda meşrulaştıracak mimari eserlerin üretilmesi paralelinde gerçekleşmektedir. Yaygın olan durum ise liderlerin tasarım taleplerinin mimarlar tarafından ya da mimarlar aracılığıyla gerçekleştirilmesidir. Liderler ve mimarlar arasındaki böyle bir ilişki ise müşteri-mimar ilişkisine karşılık gelir. Diğer yandan liderlerin de doğrudan tasarım yapabilmesi durumunda ise sahip olmaları gereken yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerinin yanı sıra çizim yeteneğine de gereksinim duyulmaktadır.

Soyut düşüncelerin somut göstergelerle ifade edilmesi, tasarım sürecinin ilerlemesinin de koşuludur. Dolayısıyla eskiz, düşünce aşamasındaki tasarımın somut hale dönüştürülmesini ve aynı zamanda geliştirilmesini sağlar: Tasarım sürecinde eskiz, bilgiye ulaşılmasını kolaylaştıran bir işleve de sahiptir (Belardi, 2016, s. 49). Ayrıca tasarım düşünürünün ulaştığı tasarım fikirlerinin uygunluğunun test edilmesine de olanak sağlar (Edwards, 2008, p. 1). Mimarın zihnindeki düşsel gerçeklikleri aktardığı gibi (Loos, 2016, s. 154); eskiz yapabilen liderin kendi tasarımında, süreci bir mimar gibi yönlendirebilmesini de olanaklı kılar.

Profesyonel bir tasarımcı olmamasına karşın tasarım düşünen lider ile tasarımcı arasında farklılıkların olması da kaçınılmazdır. Tasarım düşünebilen bir lider, konumu dolayısıyla pratiğe dönüştürmek istediği ideolojisini aracı kullanmaksızın mimariye yansıtabilir. Bu bakımdan liderlik niteliklerinin kısıtlanmasına gerek kalmaksızın kendinden beklenenleri yapabilme potansiyeline de sahiptir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak; sahip olduğu karizma da diğer liderlerden fazla olacaktır.

Liderler, doğaları gereği mevcut problemlerin farkına varan ve probleme ilişkin kısa sürede ve çok sayıda çözüm üretebilen, ürettiği ya da kendisine sunulan öneriler arasında en uygun olanını bulabilen kişiler olmaları bakımından takipçilerinden ayrılır. Bu bağlamda takipçilerine daha az gereksinim duyan liderlerin büyük liderler olarak nitelendirilmesi de doğal bir sonuçtur.

Sonuç olarak; tasarlayan özne -ya da tasarımcı- küçük ya da büyük olsun, kendine ait bir dünya oluşturur. Oluşturmuş olduğu bu dünyaya diğer insanları da çağırarak tasarımcının karşısında ise hayatlarını değiştirmek isteyen ve bu

konuda ikna edilmeyi bekleyen kişiler vardır (Buchanan, 1985). Bu bakımdan tasarım düşünürü ve tasarımın hitap ettiği kitle arasındaki ilişki, lider ve kitle arasındaki ilişki ile benzerlik gösterir.

Lider ve tasarım arasındaki ilişki, büyük oranda ve yaygın biçimde anıtsal ve kentsel tasarımda karşılık bulur. Bir tasarımı talep etmek ve aynı zamanda söz konusu tasarımın yaratıcısı olmak, liderin tasarım düşünen bir lider olabilmesiyle mümkündür. Bu ayrım şu şekilde de ifade edilebilir: tasarım düşünen lider bir tasarımcıdır, düşünmeyen lider ise tasarım talebinde bulunan bir müşteri veya işverendir.

2.2.1. Anıtsal Tasarım ve Lider

Genel olarak mimari tasarımın işlev ile uygunluk halinde olması beklenirken anıtsal bir yapıda biçim kaygısı mekansal işlevin göz ardı edilmesine neden olabilir. Diğer yandan bir yapının ölçeğinin büyük olması da anıtsallık ile ilişkilendirilebilir; zira insan ölçeğinin fazlasıyla üzerinde olan tasarımlar anıtsallık etkisi uyandırır. Örneğin, parlamento binaları gibi, taşıdıkları kültürel veya ulusal anlam bakımından sahip olunan sembolik boyutun işlevselliğin önüne geçmesi halinde de anıtsallıktan söz edilebilir (Farrelly, 2013, s. 140).

Anıtsal mimariye bir başka örnek olması bakımından, Mumford'un da değinmiş olduğu eski kentlerin kaleleri gösterilebilir. Mumford'a göre kaleler, insanda -özellikle de kendinden olmayan insanda- bir korku yaratması ve onu kendi etkisi altına alması amacıyla tasarlanan, büyük ölçekli yapılar olarak değerlendirilir. Mumford anıtsal mimariyi, her şeyden önce, gücün bir ifadesi olarak nitelendirir ve bu güç ise karşısındaki kişide saygı uyandırabilen bir dehşet ile özdeşleştirilir (Mumford, 2013, s. 86-88).

Anıtsal mekanlar, toplum veya ulusu oluşturan her bir bireyin aidiyet hissini artırmaya yönelik mimari tasarımlardır. Bu bağlamda anıtsal mekanlar bireysel değil kolektif birer ayna olarak betimlenir (Lefebvre, 2014, s. 232-233). Dolayısıyla anıtsal tasarımın etki alanı da aynada kendisini görececek olan kitledir.

Amaç birlikteliğinin sağlanmasının hedeflendiği bir kitlenin, herhangi bir tasarımı anıtsal olarak değerlendirebilmesi ya da algılayabilmesi için söz konusu tasarımın anlaşılabilirliği, tasarımın hizmet ettiği ideoloji ile aynada kendisini görmek isteyenlerin ideolojileri arasındaki benzerlik doğrultusunda

gerçekleşebilir. Bu benzerliğin yanı sıra birtakım parametreler de söz konusu olmaktadır.

- Anıtsal mimari ve güç:

Mevcut siyasal rejimlerin devamlılığını sağlama görevi de üstlenen kaleler gibi birçok anıtsal mimari örneği doğrudan mimari ile askeri ve siyasi güç arasındaki ilişkiye işaret eder (Glenn, 2003, p. 4). Kale örneği açısından ele alındığında, anıtsal mimari ve ölçek arasındaki ilişki somutlaşmaktadır; zira Avrupa’da XVII. Yüzyılın ortasından itibaren ‘anıtsal’ kelimesi, daha genel hatlarıyla, muazzam büyüklükteki yapıları tanımlamakta kullanılır (Greenberg, 2016, p. 142). Trigger da benzer olarak, büyük evlerin, kamu binalarının ve özel amaçlarla inşa edilmiş yapıların anıtsal mimari örnekleri olabileceğini ifade etmekte ve anıtsal mimarinin temel niteliğini ölçek ve uygulanan detaylandırmalar ile ilişkilendirmektedir. Buna göre anıtsal yapılar, gereksinimi karşılayabilecek tarzda yapılara kıyasla çok daha fazla dikkat çeken yapılar olmaktadır (Trigger, 1990, p. 119).

- Anıtsallık etkisi:

Yapının anıtsallığı, dahil olduğu bağlam ve yapıya yaklaşım ya da yönelimle de ilişkilidir. Soygeniş, yapıya ön cepheden ve dik biçimde yaklaşılması halinde kullanıcının yapıyı aynı perspektiften algıladığını ve bu durumda da yapının simetri ekseninin etkin bir rolünün olduğunu ileri sürer (Soygeniş, 2006, s. 88). Anıtsallık ile ulaşılmak istenilen, muhatap olan kişinin ya da kitlenin, bir biçimde etkilenmesidir (Gregotti, 2015, s. 90). Bu etki, korku, dehşet, merak ve saygı gibi hislere neden olabilmektedir. Benzer olarak Ruskin de önemli binalarının süslemelerinin düşünsel bir amaç doğrultusunda olması gerektiği kanısındadır. Buna göre anıtsal yapılardaki en ufak bir motif bile kitle üzerinde oluşturulmak istenilen duygu ve düşünceleri destekler nitelikte olmalıdır (Ruskin, 2016, s. 72).

Anıtsal mimari, harcanılan emekle de doğrudan ilişkilidir ve bu niteliğiyle, deneyimleyen kişide hayranlık etkisi yaratır. Örneğin Vitruvius’un anıt ve anıtsal mimariye ilişkin ifadesinden, anıt mezarların mermer ya da çaplı taşlardan yapıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre anıtsal mezarlarda mükemmel bir işçilik eseri olan devasa heykellerin yanı sıra çok daha küçük heykeller ve

bitki yapraklarının motiflerinin uygulandığı kabartmalar da yer alabilmektedir (Vitruvius, 2017, s. 77, 79).

- Anıtsal mimari 'temsil' ve dönüştürme görevini üstlenmektedir:

Anıt mezarların, anıtsal mimarinin ilk örnekleri olduğunu da ileri süren Sherratt, avcı ve toplayıcı toplumdan tahlıl ürünleri yetiştiren topluma geçilmesi ve dolayısıyla sosyal yapının yeniden organize edilmesi ile anıtsal mimari arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Ona göre anıtsal mimari, evlerin arasında yer alan ve anıtsal bir mezar olarak nitelendirilen bir evin, zaman içinde yerleşim alanını ve yerleşimcileri temsil etmeye başlamasıyla; yani temsil değeri elde etmesiyle ortaya çıkmaktadır. Sonrasında ise söz konusu anıt mezarlar yıkılarak daha da etkili olacağı düşünülen biçim ve boyutlarda tekrar tekrar inşa edilir (Sherratt, 1990, p. 149).

Benzer bir örnek olarak 1917 Rus Devrimi ile kentsel mekanda yapılan değişiklikler de gösterilebilir: Rus Devrimi, başlangıçta temsil mekanları ile sınırlandırılmış olmasına rağmen kentsel mekanda köklü değişikliklerin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Gücü ele geçiren Bolşevik Parti ve kültür liderleri tarafından, Ortodoks inancı ve Rus çarının kentsel mekanları yerine, Marksist, Bolşevik ve devrimci kahramanlıklara adanacak anıtların yapılması yoluna gidilir. Kamusal mekanların sahip olduğu sembolik değerlerin yok edilmesi ve yeni devlet ideolojisini destekler biçimde değerlendirilmelerine de değinen DeHann, Çarlık Rusyası'nda Ticaret Kulübü olarak kullanılan bir yapının Sosyalist Rusya'da Gençlik Tiyatrosu haline getirildiği örneğini de paylaşır (DeHann, 2016, pp. 34-35).

- Anıtsal mimari aynı zamanda bir propaganda aracıdır:

Anıtsal mimari ve lider arasındaki ilişki açısından değerlendirildiğinde, ilk akla gelen yapı örnekleri arasında kraliyet sarayları yer alır. Kraliyet sarayları, ölçek bakımından olduğu gibi tasarımı oluşturan bileşenler yönünden de genel yapılardan ayrılır. Saray ve ev karşılaştırması yapan Glenn, harcanan emek bakımından olduğu gibi ekonomik boyutlarıyla da farklılıkların olduğuna dikkat çeker. Evlerin yapımında fazlaca işgücü kullanılsa da bir saray ile karşılaştırılmaları halinde oldukça önemsiz görüldükleri kuşku götürmez bir gerçekliktir. Glenn, sarayların evler karşısında son derece fazla işgücü gerektirmelerinin nedenini ise liderlerin sahip oldukları gücün gösterilmesi

olarak değerlendirir. Zira liderin sarayı ile sıradan bir insanın evi arasındaki tezatlık, liderin gücünü vurgular. Bu bakımdan saray, anıtsal mimari örneğidir ve anıtsal mimari, öncelikli olarak kamusal ve siyasi olması bakımından yerel mimariden farklılık gösterir. Buna göre; siyasi olan anıtsal yapılar özellikle baskıcı liderler tarafından tasarlanmakta ya da talep edilmektedir. İnşa sürecini başlatan ise liderlerin hayalleri ya da istekleridir. Liderlerin hayal ettikleri yapıların gerçekleşebilmesi adına mimarlar çalıştırılır. Söz konusu anıtsal yapıların yapım sürecinden de liderler sorumludur. Zira süreci başlatan ve denetleyenler liderlerdir. Büyük bir piramit ya da küçük bir şapel, liderin hayal ettiği ya da mevcut gücünü simgeleyen anıtsal mimariye örnek olarak gösterilebilir (Glenn, 2003, p. 15).

Daha yakın tarihe gelindiğinde ise lider ve anıtsal tasarım arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi açısından Mussolini de uygun bir örnek olmaktadır. Neumann, İtalyan lider Mussolini'nin, bir lider olarak buyurduğu tasarım talebinin 30 Eylül 1924 tarihli 'The New York Times' gazetesinde yayımlanan bir haber konusunu oluşturduğunu aktarmaktadır. Habere göre Mussolini, 88 kattan oluşan, 1100 fit (yaklaşık 335 metre) yüksekliğindeki, aynı zamanda dünyanın en büyük gökdeleninin yapılmasını ister. Mimarının Mario Palanti olduğu ve 'La Mole Littoria' adıyla anılan projenin (**Görsel 1**) gerçekleşmesi durumunda ise; İtalyan Parlamentosu, konferans salonları, otel, kütüphane, spor tesisleri, astronomik gözlemevi ve deniz fenerinin yanı sıra telgraf ve telefon istasyonlarının da yer aldığı muazzam tasarım ile Mussolini gerek kendi halkına gerekse tüm dünyaya, sahip olduğu gücü mimari aracılığıyla göstermiş olacaktır (Neumann, 2014, pp. 141-146). Mussolini'nin de yer aldığı, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönem İtalya'sının yanı sıra Sovyet Rusya ve Almanya'da da benzer biçimde, baskın olan ideoloji ve değerlerin propagandasında anıtsal mimariye etkin bir rol atfedilmiştir (Curtis, 1996, p. 351).

Görsel 1: Mussolini'nin talebi doğrultusunda tasarlanan La Mole Littoria Projesi, Mario Palanti, Roma (URL-2¹⁰).

Mussolini'nin talebi doğrultusunda şekillenen gökdelen tasarımı, aynı zamanda Lynch'in kent dahilindeki işaret ögesine de bir örnek teşkil eder (Lynch, 2010, s. 88). Kentin büyük bir kısmından görülebilecek böyle bir tasarım, liderin bizi kendisinin ve ideolojisinin sahip olduğu gücü simgelemekte ve aynı zamanda kentlinin söz konusu yapıyı ve temsil ettiği ideolojiyi zamanla benimsemesinin yolunu açmaktadır.

Mimarîye bir müdahale biçimi olarak, Mussolini'nin yaklaşımını 'kendisini rejimin estetik politikasına doğrudan dahil etme' girişimi olarak değerlendiren Gessert ise Mussolini'nin bu girişiminin İtalya'nın faşist mimarisinin belirlenmesinden ziyade, siyasal duruşunun yenilenmesi anlamı taşıdığını ileri sürer. Bunun bir ifadesi ise; Mussolini'nin eski örneklerle, özellikle de Roma örneklerine olan hayranlığı üzerinden, söz konusu örneklerle benzer nitelikte, fakat modern bir tarz yaratılmasını istemesidir (Gessert, 2014, p. 427). Zira Mussolini bu doğrultuda hareket ederek, 1927 yılında Roma'nın yenilenmesi projesi için harekete geçmiştir (Curtis, 1996, p. 360).

¹⁰ <https://www.archdaily.com/565598/mario-palanti-designer-of-rome-s-skyscraper-that-never-was> ("Mario Palanti: Architect of Rome's Skyscraper That Never Was" Erişim tarihi: 20.11.2024)

- Anıtsal mimari zaferi de simgelemektedir:

Liderin statüsünün, diğer insanları kontrol edebilme kapasitesi ile kitleden ayrılmasına olanak sağlaması; böylelikle liderlik kapasitesi ya da zenginliği gibi sahip olduğu nitelik ve niceliklerin bir biçimde diğer insanlara gösterilmesinde mimari yoğun biçimde kullanılmaktadır (Glenn, 2003, p. 13). Mezopotamya kralları gibi Mısır firavunları da tutsak ettikleri düşman liderlerini kendi elleriyle sakatlamakta, onlara işkence etmekte bazen de öldürmektedir. Tutsak ettikleri liderlere yaptıkları bu tarz muameleleri öven anıtlar yaptırarak, sahip oldukları gücün sonsuza kadar bilinmesini istedikleri düşünülmektedir (Mumford, 2013, s. 62).

Roma toplumunda, zafer takları gibi anıtsal mimari örneklerinin yaygın olarak uygulanması da devlet ve liderin sahip olduğu ya da elde ettiği gücün gösterilmesinde kullanılmaktadır. Aldrete, özellikle Akdeniz'den zaferle dönülen seferlerin kazanımları arasında yer alan zırh, sancak gibi zafer hatıralarının Mars Ultor gibi tapınaklarda ya da Roma'daki Titus Takı gibi zaferi simgeleyen anıtlarda sergilenmesinin yanı sıra kamu yapılarında kullanılan renkli mermerler ve dekoratif taşların da Roma'nın gücünün bir göstergesi olarak sergilenmesi amacının olduğunu söyler (Aldrete, 2004, p. 176).

- Anıtsal mimari saygı duyulan kişilerin onurlandırılmasını da simgelemektedir:

Augustus'un, pek çok yapı ve anıt inşa etmeyi üstlendiğine değinen Aldrete, Augustus'un, kendisini evlat edinmiş olan Sezar'ın Roma Forumu'nda yakılarak öldürülmesinin ardından, Sezar'a ithafen yaptırmış olduğu Mars Ultor Tapınağı ile birlikte Augustus Forumu'nu inşa ettiğini de bildirmektedir (Aldrete, 2004, p. 19). Dolayısıyla liderlerin anıtsal mimariyi seleflerine duydukları bir saygı göstergesi olarak yaptırabildikleri de görülmektedir.

- Anıtsal mimari, toplumsal ve kültürel değişimi de simgelemektedir:

Ülkemizde de liderin mimari üslubu ve aynı zamanda tasarımı etkilediğine Aslanoğlu'nun ifadelerinde yer verilmektedir: Hükümet, ulusal üslubu desteklemektedir ve bunun bir sonucu olarak, mimarların da bu üslup doğrultusunda hareket ettikleri görülür. Dolayısıyla mimari tasarımların devlet yönetimi ve kaçınılmaz olarak liderin ideolojik yaklaşımını da destekler

nitelikte olması olağan bir durumdur. Aslanoğlu bu dönemde kubbe, kemer, taçkapı ve portik gibi Osmanlı mimarlık öğelerinin yanı sıra süsleme motiflerinin de kullanıldığını belirtir. Aynı üslubun kullanılması nedeniyle de birçok farklı kamu yapısı, işlevlerinin farklı olmasına karşılık; oldukça benzer biçimlerde inşa edilmiştir (Aslanoğlu, 2010, s. 30-31). Diğer yandan Cumhuriyet sonrasında milli bayramlar için geçici olarak anıtların dikildiğini belirten Bozdoğan ise soyut geometrik biçimleriyle kulelerin, propaganda amaçlı olarak inşa edildiği düşüncesini savunur (Bozdoğan, 2002, s. 110).

2.2.2. Kentsel Tasarım ve Lider

Kentsel tasarım (1) makro ve (2) mikro olmak üzere iki farklı boyutta değerlendirilebilmektedir. Makro ölçekli kentsel tasarım, genel olarak kentler veya yerleşim alanları ile bu alanların işlevlerine odaklanırken; mikro ölçekli kentsel tasarımda ise kentlerin bazı bölümlerinde yer alan ya da yer alması planlanan kamusal mekanlara daha ayrıntılı bir biçimde odaklanılır. Kentsel tasarım, kentsel çevreye ilişkin estetik odaklı gerçekleştirilebileceği gibi sosyal yapının ya da mekanın yönetilebilmesi amacıyla da gerçekleştirilebilir (Madanipour, 2007, pp. 13-17). Liderlerin kentsel tasarıma ilişkin yaklaşımlarında, söz konusu iki durum da görülebilir.

Kentsel tasarıma somut bir örnek olması bakımından, IV. Henry tarafından XVII. Yüzyıl başlarında yaptırılan ve merkezinde yer alan 'Place de Vosges' (**Görsel 2**) ile bir bütün olarak gerçekleştirilen kraliyet alanı gösterilebilir (Bazin, 2015, s. 428).

Görsel 2: Kentsel tasarım örneği olarak Place de Vosges, Paris (Google Earth, 2018).¹¹

¹¹ Google Earth 2018'den yararlanılarak oluşturulmuştur. (Erişim tarihi: 01.06.2018)

Işınsal ve ızgara planlı kentler de makro ölçekli kentsel tasarımın konusudur. Tekeli, ızgara plana sahip bir kentin oluşabilmesinin birtakım önkoşulları gerektirdiğini belirtir. Buna göre; böyle bir kent planının gerçekleştirilebilmesi için halihazırda, büyük ve boş arazilerin bulunması; diğer yandan, ızgara planın uygulanabilmesini sağlayacak siyasal bir iradenin varlığı gerekmektedir. Bir kentin savaş, yangın ya da deprem gibi bir nedenden kaynaklı yok olması ile kentsel tasarım alanı ortaya çıkabileceği gibi bu alan, mevcut yerleşim alanı dışında ve kısmen ya da tamamen boş bir arazi de olabilir. Tekeli, varolan bir kentin tahrip olması sonrasında yeniden kurulacak olan kente ilişkin uygulanan kentsel planlama örneği olarak, MÖ 7. Yüzyılda İzmir’de gerçekleşen yangın sonrasında kentin yeniden planlanması ya da MÖ 5. Yüzyılda Perslerin kenti yıkması ile Miletos’lu Hippodamos tarafından Miletos’un yeniden planlanmasını; boş bir araziye kurulacak yeni bir kentin planlaması örneğini ise Amerika kıtasının keşfedilmesi sonrasında kurulan koloni kentleri örneğiyle, ızgara planın uygulandığını ifade etmektedir (Tekeli, 2011, s. 90).

Diğer yandan her bir firavunun, selefî olan firavunların mevcut çalışmalarını sürdürmek yerine kendi başkentlerini kurması da kentsel tasarım ve lider ilişkisi açısından değerlendirilebilir (Mumford, 2013, s. 103).

Kentsel tasarım liderin kutsallığının bir göstergesidir:

Kentlerin kurulacağı yeri belirleyen liderler, takipçilerine, tanrısallıktan pay aldıkları mesajını da vermektedir. De Coulanges, böyle bir durumun Yunanlılar ve İtalyanlar için benzer nitelikte bir inanç olduğuna değinir (De Coulanges, 2006, p. 138). Buna göre kentlerin tasarımının da bu kutsallığa yaraşır biçimde gerçekleştirilmesi gerekir.

Kentsel tasarım, liderin sonsuzluk özlemine yansıtılmaktadır:

Augustus’un (MÖ 63- MS 14) ‘*Kenti tuğladan yapılmış bir şekilde buldum ve mermerden yapılmış olarak bıraktım.*’ sözlerine yer vererek, onun Roma için yaptıklarına değinen Aldrete, Augustus’un kenti yeniden organize ederek on dört farklı bölgeye ayırdığını söyler. İç savaşlar sırasında ihmal edilen binalar onarılmış ve en az seksen iki tapınak da inşa edilmiştir. Ayrıca Augustus, kentin etkileyici bir görünüm kazanması için mevcut tuğla ve beton binaları mermer kaplamayla yeniden inşa etmiştir. Sokakları, su kemerlerini ve

kanalizasyonları da kapsayan kentin altyapısını kapsamlı bir biçimde elden geçirmiştir (Aldrete, 2004, p. 19).

Kentsel tasarım, liderin hayalinin biçimsel bir ifadesidir:

Mussolini de Augustus gibi Roma'nın kentsel biçimine müdahalelerde bulunmuştur. Mussolini'nin, 1924 yılında kendisini Roma kentinin onursal vatandaşı ilan etmesi ve 21. Yüzyılın yeni anıtsal Roma'sını inşa etme planıyla, kentsel hırslarını gösterdiğine değinen Neumann'ın aktarım ve ifadelerinden, Mussolini'nin, Roma'nın kentsel yapısına müdahale etme isteğinin, kentsel tasarım ve lider arasındaki ilişkinin örneklerinden biri olduğu açık biçimde görülebilmektedir. Mussolini'nin Yeni Roma'sında (Nuova Roma) binaların tecridi ve sokakların genişletilmesi ile oluşacak daha geniş vista ile geçmişin yad edilmesi amaçlanır. Neumann, 17 Ocak 1926 tarihli The New York Times Sunday Magazine'de yer alan, Edward Alden Jewell'in 'Il Duce decrees a new imperial Rome' başlıklı yazısını da aktarmaktadır:

Beş yıl içinde Roma yeryüzündeki tüm insanlar için zaferle ışıldayacaktır: İmparator Augustus zamanında olduğu gibi devasa, düzenli ve güçlü. Devasa meşe ağacının gövdesi gibi, yoluna çıkan her şeyin üstesinden gelecektir. Marcellus Tiyatrosu'nun çevresindeki kentsel alanın yanı sıra Pantheon ve Capitol'un çevresindeki kentsel alan da açılacak... Beş yıl içinde Piazza Colonna'dan başlayan yeni bir eksen, Pantheon'u görünür kılacaktır. Benzer olarak, Hristiyan Roma'nın büyüleyici binaları, dinle ilgisi olmayan binalardan da kurtulacaktır¹² (Neumann, 2014, pp. 146-148)...

Anlaşıldığı üzere; Mussolini Roma'yı bir müze kente çevirmek istemekte ve bunu yaparken de Capitol ve Pantheon gibi sembolik değere sahip anıtsal mimari eserleri kent ölçeğinde birer işaret ögesi haline getirmek istemektedir.

Kentsel tasarım diktatörlerin ve ideolojilerinin meşruiyet aracıdır:

Mussolini'nin de dahil olduğu 1922-1945 yılları Avrupa'sı siyasal liderleri arasında yer alan diktatörler açısından kentsel tasarım, liderlik

---

¹² Edward Alden Jewell, 'Il Duce decrees a new imperial Rome', The New York Times, Sunday Magazine, 17 January 1926, p 3.

olgusunda kilit bir öneme sahiptir. Kentsel tasarım, diktatörlerin, rejimlerini diğer devletler tarafından tanınması açısından meşru kılma girişimlerinin yanı sıra, aynı zamanda, sahip oldukları güç ve yeterliliklerini de gösterme aracı olarak gerçekleştirilir. Söz konusu kentsel tasarım alanları; diktatörlüklerin yıkılması, dönüştürülmesi ve yeniden yapım süreçlerinde idari yönetimin nesnesi olarak kullanılır (Bodenschatz, 2014, p. 383).

Gerçekleştirilen herhangi bir kentsel tasarımda başarılı olarak nitelendirilen yenilikler ise sadece peyzaj alanındaki genişletme ya da yeniden düzenleme olarak değerlendirilmemekte, aynı zamanda bazı değerlerin sembolik ifadesi anlamına da gelmektedir. Curdes'in, kent tasarımındaki yenilikleri sınıflandırdığı tablosunda, belirli zaman aralıklarına karşılık gelen kentsel tasarıma ilişkin birtakım yenilikler de gösterilmektedir. Buna göre, 1930-1945 yılları arasındaki İtalya ve Almanya'da 'Faşist Neoklasisizm' tarzında kentsel tasarıma değinilmektedir (Knox & Pinch, 2010, p. 63).¹³

Kentsel tasarım, değişim ve dönüşümün bir ifadesidir:

Marshall Berman'ın betimlediği, St. Petersburg'un, I. Petro (1672-1725) tarafından kuruluşu, kentsel tasarım ve lider arasındaki ilişkinin somut bir örneğidir:

"... Burasını büyük bir donanma üssü ve ticaret merkezi olarak kurmayı tasarlamıştı. Petro, Felemenk doklarında çıraklık yapmıştı. Tahta geçtiğinde ilk başarısı Rusya'yı bir deniz gücü haline getirmek oldu. Şehir, o sıralarda ülkeyi ziyaret eden bir İtalyan seyahatçının dediği gibi, "Avrupa'ya açılan bir pencere" olacaktı: hem fiziksel anlamda -Avrupa ile evvelce olmadığına yakın ilişki kurulabilecekti- hem de simgesel anlamda. Her şeyden önce Petro, Rusya'nın başkentini burada, pencereleri Avrupa'ya açılan bu yeni şehirde kurarak yüzyıllara dayalı bir geleneği ve dinsel havası olan Moskova'nın işini bitirmek istiyordu. Demeye getiriyordu ki, Rus tarihi tertemiz bir sayfada yepyeni bir başlangıç yapmalıdır. Bu sayfada yazılanlar tamamen Avrupalı olacaktı: Bu nedenle Petersburg'un kuruluşu baştan sona İngiltere, Fransa, Hollanda ve İtalya'dan getirilen yabancı mimar ve mühendislerce planlanıp tasarlandı.

---

¹³ Knox ve Pinch'in aktarımı: Curdes, 1993 sayfa 287 [Curdes, G. (1993). Spatial organisation of towns at the level of the smallest urban unit: plots and buildings'. Urban Landscape Dynamics: A multi-level innovation process Avebury, Aldershot, 281-94]

Bu şehir, Amsterdam ve Venedik gibi bir adalar ve kanallar sistemi üzerinde yayılacak; şehir merkezi kıyı boyunca uzanacaktı. Modeli, Rönesans'tan beri Avrupa'da geçerli standartlara uygundu...

Öte yandan, yeni şehrin belli başlı tüm özellikleri Ruslara özgüydü. Batı'daki hiçbir yönetici böylesine muazzam ölçekte bir inşaata girişemezdi. On yıl içinde bataklıkların ortasında 35.000 bina yükseldi; yirmi yıl içinde nüfus 100.000'e yaklaşmış ve Petersburg, bir gece içinde Avrupa'nın büyük metropollerinden biri olmuştu (Berman, 2016, s. 237-238) ...”

Başvurulan alıntılarda da görüldüğü üzere; kentsel tasarımın taşıdığı birtakım mesajların olduğu da dikkat çekmektedir. Petro'nun amacının, gerçekleştiğini ispatlamak istediği bir değişimin kent tasarımlarındaki dönüşüm ile somutlaştırılması olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan kentsel tasarım, demografi, ekonomi ve sosyal yapı gibi birçok alanda da belirleyicidir.

Sonuç olarak; farklı tarihsel dönemler ve liderlik tarzlarında kentsel tasarıma değinildiği ve kentsel tasarımın toplumsal değişimin etkin bir aracı olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Kentsel tasarım; lider, güç ve ideoloji açısından da önemlidir:

Mumford'un, 'kentin ana işlevi, gücü biçime dönüştürmektir' önermesi, liderlerin güç ile biçim arasındaki ilişkiyi yorumlama tarzlarına da işaret eder (Mumford, 2013, s. 686). Daha önce de ifade edildiği üzere, baskıcı rejimlerde karar mekanizması kitle adına bir kişiye aittir (Lang, 2007, p. 25) ve Petro örneğinde de görüldüğü gibi, kentsel tasarımın yanı sıra mimari tarzın belirlenmesi de bu kişinin inisiyatifindedir.

Dolayısıyla; gerçekleştirilen kentsel tasarımlar, yeni yaşam biçimleri sunmakla ya da dikte etmekle birlikte, aynı zamanda lider ve liderlik tarzı hakkında da birtakım bilgiler sunmaktadır. Zira kentsel tasarım ile lider, hayalini kurduğu toplumsal dönüşümün gerçekleştirilmesi doğrultusunda büyük bir adım atmış olur.

BÖLÜM 3

MİMARİ TASARIM VE DEMOKRATİK LİDER: THOMAS JEFFERSON

3. THOMAS JEFFERSON (1743-1826)

Jefferson, Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluş aşamasında etkin rol alan ve bu doğrultuda, demokratik bir ülkenin kurulacağını belgeleyen Bağımsızlık Bildirgesi'nin yazarıdır. Diğer yandan Jefferson, mimari eskiz yapabilen, tasarım sürecine katılan ve süreci yönlendiren; bu bakımdan, tasarım düşüncesine sahip, yaratıcı bir liderdir.

3.1. Demokratik Lider ve Tasarım: Thomas Jefferson

Avrupa ve İngiliz kolonilerinin, Amerika Kıtası'na yerleşmesi sonucunda, Avrupa ve İngiliz monarşileri ile bağlarını kopardıkları Amerikan Devrimi sonrası, mimari alanda iki radikal değişim gözlenmektedir. Greenberg, söz konusu yeni mimarinin temelini, İngiltere ve Avrupa'daki kiliseler veya kraliyet sarayları olmadığını; aksine, son derece mütevazı Amerikan evlerinin olduğunu ileri sürmektedir. Amerikan Devrimi ile gerçekleşen, devlet ile ulusun bir ve eşdeğer olarak kabul edilmesi, sıradan vatandaşların konutları ile devlet yönetiminde görev alan kişilerin konutlarının, Avrupa veya İngiltere'deki kraliyet sarayları ile mimari açıdan eşdeğer hale geldiği anlaşılmaktadır. Böylelikle; tarihte ilk kez, sıradan bir kişinin evi de mimari bir çalışma konusu olmuştur (örnek olarak: **Görsel 3**). Diğer yandan; sıradan bir yurttaşın evi aynı zamanda Amerikan demokrasisinin bir yansıması olarak, ulusal kimliğin de temelini oluşturmaktadır. İkinci olarak; Greenberg'e göre yurttaşların kim olduğu ya da nasıl yaşadığının bilinci ile kamu yapıları arasında benzerlik de bulunmaktadır: 'House' (ev) kelimesini de içinde barındıran kamu yapıları olmaları bakımından, parlamentolar (statehouses), adliye binaları (courthouses), itfaiye istasyonları (firehouses), okullar (schoolhouses), polis istasyonları (police station houses) ve hapisane binaları (jail houses) gibi kamusal yapılar ile toplum arasında 'sahiplik' ve 'dahil olma' bağlamında bir ilişkinin ortaya çıktığı görülmektedir (**Görsel 4; Görsel 5**) (Greenberg, 2016, pp. 30-32).

Görsel 3: Lady Pepperell Konutu, Kittery, Maine, 1760 (URL-4¹⁴).

Görsel 4: The New Jersey Eyalet Meclis Binası, 1792, Jonathan Doane (URL-5¹⁵).

Görsel 5: Adliye Binası, Dahlonega, Georgia, 1836, Ephraim Clayton (URL-6¹⁶).

Antik Yunan ve Roma’da tanrının evini simgeleyen; diğer yandan, Avrupa’da kraliyet konutlarının girişlerinde yer alan ve kralın idare etmedeki ilahi/kutsal gücünü ifade etmesi için kullanılan alınlığın, kamu yapılarının yanı sıra Amerikan yurttaşlarının evinde de kullanılmaya başlandığı görülmektedir (**Görsel 3; Görsel 4; Görsel 5**). Greenberg bu durumu, Amerikan Devrimi ile gerçekleşen ‘demokrasinin mimarlığa yansması’ olarak değerlendirmektedir. Kolonyal Amerikalıların, portiko ve alınlık kullanımının Antik Yunan ve Roma

¹⁴ URL-4: <https://losthistorical.net/fa267/18house2.html> (“18th Century Architecture” Erişim tarihi: 20.11.2024)

¹⁵ URL-5: <http://www.hiddennj.com/2014/06/hidden-in-plain-sight-new-jerseys.html> (“State House History” Erişim tarihi: 20.11.2024)

¹⁶ URL-6: <http://courthousehistory.com/gallery/states/georgia/counties/lumpkin> (“Images for Lumpkin County, Georgia” Erişim tarihi: 20.11.2024)

tapınak mimarisinden türetilen saraydaki kraliyet otoritesini ifade ettiğinin de farkında olduğu görülmektedir. Klasik tapınakların ön kısım tasarımlarının kendi evlerinin girişlerinde uygulanmasıyla erken dönem Amerikalıları, evlerini çok farklı bir politik gerçekliği yansıtacak şekilde uyarlamaktadır (Greenberg, 2016, pp. 43, 128). Böylelikle her bir yurttaş devlet yönetimine katıldığını ya da yönetimin bir parçası olduğunu mimari göstergelerle de ifade edebilmektedir.

Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin yazarı ve aynı zamanda Amerika'nın üçüncü devlet başkanı olan Thomas Jefferson da mimari dönüşümün gerçekleştiği on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılın Amerikan mimarisinin şekillenmesinde önemli bir paya sahiptir. İnsanın merkeze alındığı ve dolayısıyla antropometrik mimari yapıların tasarlandığı dönemin Amerikan mimarlığı da demokratik mimarlık tarzını işaret etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin üçüncü devlet başkanı olması ve aynı zamanda Amerikan mimarisinin şekillenmesinde payı olan bir tasarım düşünürü olması bakımından Jefferson, demokratik liderlik ve tasarımın kesişim noktasında yer alır.

3.2. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi

Amerika Kıtası'na yerleşmiş olan İngilizlere karşı İngiltere tarafından uygulanan ağır vergi yükünün öncelikli olarak neden olduğu zor yaşam koşullarından kurtulabilmek adına Amerika'nın kurucu kadrosu tarafından bağımsızlık mücadelesi verilmiştir. Söz konusu mücadelenin temsili ise Thomas Jefferson tarafından kaleme alınan 4 Temmuz 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'dir. Tüm insanların eşit olarak yaratıldığına vurgu yapan Bildirge, geçmişte varolan bir durumun değil, yeni bir durumun yaratılması gerektiğinin de ifadesidir. Bu bakımdan bir kuruluşu temsil eder: İngiliz Krallığı'na bağlı kolonilerin bağımsızlıklarını ilan etmesi. Mahoney'e göre bu ilan sadece İngiltere'ye değil tüm dünyaya yöneliktir (Mahoney, 1986, p. 46).

“Jefferson tarafından kaleme alınan Bağımsızlık Bildirgesi'nin kökeninde uluslar mahkemesi önünde başkaldıran kolonileri haklı çıkarma arzusu vardır; doğal yasanın ebedi geçerliliğini varsayar. İnsanların devredilmez bazı haklara sahip olduklarını bildirir: yaşam, özgürlük, mutluluk arayışı. Hükümetin rolü bu doğal hakları korumaktır; bu görevi yerine getirmediği takdirde yönetilenler başkaldırı hakkına sahip olurlar. Bütün bu ilkeler

Locke'ta da vardı ama bu kadar çarpıcı bir biçimde açıklanmamışlardı (Touchard, 2015, s. 462)."

Bağımsızlık bildirgesinin kimin tarafından yazılması konusunu tartışan John Adams ve Thomas Jefferson, Bildirge'nin Jefferson tarafından yazılması kararında uzlaşmıştır. Adams'ın ileri sürdüğü ve Bildirgeyi Jefferson'ın yazması gerektiğini düşünmesinin sebeplerinden biri de Jefferson'ın tanınan bir kişilik olması ve aynı zamanda görünüm olarak da kendisinden daha uygun olduğunu düşünmesi olmuştur. Bildirge'nin taslak halindeki metnini okuyan Adams ve Benjamin Franklin, Jefferson'a birtakım önerilerde de bulunmuşlardır. Jefferson'ın yazmış olduğu Bağımsızlık Bildirgesi, 1 Temmuz 1776 tarihinde Meclis'te okunmuştur. Birtakım eleştirilerle karşılaşılsa da 2 Temmuz 1776 tarihinde kabul edilmiş ve iki gün sonra 4 Temmuz 1776 tarihinde, meclis tarafından resmen onaylanmıştır (Meacham, 2014, pp. 64-65, 68). Meacham, Jefferson'ın kaleme aldığı ve İngiltere'ye ya da III. George'a karşı sert bir üslubun yer almadığı Bildirge'nin yazılmasında Jefferson'ın, birçok şeyin etkisi altında kaldığına da değinir. Ona göre John Lock, Montesquieu ve İskoç Aydınlanması, Jefferson'ın Bildirgesi'nin ana hatlarını belirlemiştir (Meacham, 2013, pp. 104-105).

3.3. Jefferson ve Liderlik

1784 yılında Fransa'da Amerikan Büyükelçisi, 1797 yılında Amerikan Başkan Yardımcısı ve 1801 yılından itibaren, üst üste olmak üzere iki dönem Amerika Devlet Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Devlet yönetiminde uzun yıllar geçiren Jefferson'ın kendine ve liderliğine ilişkin güveninin tam olduğuna değinen Meacham, Jefferson'ı inandıkları uğruna mücadele eden bir savaşçı olarak betimler. Yeterince etkili bir hitabeti olmayan Jefferson, yazma konusunda oldukça başarılı bir liderdir. Amerikan ulusunun yaşadığı zor zamanlarda, hitabet yeteneğine oldukça güvendiği Patrick Henry'nin konuşmalarını izleyerek insanlara daha etkili biçimde ulaşmanın yollarını araştırdığı bilinmektedir. Bir dinleyicinin, öngörü ve hayallerini duymak isteyeceğinin de bilincinde olan Jefferson, insanlarla, onların en çok duymak istedikleri düşünceleri paylaşarak bağ kurar. Bilindik siyasetçi karakterinin dışında olan Jefferson, çok dinlemekte fakat daha az konuşmaktadır (Meacham, 2014, pp. 25-160).

Jefferson'ın kamusal yaşam ile tanışmasının, 1769-1775 yılları arasında, Virjinya Parlamentosu'nda başladığını ifade eden Greenstein'a göre; tartışmalarda nadiren yer alan Jefferson, tanınırlığını hukuk alanındaki dehası ve yazma yeteneği ile sağlamıştır. Bu bakımdan Jefferson erken dönem Amerikan liderleri arasında Greenstein'in yaptığı karşılaştırmada kamusal iletişimde en etkili lider olarak dikkat çekmektedir. Yine erken dönem başkanları arasında yapılan karşılaştırmada, devlet bürokrasisini en başarılı biçimde örgütleme yeteneğine sahip lider olarak da Jefferson gösterilir. Politik başarı açısından değerlendirildiğinde ise George Washington, stratejik yeteneği ile Jefferson'ın önünde yer alır. Jefferson ise kişiler arası iletişim yeteneği açısından uyguladığı yöntemleriyle ön plandadır (Greenstein, 2009, pp. 25, 70).

3.4. Jefferson ve Tasarım

Meacham, Jefferson'ın, problemlerin çözülmesinde son derece yetenekli olduğunu; ilk planın başarısızlıkla sonuçlanması halinde bir başka planı devreye soktuğunu söyler (Meacham, 2014, p. 4).

“Gerçek şu ki; yeni bir düşünce bir diğerine neden olur, bu da bir üçüncüsünün ve zaman içinde böylece devam eder, ta ki birileri bu düşünceleri bir araya getirerek yeni bir şey keşfedene kadar (Meacham, 2014, p. 216).”

Jefferson'ın sözlerinden, yeni düşünce, fikir ve yaratımları sevdiği anlaşılmaktadır. Yeni fikirlere açık ve yaratıcı bir kişilik olması bakımdan Jefferson, yaşamını kolaylaştıracak tasarımlar da gerçekleştirmiştir. Meacham, öğrenmek ve yaratmaktan asla vazgeçmeyen biri olarak betimlediği Jefferson'ın, nehirde kullandığı bir kanonun yanı sıra; Monticello'daki şömine içine gizlenmiş bir asansör tasarladığını da bildirmektedir (**Görsel 6**) (Meacham, 2014, pp. xiii, 14).

Görsel 6: Jefferson'ın tasarladığı şarap asansörü. Monticello (URL-7¹⁷).

Jefferson'ın bir başka tasarımı da Bağımsızlık Bildirgesini üzerinde yazmış olduğu, taşınabilir çalışma masasıdır (**Görsel 7**) (Meacham, 2014, p. 66).

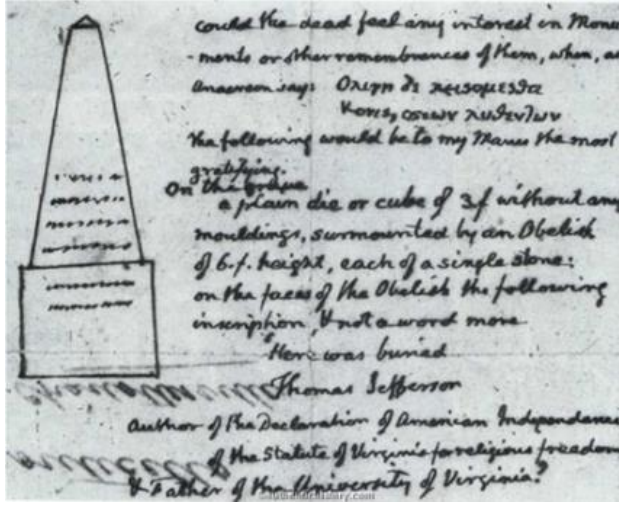

Görsel 7: Bağımsızlık Bildirgesinin yazılmasında kullanılan ve Benjamin Randolph tarafından yapılan çalışma masasının tasarımcı ise Thomas Jefferson'dır (URL-8¹⁸).

Bir diğer tasarımı ise kendisi ile ilgili genel bilgilerin yer aldığı yazıların bulunduğu mezar anıtıdır (**Görsel 8**).

¹⁷ URL-7: <https://www.monticello.org/site/jefferson/design-and-decor-convenience> ("Design and Decor - Convenience" Erişim tarihi: 20.11.2024)

¹⁸ URL-8: <https://www.thedeclarationdesks.com/the-jefferson-original> ("The Jefferson Original" Erişim tarihi: 20.11.2024)

Görsel 8: Jefferson'ın kendi mezar taşı tasarımı (URL-9¹⁹).

3.5. Jefferson ve Mimari

Jefferson'ın sekreteri olarak da görev yapan William Short'un yazdıklarını aktaran McLaughin, Jefferson'ın mimari ile tanışmasının William and Mary'deki öğrencilik döneminde, yaşlı bir marangozdan edindiği kitap aracılığıyla gerçekleştiğine değinmektedir. Kesin olmamakla birlikte, bu kitabın Palladio'nun 'Four Books of Architecture' adlı kitabı ya da daha düşük bir ihtimalle de olsa Robert Morris'in 'Select Architecture' adlı kitabı olduğu ileri sürülmektedir. Diğer yandan Jefferson'ın kendi evine ilişkin, mimarlık ve inşa etmeye olan ilgisi, doğmuş olduğu çiftlik evi Shadwell'deki yangına ilişkin hatıralarının neden olduğu da ileri sürülmektedir. 1753 yılında, yani Jefferson on yaşında iken, babasının Shadwell çiftliğindeki ev ve ek yapıları üzerinde çalışmaya (genişletme çalışmaları) başladığı; gelir gider hesaplarını tuttuğu defterlerden de anlaşıldığı üzere 1753-54 yıllarında babasının büyük bir yapım çalışması gerçekleştirdiğini bildirmektedir (McLaughlin, 1998, pp. 38-39).

Her ne kadar mimari olarak eğitim almamış olsa da Avrupa'nın yapılarını ve büyük mimarlarını kapsamlı bir şekilde incelemiş olan Jefferson, mimarlığa karşı derin bir ilgi duymaktadır. Mimarlığa ilişkin bilgisinin çoğu ise

¹⁹ URL-9: <https://www.historyonthenet.com/authentichistory/1600-1859/2-manifest/index.html> ("Artifacts and Images of The Era of Manifest Destiny" Erişim tarihi: 20.11.2024)

kitaplardan ve gözlemlerden gelmektedir (Gabriel, 1994, p. 36); (URL-10²⁰). Kolonyal Virjinya’da varlıkların çiftliklerinin profesyoneller tarafından inşa edilmesine karşın Jefferson, sahibi olduğu çiftliğin yapımını bizzat kendisi üstlenmiştir (McLaughlin, 1998, pp. 36-37).

Jefferson’ın mimariye ilişkin arzusu, Virjinya’nın kolonyal geçmiş mimarisini aşmak ve onun yerine Roma ve Palladio’nun yapılarının yanı sıra Paris’in çağdaş mimarisi ile sıkı bağları olan bir mimari anlayışın yerleştirilebilmesidir (Greenberg, 2016, p. 53). Bu bağlamda, herhangi bir Amerikan binasının mimarisi, Avrupa’nın kültürel ve siyasi bağlarından uzaklaşıldığı ifadesini de taşımalıdır: Avrupa’nın mimari egemenliğinden bir şekilde kopulması gerekir (URL-10).

Bu doğrultuda, Avrupa’nın kültürel ve politik baskısının hissedilmediği bir başkanlık konutu olması açısından, Amerikan Başkanı’nın yaşayacağı evin tasarımına karar verilmesi için 1792 yılında bir yarışma düzenlenmiştir. Thomas Jefferson’ın da yarışmaya isimsiz olarak katıldığını (**Görsel 9**) fakat yarışmayı kazanmadığını belirten Meacham’ın bildirdiği üzere, yarışmayı kazanan tasarım, İrlanda kökenli bir Amerikalı olan James Hoban’ın tasarımı²¹ olmuştur (**Görsel 10**) (Meacham, 2014, p. 155).

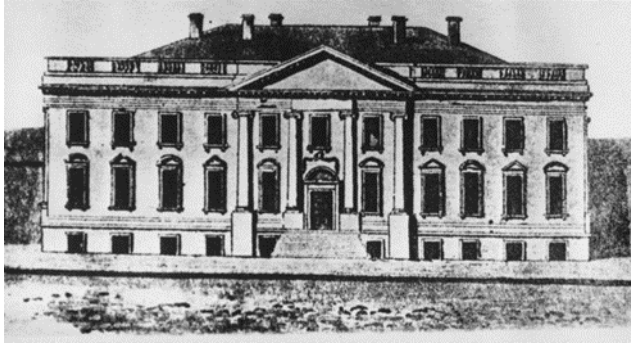
---

²⁰ URL-10: <https://www.tjheritage.org/architecture-and-jefferson> (“Jefferson and the Politics of Architecture” Erişim tarihi: 20.11.2024)

²¹ Amerika’nın ikinci başkanı olan John Adams, henüz tamamlanmamış olsa da 1 Kasım 1800’de bu konuta taşınarak, Başkanlık Sarayı’nda yaşayan ilk başkan unvanını almıştır. Yapı, ilk olarak kireç ile badanalanmış, ardından beyaza boyanmıştır. Resmi kayıtlarda ‘Başkanlık Sarayı’ olarak adlandırılmasına karşılık, 1901 yılında Başkan Theodore Roosevelt tarafından adı Beyaz Saray olarak değiştirilmiştir (Meacham, Thomas Jefferson: President and Philosopher, 2014, p. 155).

Görsel 9: Başkanlık Konutu tasarım yarışmasına isimsiz olarak katılan Thomas Jefferson'ın tasarımı, 1792 (URL-12²²).

Görsel 10: James Hoban tarafından tasarlanan ve yarışmayı kazanan proje, 1792 (URL-12²³).

Jefferson, ilk evini tasarlayıp inşa ettiğinde, acemi bir çırak değildir; ustaların veya kitapların, ona nasıl inşa etmesi gerektiğini söylemesine de gerek kalmamıştır. Monticello'nun tamamlanmak üzere olduğu ikinci başkanlık döneminde, yeni bir inşa projesi olan ve Poplar Forest adını verdiği bir kır evi

22 URL-11: <https://www.palladiomuseum.org/it/mostre/jefferson> ("Jefferson e Palladio" Erişim tarihi: 20.11.2024)

23 URL-12: <https://www.politico.com/story/2017/10/13/cornerstone-laid-for-the-presidents-house-oct-13-1792-243650> ("Cornerstone laid for 'The President's House,' Oct. 13, 1792" Erişim tarihi: 20.11.2024)

projesine yönelmiştir. Poplar Forest projesinin bitişinden sonra da son ve en iddialı projesi olan Virjinya Üniversitesi Akademik Yerleşke projesine girişmiştir. Bu iki proje arasında kalan zaman içinde arkadaşları için farklı evler de tasarlamıştır (McLaughlin, 1998, p. 249).

Jefferson'ın, hayatı boyunca neoklasik tarzda binalar tasarlamayı sürdürdüğünü belirten Gabriel, Akademik Yerleşke'deki yapılar da dahil olmak üzere, Jefferson'ın tasarladığı tüm kamu binalarının, sanatın rolüyle ilişkili olarak; halkı eğitmek için taşıdığı güçlü arzuyu yansıttığını da iddia etmektedir (Gabriel, 1994, p. 36). Söz konusu durum ise liderin ideolojisi ile mimari tasarım arasındaki ilişkiye işaret etmektedir.

3.5.1. Virjinya Meclis Binası

1785 yılında Paris'te yürüttüğü Amerikan Büyükelçiliği görevi sırasında, Virjinya'nın başkenti olan Richmond'da kurulacak eyalet meclis binası için Jefferson'dan bir öneride bulunması istenmiştir. Jefferson, Fransız mimar Charles-Louis Clérisseau ile birlikte çalışarak genç Amerikan ulusuna ait kamu yapılarında büyük bir değişimi yönlendirecek kadar iddialı, devrimci bir tasarım yaratmıştır (McLaughlin, 1998, p. 219). Jefferson'ın tasarımında, Antik Roma tapınağı olan ve MÖ 42 yılına tarihlenen Maison Carrée Tapınağı (Görsel 11) ve İtalyan Barok mimarlarından Andrea Palladio'nun 'Four Books of Architecture' isimli kitabından esinlendiği düşünülmektedir (URL-13²⁴). Yeni başkent için yaptığı bu tasarım, olağandışı genişlikteki portikosuyla tapınak benzeri bir yapı görüntüsü sergiler (Greenberg, 2016, pp. 86-90). Bu özelliğiyle tasarım, Amerikan vatandaşlarının, yapının içine girmesini ve yerel ya da daha geniş anlamıyla merkezi devlet yönetimine katılması için mimari bir davetiye anlamını taşır.

---

²⁴ URL-13: <http://architecturerichmond.com/inventory/virginia-state-capitol/> ("Virginia State Capitol" Erişim tarihi: 20.11.2024)

Görsel 11: Maison-Carrée. Nîmes, Fransa. Bir kayıttta belirtildiği üzere Roma İmparatoru Augustus'un evlatlıkları olan Caius Caesar ve Lucius Caesar adına yaklaşık olarak MÖ 12 yılında yaptırıldığı belirtilmektedir (URL-14²⁵).

Görsel 12: Virjinya Meclis Binası. Thomas Jefferson ve Charles-Louis Clérissieu (URL-15²⁶).

Antik Yunan ve Roma'daki kullanımıyla alınlık, tanrının evini temsil etmektedir. Sütunlar ise birer metafordur: Atina'da olduğu gibi sütunlar, şehrin sahibini ve aynı zamanda koruyucusunu taşıyan yapı elemanlarıdır. Söz konusu metafor, Avrupa kralları tarafından da kullanılmaktadır: Kralların idare gücünü ve aynı zamanda sahip oldukları ilahi gücü de temsil etmeleri bakımından son

²⁵ URL-14: <https://www.britannica.com/topic/Maison-Carree> ("Maison-Carrée" Erişim tarihi: 20.11.2024)

²⁶ URL-15: <http://architecture-richmond.com/inventory/virginia-state-capitol/> ("Virginia State Capitol" Erişim tarihi: 20.11.2028)

derece önemli metaforlardır. Fakat Amerika Birleşik Devletleri'nde bu metafor demokrasi anlamını taşır. Kendi kendini yöneten bir ulus olması ve aynı zamanda temsil gücünün yurttaşa olması nedeniyle kentin sahibi ve koruyucusu, Virjinya Meclis Binası'dır (**Görsel 12**) (Greenberg, 2016, p. 43). Dolayısıyla yapıdaki sütunlar ve alınlık monarşiyi değil, demokrasiyi temsil eder.

3.5.2. Monticello

William and Mary'deki iki yıllık lisans eğitiminden sonra George Whyte gözetiminde hukuk okumaya başlayan Jefferson, Whyte ile geçen beş yıllık hukuk eğitimi sırasında Monticello'nun planlarını tasarlar. Virjinya'daki en etkileyici evlerden birini inşa etmek amacı güden, yirmi beş yaşındaki Jefferson, kendisine babasından miras kalan küçük bir dağın²⁷ tepesini tıraşlayarak (**Görsel 13**) adını Monticello koyduğu evin inşasına 1769 yılında başlar (McLaughlin, 1998, pp. 33, 42, 103). Jefferson, inşa sürecinin her aşamasında bizzat çalışarak süreci titizlikle takip eder.

Monticello ya da 'Küçük Dağ', 264 metre yükseklikte ve yemyeşil Virjinya manzarası olan bir zirveye sahiptir. 1768 yılında zirvesini tıraşlamaya başladığı Monticello, kırk yıl boyunca Jefferson'ın düşüncelerinin merkezinde yer almıştır. Tasarladığı ve aynı zamanda yapımını da üstlendiği Monticello ile birlikte arazisini de durmaksızın değiştirmiş ve düzenlemiştir. Clotworthy'e göre Jefferson, ancak 1809 yılında evin tamamlandığı kararına varabilmiştir (Clotworthy, 2010, pp. 43-44). Dolayısıyla Jefferson açısından tasarım süreci fiili olarak, 1768 yılında başlamış ve 1809 yılında sonlanmıştır.

Görsel 13: Jefferson tarafından tıraşlanan dağ: Monticello, (Google Earth, 2018).

²⁷ Dağın ismi Monticello'dur.

Jefferson, Monticello için nehir kenarındaki herhangi bir konumu seçmek yerine dağın tepesini tıraşlamayı tercih etmiştir (**Görsel 13**). Nehir, sadece bir ticaret yolu değil aynı zamanda küçük bir bot ile komşu çiftliklerin ziyaret edilebilmesi ve tarım alanında kullanılacak su ihtiyacının karşılanması gibi olanakları da sunmaktadır. Tüm bu avantajlarına rağmen; Jefferson, Monticello'yu nehir kenarında yapmak yerine, 264 metre yüksekliğindeki dağda yapmayı tercih etmiştir. Böyle bir karar alarak, arkadaşları ve komşularının da sahip olduğu yaygın bakış açısına aykırı davranmıştır. Diğer yandan bir dağın tepesine ev yapmak ekonomik olarak da kayıp anlamına gelmektedir: McLaughlin'in ifadesiyle Jefferson, pratik olana karşı estetiği tercih etmiştir (McLaughlin, 1998, pp. 34, 35).

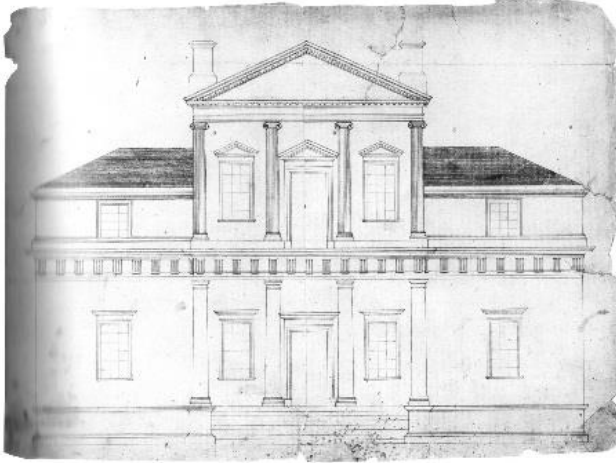
Görsel 14: Jefferson, Monticello'nun arazisinde sürekli değişiklikler yapmıştır (Google Earth, 2018).

Evin ilk hali, ülkede o zamana kadar hiç görülmemiş bir forma sahiptir. Birinci Monticello'nun ilk eskizleri (**Görsel 15**) Jefferson ile tanınırlığı artan Palladio'nun neoklasik etkilerini gösterir (Clotworthy, 2010, p. 44). Daha sonra inşa edilen Monticello'nun (**Görsel 17**; **Görsel 18**) yirmi bir odasının bulunmasına karşılık, Jefferson'ın ilk planlarında sadece sekiz oda yer alır (**Görsel 16**). Miller ve Miller, Fransa dönüşü 1796 yılında Jefferson'ın gerçekleştirdiği Monticello'nun yeniden inşasında Fransa'daki gözlem ve deneyimlerinin mimari kararlarındaki etkisini vurgular (Miller & Miller, 2016, pp. 20, 24).

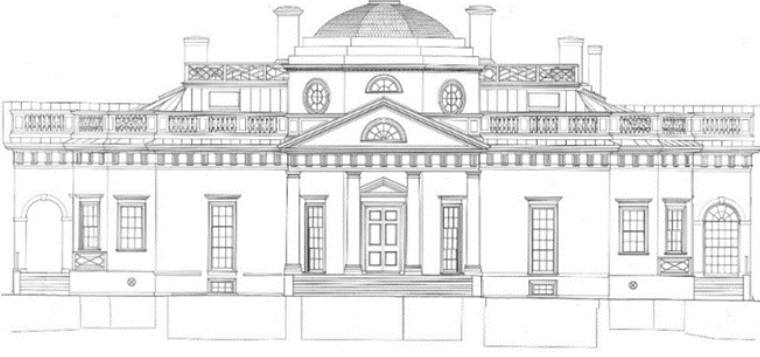
Görsel 15: Thomas Jefferson'ın 1769-1770 yıllarında çizdiği ilk Monticello'nun batı cephesinin görünüşü eskiz çalışması (URL-16²⁸).

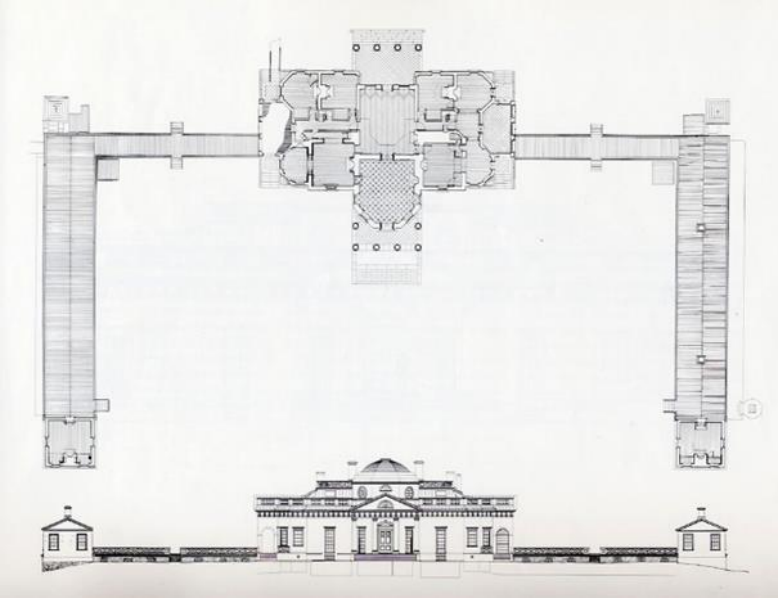
Görsel 16: Monticello'nun önceki dönem batı cephesi görünüşü (URL-17²⁹).

²⁸ URL-16: <https://www.monticello.org/site/house-and-gardens/drawings-and-model> ("Drawings and Model" Erişim tarihi: 20.11.2024)

²⁹ URL-17: <https://www.withgoodreasonradio.org/episode/the-conflicting-ideals-in-jeffersons-architecture/> ("The Conflicting Ideals in Jefferson's Architecture" Erişim tarihi: 20.11.2024)

Görsel 17: Monticello, batı cephesi görünüşü (URL-18³⁰).

Görsel 18: Monticello. Plan: Zemin kat ve kanatlar. Görünüş: Batı cephesi (URL-16).

Jefferson, 1794 yılında, dışişleri bakanlığı görevinden ayrıldıktan sonra çiftliğin yönetimini sürdürmek için Monticello'ya dönerek evin genişletilmesi ve yeniden şekillendirilmesi doğrultusunda kapsamlı bir plan tasarlar. Fransa'da kalması ve gerçekleştirdiği Avrupa seyahatleri, Jefferson'ın mimari bir bakış açısı ve duyarlılığa sahip olmasına olanak sağlamıştır. Gördüğü ve

³⁰ URL-18: <https://www.monticello.org/exhibits-events/blog/color-me-monticello/> ("Color Me Monticello" Erişim tarihi: 20.11.2024)

deneyimlediği Hotel de Salm ve Halle aux Blés gibi yapıların çoğu gerek ülkesinde gerekse kendi arazisi ve evinde örnek şablon olmuştur. Hotel de Salm (**Görsel 19**), Fransa’da geçirdiği beş yılda Jefferson’ın mimari tecrübesini belirleyen Hotel de Langeac ve Halle aux Blés gibi birkaç yapıdan birisidir (McLaughlin, 1998, pp. 210, 219, 248).

Görsel 19: Hôtel de Salm, Paris, Fransa (URL-19³¹)

Paris’te bulunan ve Jefferson’ı verdiği tasarım kararlarında etkileyen bir diğer yapı ise Halle aux Blés’dir (**Görsel 20**). Jefferson Monticello’nun (**Görsel 21**) (McLaughlin, 1998, p. 219) ve Akademik Yerleşke yapısı olan Rotunda’nın (**Görsel 29**) (URL-20³²) kubbelerini de bu yapıdan esinlenerek tasarlamıştır.

Görsel 20: Halle aux Blés (1763-67), Paris, Mimar: Nicolas Le Camus de Mezieres (URL-20)

³¹ URL-19: <https://www.historicalconcepts.com/sightseeing/lhotel-de-salm/> (“L’Hôtel de Salm” Erişim tarihi: 20.11.2024)

³² URL-20: <http://alencon-histoire.chez-alice.fr/halleauxbles.htm> (“Halle aux blés” Erişim tarihi: 20.11.2024)

Görsel 21: Monticello: Batı cephesi (URL-21³³).

Görsel 22: Monticello: Hava görüntüsü (Google Earth, 2018).

McLaughlin, Jefferson'ı bir lider ve aynı zamanda yapı ustası olarak tanıtır: Ona göre Jefferson'ın bir yapı ustası olarak yeterliliğinin ölçüsü ise çalışanları yapım kararları aşamasında daha özgür bırakmasıdır. Bunun bir nedeni de başkanlık görevini sürdürmesi sırasında Monticello'nun yapım aşamasına fiili olarak katılmamış olmasıdır. Böylelikle, ustalar zanaatlarını

---

³³ URL-21: <https://gardenandgun.com/articles/reclaiming-jeffersons-monticello/> ("Reclaiming Jefferson's Monticello" Erişim tarihi: 20.11.2024)

sergilerken özerk olabilmiştir. Jefferson, proje alanında bulunamadığı için, detaylı çizimleriyle yapım aşamasında çalışanları yönlendirmekte ve gereksinim duyulan malzemelerin maddi kaynağını da sağlamaktadır (McLaughlin, 1998, p. 292).

Monticello'daki ev Jefferson'ın geniş kapsamlı düşünce yapısını; yeni araç gereçlerin yanı sıra mimari tasarım düşüncelerine duyduğu heves ve isteği de yansıtır. Bu, yıllar alan bir ilerlemenin sonucudur (Hannaford, 2012, pp. 18-19). Monticello'daki portreler ve heykeller de dahil olmak üzere hiçbir şey rastlantısal olarak yerleştirilmemiş; sergilenen her şey Jefferson için anlamı olan tasarım ürün ve nesnelere (Meacham, 2014, p. 201).

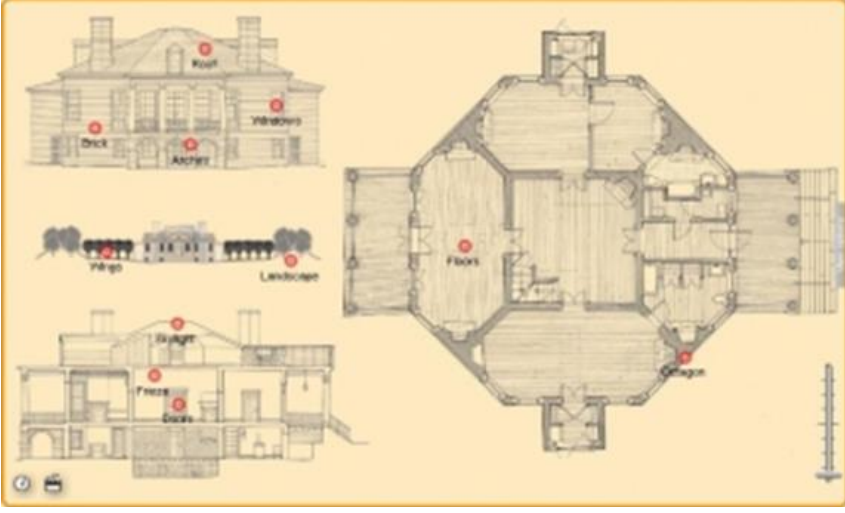
3.5.3. Poplar Forest

Jefferson, bazen davetsiz gelen misafirlere bazen de aşırı kalabalıktan uzakta, kendi başına kalıp dinlenebilmek için 1806 yılında Güney Lynchburg eteklerinde, bir villa tasarlayarak (**Görsel 23**; **Görsel 24**) yapımına başlamış ve bu inziva evinin adını da Poplar Forest koymuştur (Clotworthy, 2010, p. 47).

Görsel 23: Poplar Forest: Thomas Jefferson'ın 1800'lerin başlarında tasarlamış olduğu inziva evi (URL-22³⁴).

³⁴ URL-22: <https://vacelebrates.org/poplar-forest/> ("Poplar Forest" Erişim tarihi: 22.05.2018)

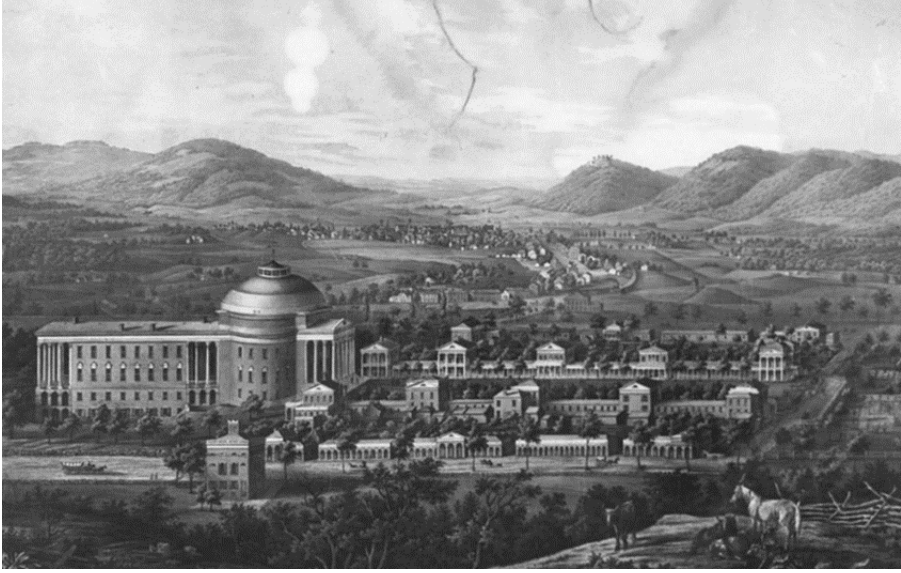
Görsel 24: Thomas Jefferson'ın Poplar Forest çizimleri. Lynchburg, Virjinya (URL-23³⁵).

Hannaford, Jefferson'ın Poplar Forest inziva evinin tasarımında yine Andrea Palladio'nun derin bir etkisi olduğunu söyler. Diğer mimari tasarımlarında da olduğu gibi, Jefferson'ın Avrupa'da geçirmiş olduğu beş yıl, Poplar Forest tasarımında da belirleyici olmuştur (Hannaford, 2012, pp. 18-19).

3.5.4. Akademik Yerleşke

Virjinya Üniversitesi kampüsünün en eski parçalarını oluşturan ve 1817 yılında başlayarak 1826 yılında tamamlanan Jefferson'ın Akademik Yerleşke tasarımı olağandışı bir düşünceye dayanmaktadır: Kollarını, 'hoş geldin' diyen bir insan biçiminde açmış (**Görsel 25**; **Görsel 26**) ve bu doğrultuda gruplandırılmış yapılar tasarlanmıştır. Bu bakımdan Jefferson'ın tasarımı, ziyaretçileri kendi alanına girmesi için davet eder niteliktedir. Greenberg, bu yönüyle Akademik Yerleşke'nin, kapalı bir yapı olan Oxford Üniversitesi ve hatta çok daha açık iç bahçeleriyle on sekizinci yüzyıl Harvard Üniversitesi'nden farklı olduğunu ileri sürer (Greenberg, 2016, p. 185). Jefferson'ın tasarladığı Akademik Yerleşke, Amerikan kolej ve üniversite mimarisi için de prototip olmuştur (James-Chakraborty, 2014, p. 247).

Virjinya Üniversitesi'nde yalnızca seçme hakkına sahip beyaz erkeklere³⁶ verilen sınırlı eğitim, Jefferson dönemi demokratik cumhuriyet politikasını destekler nitelikte, Grekçe ve Latince metinlerin de yer aldığı bir mimarlık eğitimi sunmaktadır (James-Chakraborty, 2014, p. 246).

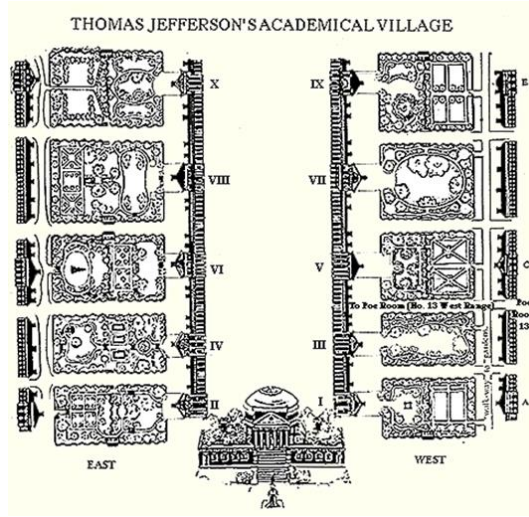

Görsel 25: Thomas Jefferson, Virjinya Üniversitesi Charlottesville, Virjinya, 1817–28 (URL-24³⁷).

Akademik Yerleşke tasarımı, köklerini klasik disiplinlerden almasına karşılık ilerlemeci; merkezi olmasına karşılık geniş tabanlı ve aynı zamanda seçmeli bir eğitimin amaçlandığını da gösterir (URL-10).

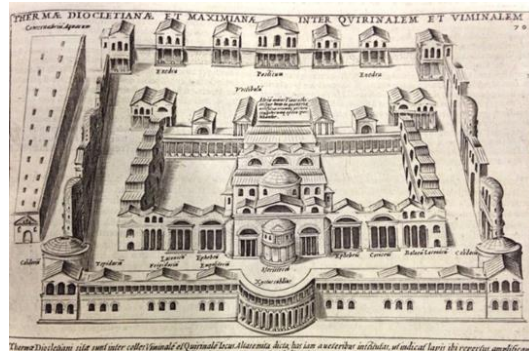
³⁶ Virjinya Üniversitesi, 1950 yılında Afrikalı Amerikanlar, 1970 yılında da kadınlar üniversiteye kabul edilmeye başlanmıştır (James-Chakraborty, 2014, p. 246).

³⁷ URL-24: <http://blog.hsl.virginia.edu/feebill/image-gallery/> ("Physician Price Fixing in 19th Century Virginia" Erişim tarihi: 20.11.2024)

Görsel 26: Akademik Yerleşke Planı (URL-25³⁸).

Botton ise, Jefferson'ın, Diocletian Hamamları'nı (298-306) (**Görsel 27**) ve Fortuna Virilis Tapınağı'nı (y. MÖ 100) (**Görsel 28**) taklit ettiği kanısındadır (de Botton, 2010, s. 34-48).

Görsel 27: Diocletian Hamamları, Roma: Tuğladan yapılmış ve mermer ile kaplı Diocletian Hamamları. Sıcak ve soğuk hamamların yanı sıra birer spor salonu ve kütüphane de içermektedir. Tüm kompleks 120000m²'lik bir alanı kapsamaktadır (URL-26³⁹).

³⁸ URL-25: <https://intranet.pogmacva.com/en/obras/81472> ("University of Virginia Library / Biblioteca de la Universidad de Virginia" Erişim tarihi: 22.05.2018)

³⁹ URL-26: <http://omeka.wellesley.edu/piranesi-rome/exhibits/show/baths-of-diocletian/construction> ("Construction and Layout" Erişim tarihi: 20.11.2024)

Görsel 28: Fortuna Virilis Tapınağı, Roma (Yaklaşık MÖ 100) (URL-27⁴⁰).

Akademik Yerleşke, insan metaforuna dayanan dört kısımdan oluşur: İlk olarak; baş kısmı, üniversitenin beyni olarak hizmet veren kubbe çatılı ve silindirik yapısıyla bir kütüphane; alınlık ise kaşlara karşılık gelmektedir. Jefferson'ın Antik Roma Pantheonu'ndan esinlendiği görülmektedir (**Görsel 29; Görsel 30**). Greenberg'e göre Jefferson, kubbeyi evrenle; kütüphaneyi de evrensel bilgiye adanmış bir tapınak ile ilişkilendirerek sembolizmden ustaca faydalanmaktadır.

Görsel 29: Rotunda, Virjinya Üniversitesi. Thomas Jefferson (URL-28⁴¹).

⁴⁰ URL-27: <https://www.bluffton.edu/homepages/facstaff/sullivanm/romanvirilis/virilis.html> ("Temple of Fortuna Virilis (Temple of Portunus)" Erişim tarihi: 20.11.2024)

⁴¹ URL-28: <https://humansofuniversity.com/university-of-virginia/> ("University of Virginia" Erişim tarihi: 20.11.2024)

Görsel 30: Pantheon Tapınağı, Roma (URL-29⁴²).

Sonraki bileşen ise, yaklaşık 189 metre uzunluğundaki kollardır (**Görsel 26**). Her kolda iki katlı beş pavilyon (**Görsel 31**) ve bu pavilyonlar arasında yer alan revaklı geçiş bağlantısı bulunmaktadır. Pavilyonların ilk katında sınıflar, ikinci katında ise fakülte daireleri yer almaktadır.

Görsel 31: Kolların arasında kalan avluya dönük orijinal pavilyon (URL-30⁴³).

42 URL-29: <https://arteinbreve.it/pantheon-storia-architettura-e-tutto-cio-che-ce-da-sapere/> ("Pantheon: Storia, architettura e tutto ciò che c'è da sapere" Erişim tarihi: 20.11.2024)

43 URL-30: https://uvamagazine.org/articles/at_home_in_history#Pav7/ ("Pavilion VII: The Colonnade Club" Erişim tarihi: 20.11.2024)

Üçüncü ve dördüncü bileşenler ise toprağa yarısına kadar gömülü olan ve kütüphane ile pavilyonları birbirine bağlayan omuzlar ile kollar arasında kalan çim alandır. Söz konusu alan yaklaşık üç metre yükseklik farkının olduğu üç farklı yükselti halinde tasarlanmıştır (**Görsel 32**). Her pavilyonun arkasında, dairelerde kalan öğrencilerin kullanımı için, kavisli bir duvar ile çevrelenmiş bir de bahçe bulunmaktadır (Greenberg, 2016, pp. 185-199).

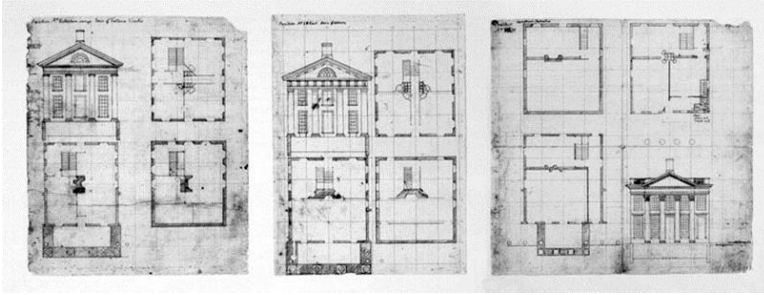

Görsel 32: Akademik Yerleşke'nin çim zeminde yükselti farkları bulunmaktadır (URL-31⁴⁴).

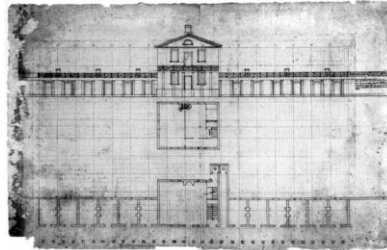
Balkan, 'organize edilmiş fikirler' kavramının Thomas Jefferson'ın Akademik Yerleşke planında somutlaştığını ileri sürmektedir. Buna göre, Akademik Yerleşke'de genel geometrik düzenlemelerin ve hiyerarşinin uygulandığı da görülmektedir. Yerleşkedeki her bir bölüm kendi özellikleri ile gelişebilmekte; diğer yandan, oluşan bütünlüğe de uyulmaktadır (Balkan, 2005, s. 25-26).

⁴⁴ URL-31: <https://the-beautiful-home.com/jeffersons-academical-village/> ("Jefferson's Academical Village: The University of Virginia and the Rhythm of Life" Erişim tarihi: 20.11.2024)

Jefferson, devletin gücünün de yönetilen halktan geldiğini düşünmektedir. Dolayısıyla yönetilen halkın ya da kitlenin akıllı ve saygın insanlardan oluşması gerekmektedir (Meacham, 2014, pp. 217-218). Kitlenin istediği biçime evrilebilmesi bakımından eğitimin bir devlet politikası haline gelmesini de istemektedir: Akademik Yerleşkeyi tasarlayarak, kitle ve eğitim arasındaki ilişkiye dair bireysel yaklaşımının bir devlet politikası haline getirilmesini amaçlamıştır. Devletin ve demokrasinin koruyucusu olacağını düşlediği söz konusu Amerikan ulusunun, ancak eğitim ile yaratılabileceği kanısındadır. Bu bağlamda, Jefferson'ın tasarladığı Akademik Yerleşke tüm yapılarıyla demokrasiyi temsil eder. Jefferson, hayatının en büyük projesi olarak değerlendirdiği Akademik Yerleşke'de yer alan tüm yapılarının çizimlerini de kendisi yapmıştır (**Görsel 33; Görsel 34**).

Görsel 33: II, IV, III sayılı pavilyonların Jefferson tarafından yapılan çizimleri (URL-32⁴⁵).

Görsel 34: Jefferson'ın yurt odaları ve pavilyon eskizi (URL-32).

⁴⁵ URL-32: <https://www.arkitera.com/gorus/birey-ve-topluluk-ikileminin-kampus-tasariminda-ifadesi-thomas-jeffersonin-virginia-universitesi-kampusu/> ("Birey ve Topluluk İkileminin Kampüs Tasarımında İfadesi: Thomas Jefferson'ın Virginia Üniversitesi Kampüsü" Erişim tarihi: 24.11.2024)

BÖLÜM 4

MİMARİ TASARIM VE BASKICI LİDER: NAPOLYON BONAPART

4. NAPOLYON BONAPART (1769-1821)

1769 yılında Korsika’da doğan ve askeri okulda eğitim gören Napolyon, Fransız ordusu topçu birliğinde elde ettiği üstün başarılar sonucunda, askeri alanda ün kazanmıştır. Fransız İhtilali’nin ilk yıllarında Korsika’da bulunan Napolyon, 1793 yılında yüzbaşı rütbesiyle Fransa’ya geçmiştir. Aynı yıl yayımlanmış olduğu cumhuriyet yanlısı bir broşür ile devrimci liderlerin dikkatini çekmiş ve Tulon kuşatmasında komutan olarak görevlendirilmiş, sergilemiş olduğu savaş stratejileriyle üstün başarılar elde etmiştir (Freedman, 2016, pp. 11-16).

1804 yılında imparator olan Napolyon, imparatorluğu döneminde bazı reformlar gerçekleştirmiştir. Eğitim alanındaki yeniliklerin yanı sıra hukuk alanında da reformlar gerçekleştiren Napolyon, tüm dünyada önemli etkileri olan Napolyon Kanunları’nı hazırlatmıştır. Ayrıca Fransa Üniversitesi, Fransa Bankası ve Onur Lejyonu da Napolyon tarafından kurulmuştur (Encyclopædia Britannica, 2010, pp. 123-124). Napolyon’un, askeri, iktisat, hukuk, eğitim ve siyaset gibi alanlarda gerçekleştirmiş olduğu reformların temel sebebi ise; daha güçlü bir Fransız İmparatorluğu’nun yaratılması düşüncesidir.

4.1. Napolyon ve Liderlik

Askeri başarılarının ardından imparator olan Napolyon, 1804 yılında, Fransa’daki Katoliklerin katılacağı, Aziz Napolyon adında kutsal bir gün düzenlenmesini emretmiştir. 1809 yılında ise Roma’nın Fransa İmparatorluğu’na dahil edilmesi ile birlikte, Hazreti Meryem’in göğe yükseliş günü yerine Aziz Napolyon gününün getirilmesini emretmiş; fakat bu isteği, imparatorluk kurumları dışında nadiren uygulanabilmiştir (Nicassio, 2009, p. 113). Dolayısıyla, Napolyon’un, imparatorluktan kaynaklanan meşru gücünü kendi çıkarları doğrultusunda kullandığı ve Fransız ulusunun, kendisini tanrısal bir lider olarak benimsemesini sağlayacak girişimlerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Benzer biçimde; kendisini, Augustus, Trajan ve Konstantin gibi liderlerle ilişkilendirme çabası içinde olan Napolyon, gerçek bir Romalı olduğunu ve

imparator Sezar'ın soyundan geldiğini ileri sürmektedir. Bu nedenle, lideri olduğu Fransa İmparatorluğu'nun yönetim biçimi ve hükümet sistemini Roma İmparatorluğu modeline dayandırmaya çalışmıştır. Otoritesini de güçlendirecek olan anıtsal mimariye verdiği önemin temel nedeni de yine Roma İmparatorluğu ile kurmaya çalıştığı ilişkidir (URL-33⁴⁶).

Diğer yandan; Fransa imparatoru olduktan sonra çıkartmış olduğu yasalar ile Fransız Devrimi'nde öne çıkan kadınların bir kez daha geri plana atılması ve ataerkil toplum anlayışının vurgulandığı yasal düzenlemelere karşılık, boşanma imkanı da Napolyon tarafından yasalaştırılmıştır. Klar, Napolyon'un söz konusu yasal düzenlemelerdeki amacının ise din, aile ve devlet otoritesinden kaynaklanan, bireyler arasındaki bağların güçlendirilmesi olduğunu ileri sürmektedir (Klar, 2015, pp. 120-121). Askeri alanda gerçekleştirmiş olduğu başarılarının sergilenmesi için Louvre Sarayı'ni genişleten Napolyon, Fransız sanatçıları bir araya getirerek, zaferini simgeleyen işler yapmalarını da istemiştir (Bell, 2015, p. 82). Bu bakımdan Napolyon'un liderlik tavrı da baskıcı liderlik olarak değerlendirilebilmektedir.

4.2. Napolyon ve Anıtsal Mimari

Napolyon'un Roma İmparatorluğu'na duyduğu hayranlığın yanı sıra, soyunun Sezar'a dayandığını ileri sürmesi de Fransa İmparatorluğu'nun başkenti olan Paris'in Roma'ya dönüştürülmesi gerektiği yönündeki düşüncesini pekiştirmiştir. Paris'in, Roma'nın modern haline dönüştürülmesini arzulayan Napolyon'un, 1806 yılındaki emirleri doğrultusunda, şehir merkezi batı yönünde kaydırılmış, Rivoli Caddesi genişletilmiş, Tuileries Sarayı da restore edilmiştir. Fakat 1809 yılında gerçekleştirilen savaşlar nedeniyle kentsel gelişim projeleri istenilen başarıya ulaşamamıştır (URL-34⁴⁷). Dolayısıyla Napolyon'un, kentin formunda yaptığı değişiklikler bir dizi görkemli anıtlarla sınırlı kalmıştır (White, 2010, p. 62). Paris'in Roma'ya dönüştürülmesi amacını ve aynı zamanda Napolyon'un ve ordusunun sahip olduğu gücün gösterilmesi işlevini üstlenen anıtlar, boş arazilerin yer aldığı, kentin batı kısmında inşa edilmiştir. White, kentin batısında kalan ve Şanzelize Caddesi

---

⁴⁶ URL-33: <https://www.warhistoryonline.com/ancient-history/napoleon-as-augustus.html> ("Napoleon as Augustus: How He Modelled Himself on the Roman Empire" Erişim tarihi: 24.11.2024)

⁴⁷ URL-34: https://www.napoleon-series.org/research/napoleon/c_Napoloen&Paris.html ("Napoléon and Paris" Erişim tarihi: 24.11.2024)

(Champs Elysées) ile Zafer Takı'nın çevresindeki alanı “*sembolik anıtlar coğrafyası*” olarak betimlemektedir (White, 2010, p. 141).

Napolyon'un mimari ile ilişkisi özellikle anıtsal tasarım alanında belirgin bir hal alır. Bu bakımdan, Napolyon'un bazı anıtsal yapılar talep ettiği, bazı yapıların da tasarımlarına ilişkin öneri ve emirlerinin olduğu görülmektedir. Örneğin; Paris'teki Pantheon'un (**Görsel 35**) sütunlarının yerine dökme demir sütunların yerleştirilmesi önerisinde bulunmuş fakat sonrasında bu düşüncesinden vazgeçmiştir. Kararını değiştirmesinin gerekçesinin ise ekonomik kaygılar olduğu ya da demirin estetik bir mimari unsur olmadığını ileri süren mimarların kendisini bir biçimde ikna etmesi şeklinde olabileceği değerlendirilmektedir. Diğer yandan, köprülerde demirin kullanılmasında Napolyon'un daha ısrarcı olduğu görülür. Köprülerin kamu yararı gözetilerek yapılması gerektiğini ve bunun için de yapı malzemesinin taş olması gerektiğine ilişkin tüm ikna çabalarına karşılık Napolyon, Paris'in ilk demir köprüsü olan Sanatlar Köprüsü'nün (**Görsel 36**) yapılması emrini vermiştir (Steiner, 1981, pp. 708-710).

Görsel 35: Pantheon, Paris. Jacques-Germain Soufflot, 1757 (URL-35⁴⁸).

⁴⁸ URL-35: <https://frenchmoments.eu/pantheon-paris/> (“Panthéon, Paris” Erişim tarihi: 24.11.2024)

Görsel 36: Sanatlar Köprüsü (Pont des Arts), Paris. Delon de Cessart, 1801-1803 (URL-36⁴⁹).

Napolyon, ayrıca Austerlitz Savaşı'nda göstermiş olduğu eşi benzeri görülmemiş zaferi simgeleyen bir anıt olarak Zafer Takı'nın (**Görsel 37**) yapılması emrini vermiştir. Zafer Takı'nın yapılacağı alanı ise Doğu Paris'in yoğun nüfuslu yerleşim alanlarının uzağında olan Etoile olarak belirlemiştir. Ben-Amos, Napolyon'un Zafer Takı ile ulaşmak istediği asıl amacının Roma İmparatorluğu'nun yeniden diriltilmesi düşüncesi olduğunu ileri sürer. Austerlitz Savaşı ile ilgili bir başka anıt ise tamamen bronzdan yapılmış olan Vendôme Sütunu'dur (**Görsel 42**) (Ben-Amos, 1993, p. 65). Üzerinde Napolyon heykeli olan bu anıtın açılış merasimi ise Napolyon'un doğum gününde gerçekleştirilmiştir (URL-37⁵⁰).

1806 yılında Napolyon tarafından Şanzelize Caddesi'nde yapımına başlanan, 164 feet (yaklaşık 50 metre) yüksekliğindeki Zafer Takı (**Görsel 37**), Napolyon'un Avrupa'daki askeri zaferlerinin sembolik bir göstergesidir (Stamp, 2010, p. 7). Söz konusu anıt, aynı zamanda Roma İmparatorluğu hayranlığını da vurgular: Anıtların yapımında, Roma Forumu'nda yer alan ve Dominian tarafından yaptırılan Titus Takı'ndan (**Görsel 38**) esinlendiği

⁴⁹ URL-36: <https://structurae.net/structures/pont-des-arts> ("Pont des Arts" Erişim tarihi: 24.11.2024)

⁵⁰ URL37: <https://www.napoleon.org/en/young-historians/napodoc/napoleonic-monuments-the-vendome-column-napoleon-rules-paris/> ("Napoleonic Monuments. The Vendôme Column: Napoleon Rules Paris" Erişim tarihi: 24.11.2024)

(URL-38⁵¹) ya da Roma'daki Konstantin Takı'nın (Görsel 39) taklit edildiği (URL-33) ileri sürülmektedir.

Görsel 37: Zafer Takı (Arc de Triomphe), Paris. Jean-François-Thérèse Chalgrin, 1806-1836 (URL-38).

Görsel 38: Titus Takı, Roma, 82 (URL-39⁵²).

Görsel 39: Konstantin Takı, Roma, 315 (URL-40⁵³).

Napolyon tarafından yaptırılan bir başka anıt olan Carrousel Zafer Takı (Görsel 40) ise 1805 yılındaki Napolyon galibiyetlerini temsil eder. Tuileries

⁵¹ URL-38: <https://www.britannica.com/topic/Arc-de-Triomphe> ("Arc de Triomphe" Erişim tarihi: 24.11.2024)

⁵² URL-39: <https://www.ancient.eu/image/1284/> ("Arch of Titus, Rome" Erişim tarihi: 24.11.2024)

⁵³ URL-40: <https://www.ancient.eu/image/1266/> ("Arch of Constantine I" Erişim tarihi: 24.11.2024)

Sarayı'nın anıtsal giriş kapısı olarak tasarlanan yapı, 1871 yılında sarayın yanmasıyla sonuçlanan yangında ayakta kalmayı başarabilmiştir. Roma İmparatorluğu yapılarından, Septimius Severus Takı'nın oranlarının kullanıldığı bu anıt, Napolyon'un Roma hayranlığının somutlaşmış bir başka örneğidir (URL-41⁵⁴)

Görsel 40: Carrousel Zafer Takı (Arc de Triomphe du Carrousel), Paris. Charles Percier & Pierre-François-Léonard Fontaine, 1806-1808 (URL-42⁵⁵).

Görsel 41: Septimius Severus Takı, Roma. (URL-43⁵⁶).

Napolyon liderliğindeki Fransa'da, -zafer taklarında olduğu gibi- ordunun yüceltilmesi için harcanılan tüm kaynaklar devlet tarafından seferber edilir (Stamp, 2010, pp. 35-36). Bu uygulamanın bir başka örneği de yine kendi askeri başarılarıyla ilişkilendirilen Vendom Sütunu'dur (**Görsel 42**). Trajan Sütunu'nun (**Görsel 43**) taklidi olduğu düşünülen Vendom Sütunu da Napolyon'un Roma İmparatorluğu'na duyduğu hayranlığın somut bir başka örneğidir (URL-33). Düşman topraklarının eritilmesiyle inşa edilen Vendom Sütunu, Napolyon'un demire karşı duyduğu ilgiyi temsil eder. Steiner, Napolyon'un demire olan bu ilgisini, zamanın mimarlarının olmasa dahi mühendislerin yaklaşımlarını yansıttığını düşünür (Steiner, 1981, pp. 702-703).

⁵⁴ URL-41: <https://www.napoleon.org/en/magazine/places/arc-de-triomphe-du-carrousel-paris-2/> ("Arc De Triomphe Du Carrousel – Paris" Erişim tarihi: 24.11.2024)

⁵⁵ URL-42: <http://www.carnavalet.paris.fr/fr/collections/arc-de-triomphe-du-carrousel> ("Arc de Triomphe du Carrousel" Erişim tarihi: 24.11.2024)

⁵⁶ URL-43: <https://www.ancient.eu/image/1339/> ("Triumphal Arch of Septimius Severus, Rome" Erişim tarihi: 24.11.2024)

Görsel 42: Vendom Sütunu, Paris
(URL-44⁵⁷).

Görsel 43: Trajan Sütunu, Roma.
Apollodorus of Damascus, 106-113
(URL-45⁵⁸).

Pierre-Alexandre Vignon tarafından tasarlanan ve 1806 yılında, Zafer Takı ve Vendom Sütunu ile birlikte yapımına başlanılan Madeleine Kilisesi de (Görsel 44) Paris'in imparatorluk başkenti haline getirilmesi amacıyla gerçekleştirilen projeler arasında yer almaktadır. Yapım emri Napolyon tarafından verilen kilise, Grande Armée adıyla bilinen büyük Fransız ordusuna adanması amacıyla yaptırılmak istenmişse de bu görevi Zafer Takı üstlenmiştir (URL-46⁵⁹).

⁵⁷ URL-44: <https://www.napoleon.org/en/magazine/places/vendome-column/> (“Vendôme Column” Erişim tarihi: 24.11.2024)

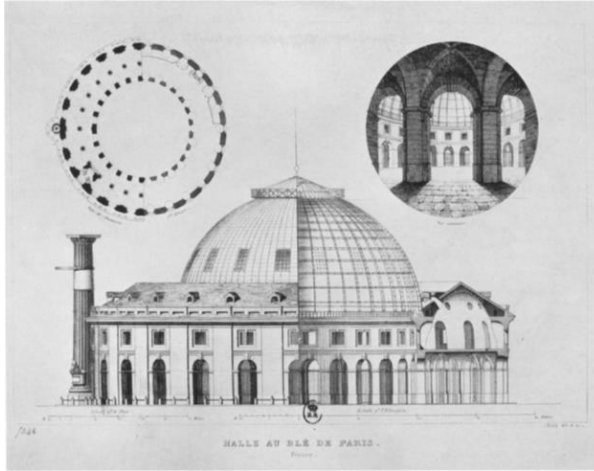
⁵⁸ URL-45: <https://www.britannica.com/topic/Trajans-Column> (“Trajan's Column” Erişim tarihi: 24.11.2024)

⁵⁹ URL-46: <https://www.britannica.com/topic/Madeleine-church-Paris-France> (“Madeleine” Erişim tarihi: 24.11.2024)

Görsel 44: Madeleine Kilisesi (Église Sainte-Marie-Madeleine), Paris. Pierre-Alexandre Vignon, 1806 (URL-46).

Son olarak; Halle aux Blés'nin (**Görsel 20**; **Görsel 45**) kubbesi de Napolyon'un onayı ile onarılmıştır (Steiner, 1981, p. 723). Geçirdiği yangın sonrası kubbe malzemesi değiştirilen Halle aux Blés'nin yeni demir kubbesi ise François-Joseph Bélanger tarafından dökme ve dövme demirden olmak üzere iki alternatif şekilde tasarlanmıştır. François Brunet ise Bélanger'in tasarımında yardımcı olmuş ve tasarımın dökme demirden yapılmasına kararlaştırılmıştır. Kubbenin yapı malzemesi olarak dökme demirin tercih edilmesinin gerekçesi ise ekonomik nedenlere bağlanmaktadır (Wiebenson, 1973, p. 279).

Görsel 45: Halle aux Blés (Wiebenson, 1973).

BÖLÜM 5

SONUÇ

5. SONUÇ

Mimari hem düşüncelerin somut bir ifadesi hem de insanlar arası etkileşimin gerçekleşebildiği mekanların düzenlenebilmesinin bir aracı olması bakımından, düşünceleri ve eylemleri etkileyebilme gücüne sahiptir. Diğer bir deyişle mimari, otoritenin politik, dini ve toplumsal bir güç olarak kullanılmasında sembolik ve aynı zamanda maddi işlevler yüklenmektedir (Coaldrake, 1996, p. 4). Bu durum eski Mezopotamya'dan günümüze kadar devam eden bir süreç olarak gözlemlenebilmektedir: Liderin talebi olan ve aynı zamanda sembolik bir değer ifade eden mimari tasarımlar, yöneticinin gururunu ve ulusun büyüklük duygusunu da beslemektedir (McNeill, 2003, s. 730). Bu açıdan, lider, ideoloji ve mimari tasarım arasındaki ilişkinin anlaşılabilirliği oldukça önemlidir.

Liderlik, topluluk, amaç birlikteliği, temsil ve süreç ifade etmektedir:

Liderlikten söz edilebilmesinin ilk koşulu olarak bir topluluk (ya da kitle); bu topluluk tarafından ulaşılmak istenilen ortak bir amaç ve bu amaca ulaşılabilirliği açısından, süreci etkin biçimde yönetebilme yeteneğine sahip, aynı zamanda kitleyi de temsil eden bir liderin olması gerekir.

Liderler yaratıcı olmak durumundadır:

Kitleler tarafından lider olarak kabul edilmelerinin önde gelen nedenlerinden birisi olması bakımından, yaratıcılık yeteneği, kitlenin karşılaştığı ya da karşılaşılması muhtemel sorunlar karşısında liderin hızlı ve pratik çözümler sunabilmesini gerektirir (Paschen & Dihsmailer, 2015, p. 2). Liderlik sürecinde, ulaşılmak istenilen hedefin gerçekleştirilebilmesi açısından, hızlı ve doğru kararlar alabilen cesur ve girişimci liderler arzulanır (Bennis, 2009, p. 35). Dolayısıyla liderlerin yaratıcılık yeteneğine sahip kişiler olmaları beklenir.

Liderlik, kitle açısından saygın bir konum ifade etmektedir:

Jefferson ve Napolyon'da da görüldüğü üzere, hitap ettikleri kitlelerin desteğini kazanan liderler, kendi kitleleri açısından hiyerarşik yapının en üst

konumunu temsil eder. Bu bakımdan liderlik, kitle lider ilişkisinde son derece saygın bir konum olarak değerlendirilir.

Jefferson gibi demokratik liderlerin kitle ile arasındaki ilişki, hoşgörü ve birlikteliğe dayanmaktadır:

Jefferson'da görüldüğü üzere; demokratik liderler, liderleri oldukları kitlelerin gelişimini ve aynı zamanda yönetimde söz haklarının olmasını da arzular. Bu bakımdan demokratik liderler, evrensel etik değerleri norm olarak kabul eden insanlar tarafından da saygı duyulan kişilerdir.

Napolyon gibi baskıcı liderler ile kitle arasındaki ilişki, baskı ve korkuya dayanmaktadır:

Napolyon gibi baskıcı liderler, konumlarından kaynaklanan meşru gücü bir otorite aracı olarak kullanmakta ve kitleler üzerinde baskı oluşturmaktadırlar. Özellikle insan ölçeğini aşan anıtsal yapıları (**Görsel 37; Görsel 40; Görsel 42**) talep etmelerinin sebebi de sahip oldukları gücü göstermek olarak değerlendirilir. Bu bakımdan, baskıcı liderlerin kitleleri, lider ile aralarındaki farklılığı kabul etmek ve ona karşı çıkmamak durumundadır.

Napolyon tarafından yaptırılan muazzam büyüklükteki anıtsal tasarımların farklı bir boyutu da bulunmaktadır: Liderlerinin, kendilerini temsil ettiği düşüncesine sahip olan kitle, liderin sahip olduğu bu muazzam gücün aynı zamanda kendi güçlerini de ifade ettiği kabulüyle hareket eder. Bu bakımdan, Napolyon'un anıtsal nitelikteki yapılarının büyüklüğü de kitlenin sahip olduğu gücün bir ispatı olması şeklinde değerlendirilmekte ve kitle açısından memnuniyet ifade etmektedir.

Demokratik ve baskıcı liderlerin, kendi ideolojileri doğrultusunda bir toplum yaratabilmek açısından, toplumsal yaşamı şekillendiren bir unsur olan mimariye başvurmaları, mimarinin ideolojik bir aygıt olarak nitelendirildiği anlamına gelir.

Jefferson gibi demokratik liderlerin ideolojileri ortak yaşam ve katılım ile eşleşmekte ve merkezinde insan yer almaktadır.

Jefferson'ın tasarım yaklaşımlarında, insan ölçeğinin dikkate alınması doğrultusunda ortaya çıkan tasarım ürünlerinde devlet ve lider gücüne değil, yurttaşların katılımına ve eşitliğe vurgu yapılır. Sosyal çevre ile ilişkisi

açısından değerlendirildiğinde ise; tasarım düşünürü demokratik liderlerin tasarım yaklaşımının davetkar (**Görsel 25**) olduğu görülür.

Napolyon gibi baskıcı liderlerin ideolojileri toplumsal baskı ve tehdit ile eşleşmekte ve merkezinde ise lider yer almaktadır.

Napolyon'un ideolojisinin, devlet ve lider gücünün yurttaş üzerinde yoğun biçimde hissettirilmesi şeklinde uygulandığı görülmektedir. Sınıfsal farklılıkların da vurgulandığı ideolojileriyle baskıcı liderler, toplumsal yapıyı, kurmuş oldukları baskı ile kontrol edebilmektedir. Gücü tekelinde tutan Napolyon, tüm değerlerin de belirleyicisidir. Kitlenin korku duymasını sağlayacak boyutta yapıların tasarımı, Napolyon örneklerinde açıkça görülebilmektedir. Gerçekleştirilen mimari tasarımlar açısından ele alındığında, toplumun sürekli bir baskı altında tutulmakta olduğu sonucuna da ulaşılır. Tasarım yaklaşımı, liderin gücünü ve aynı zamanda kitlenin lider karşısındaki konumunu yansıtan mimari yapıların yaygınlaştırılması şeklinde gerçekleşir. Bu durum, insan ölçeğine uyulmayan ve her ne kadar kamusal nitelikli olduğu düşünülse de liderin tanrısallığını yansıtan yapılarda açık biçimde görülebilir. Bu yapı örnekleriyle lider, yurttaşlar ile kesin sınırlarını da belirleyen mutlak bir otorite konumundadır.

Lider, mimari tasarım aracılığıyla yönetim alanını ve yönetim biçimini ifade edebilmektedir:

“Diğer çoğu canlı türünde olduğu gibi insanlar da sosyal kimlik ve statülerini gösterebilecekleri bölge sınırlarını belirlemektedir (Steinfeld & Maisel, 2012, p. 10).”

Canlıların kendi sınırlarını belirlemesi, liderler açısından simgesel bir mesaj anlamı taşır ve liderliklerinin pekiştirilmesinde mimariyi kullanan liderlerin yaklaşımı bu doğrultudadır.

Örneğin Napolyon açısından değerlendirildiğinde; anıtsal kimliği itibarıyla Roma'ya benzemesini istediği Paris'in öncelikli olarak anıtlarla donatılması talebi açık biçimde görülmektedir. Muazzam büyüklükteki anıtsal tasarım talepleriyle Napolyon, Paris'in sahibi olduğu mesajını verir. Mevcut ekonomik koşullar nedeniyle mimariye yönelik talepleri başkentle

sınırlandırılmıştır. Fakat koşulların uygun olması halinde tasarım taleplerini tüm yönetim alanlarında uygulamaktan geri durmayacağı da açıktır.

Napolyon örneğinde görüldüğü üzere; kentin bütününe cevap verebilen işaret öğeleriyle baskıcı liderler, aynı zamanda kentin sahibi oldukları mesajını da vermektedir. Buna karşılık, demokratik lider örneği olarak Jefferson'da böyle bir kaygı dikkat çekmez. Onun, liderlik bağlamındaki tasarımı olarak değerlendirebileceğimiz Akademik Yerleşke örneğinde de görüldüğü üzere, kampüs alanı davetkardır. Baskıcı liderin aksine; kullanıcı ya da gözlemcide herhangi bir baskı, korku veya dehşet hissinin yaratılması amaçlanmaz. Bu bakımdan demokratik liderlerin, yönetim alanları -ki bu alan ülke sınırlarına karşılık gelir- davetkar tasarım yaklaşımıyla şekillendireceği açık bir biçimde görülebilir. Dolayısıyla demokratik ya da baskıcı olsun, herhangi bir lider, ideolojisinin tüm yönetim alanında etkili olmasını arzulayacağından, ideolojik bir aygıt olarak mimari tasarımın da bu bağlamda değerlendirileceği sonucuna ulaşılabilir.

Mimari tasarım, lider ile kitle arasında kesin bir sınır çizilmesi ya da benzerliklerin vurgulanması işlevini yüklenmektedir:

Jefferson'ın öncelikli arzusu Amerikan ulusunun bağımsızlığıdır. Bu bağlamda Jefferson, devlet ve yurttaş arasında bir yakınlaşma gerektiğinin farkındadır. Monarşilerde görülen mimari ve sembolizm ilişkisinin, demokrasiyi temsil eden Amerika'da farklı değerlendirilmesi gerektiğini düşünür. Jefferson'ın bu düşüncesi ise konut mimarisindeki alınlık ve kubbe kullanımıyla da somut biçimde görülebilir. Napolyon'un yaklaşımı ise Jefferson ile tamamen tezat bir görünümde: Zira Napolyon, yurttaş ile kendisi arasında kesin sınırları imparatorun üstünlüğü yaklaşımı ile belirlemiştir. Buna göre; baskıcı liderlerin mimari tasarım yaklaşımında kitle ile lider arasındaki sınır vurgulanmakta iken, demokratik liderlerin yaklaşımında kitle ve liderin benzerlikleri vurgulanmaktadır.

İdeoloji, meslek mensubu olarak mimarların yaratıcılık sınırlarında da etkili olmaktadır:

Lider ve mimar arasındaki ilişki açısından değerlendirilecek olursa; demokratik veya baskıcı bir liderin, yönettiği kitlede yer alan mimarların özgürlükleri ve sınırlılıkları üzerinde de etkisinin olduğu açıktır. Baskıcı liderin

mimariye ilişkin sınırları belirlidir ve tasarımcı olarak mimar da bu sınırların dışına çıkmamalıdır. Demokratik lider ise demokratik mekanların yaratılmasını desteklemekte; aynı zamanda, ideolojisinin doğası gereği mimarın söz hakkının olduğunu da kabullenmektedir. Daha açık bir ifadeyle; demokratik bir lider, bir yandan yönetime katılımı desteklerken, diğer yandan, farklı düşüncelere de açık bir lider olmak durumundadır. Şu halde; farklı mimari tasarım yaklaşımı olan mimarların yaratıcılıklarının kısıtlanması, demokrasi ile bağdaşmamakta; aksine, baskıcı rejimlerin tavrına işaret etmektedir.

Liderler, tasarımlarda sembolizmin işlevselliğini etkin biçimde kullanmaktadırlar:

Demokratik ya da baskıcı liderlerin mimari tasarıma ilişkin yaklaşımlarının farklı diğer bir boyutu ise özellikle kamusal yapılarda görülmektedir. Örneğin Napolyon, kamusal yapılarda kullanıcı memnuniyeti ve kamu yararını göz ardı eder: Baskıcı liderlerin tasarım anlayışı, kullanım açısından işlevselliği değil; sembolik açıdan işlevselliği işaret eder. Jefferson'ın tasarımlarında ise yapı ve işlev arasındaki ilişki oldukça önemlidir. Akademik Yerleşke örneğinde görüldüğü üzere; bir üniversite yapısının karşılaması gereken işlevlerin dikkatli bir biçimde ele alındığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan, tasarımın sembolik açıdan da işlevsel olduğu görülebilmektedir. Rotunda'nın (Görsel 29) insan kafası ile ilişkilendirilmesi, Akademik Yerleşke açısından örnek olarak değerlendirilebilir.

Anıtsal tasarımda biçimin işlevin önünde olduğu ifadesi doğru olsa da öncelikli işlevinin bir mimari mekan yaratmak olmadığı kabulüyle değerlendirilmesi halinde farklı sonuçlar da ortaya çıkar: Anıtsal tasarımlar, antropometrik bakımdan kullanıma uygunluk işlevini karşılamıyor olsa da sembolik olarak işlevsel yapılardır. Zamanla ulusal simgeler haline gelmeleri de bu ifadeyi destekler.

Anıtsal tasarım söz konusu olduğunda akla ilk gelen değerler, temsil ve sembol olmaktadır. Bu bağlamda; anıtsal tasarımın işlevselliğinin de bu kavramlar üzerinden değerlendirilmesi gerekir. Şu halde Napolyon'un anıtsal projeleri de son derece işlevsel tasarımlardır. Demokratik ve baskıcı liderler açısından mimari, kitle üzerinde istenilen hisleri yaratabilmeli ve ideolojiye hizmet etmelidir. Dolayısıyla, ideolojiye hizmet eden herhangi bir mimari ürünün de işlevsel olduğu açıktır.

Anıtsal mekanların tasarlanması talebiyle baskıcı liderler, insan ölçeğini aşan mimari tasarımların kitle üzerinde oluşturacağı etkinin bilincindedir ve kaçınılmaz olarak talepleri de bu doğrultuda yoğunlaşmaktadır. Buna göre, devasa tasarım talepleriyle baskıcı liderler, kitlenin mimari ürün karşısında duyduğu korku ve bu doğrultuda ortaya çıkan, kendisini daha aşağı seviyede görme eğiliminin mimari tasarım aracılığıyla gerek devlet mekanizmasına gerekse kendi kişiliğine karşı benzer bir yaklaşımın oluşacağı beklentisiyle anıtsal tasarıma ayrı bir önem vermektedir. Lider, otoritesini anıtsal tasarımlarla somutlaştırabilmekte ve bu durumu bilinçli olarak vurgulayabilmek açısından, söz konusu tasarım ürünlerinin birer işaret ögesi olarak, kitle tarafından zamanla benimsenmesini de arzulamaktadır.

Anıtsal mimari ile verilmek istenilen mesajın ‘güç’ olması halinde ise tasarım talebi baskıcı bir lider ile ilişkilendirilebilir. Diğer yandan saygı duyulan bir kişinin onurlandırılması amacıyla gerçekleştirilen anıtsal tasarımlar, demokratik liderlerin talepleri doğrultusunda da mümkün olabilmektedir.

Liderin, ulusal bir mimari tarz yaratma kaygısı taşıması, ideolojik bir tavidir; bu açıdan, kent ölçeğinde olmayan tasarımlar da kentsel tasarımı etkileme potansiyeline sahip olabilmektedir:

Jefferson’ın tasarımlarında, kent ölçeğinde olmayan bir yapının da kentsel tasarım bağlamında birtakım sorunlara çözüm sunduğu görülebilir. Monticello ve Poplar Forest da kentsel ölçekte mimari tasarımlar olmamakla birlikte bireysel mimari yapılarıdır. Fakat; söz konusu iki tasarım da etkileri bakımından kentsel tasarıma ilişkin sorunlara demokratik çözümler sunar. Her iki yapı da Jefferson’ın ulusal bir mimarlık tarzı yaratma kaygısını yansıtır. Tasarım problemlerine getirmiş oldukları çözümlerde işlevsel yapılar olmalarına karşılık; toplumsal etkileri açısından değerlendirildiğinde, yapıların sahip olduğu ‘toplumu biçimlendirme’ işlevinin ön plana çıktığı görülür. Demokrasi ve eşitlik anlayışının yaygınlaşması, Jefferson’ın tasarımlarının, sosyal ve aynı zamanda siyasal işlevlerinin olduğunu gösterir: Kutsal ya da ulaşılmaz olan tapınak ve saray mimarisinin, toplumun her kesimi tarafından uygulanabilmesi ve yaygınlaşması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Jefferson’ın tasarımları kentsel tasarımı da şekillendirir.

Doğrudan kentsel tasarımın konusu olan Napolyon'un tasarım talepleri ise demokrasi düşüncesinden son derece uzak olmasına karşılık; kullanıcı ya da gözlemleyen/deneyimleyen olarak tanımlanan kitlenin istedik biçimde yönlendirilmesi işlevini yerine getirir. Napolyon'un tasarım taleplerinin demokratik tasarımlar olarak nitelendirilmemesinin başlıca sebebi ise antropometrik yapılar olmamaları ve aynı zamanda kamu yararı ile çelişiyor olmalarıdır. Mimari mekan açısından işlevselliğin, biçim kaygısı karşısında görmezden gelinmesi, Napolyon'un antidemokratik mimari tasarım yaklaşımının somutlaşmış hali olarak değerlendirilebilmektedir.

Liderlerin tasarım yaklaşımları, sahip oldukları entelektüel bilgi ve deneyimler doğrultusunda şekillenmektedir:

Jefferson'un Paris'te geçirdiği beş yıl bu bağlamda değerlendirilebilir. Zira Jefferson, Fransa'da görev yaptığı sırada deneyimlediği yapıların yanı sıra okuduğu kitaplardan da etkilenmiştir. Napolyon açısından ise; İtalya ya da Mısır seferinde olduğu gibi, askerliği süresince gördüğü farklı ülkelerdeki anıtsal mimari örnekleri doğrultusunda tasarım taleplerinin şekillendiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla; yapılan sivil nitelikli ziyaretler ya da askeri işgallerin yanı sıra entelektüel bilgi ve birikimin de liderlerin tasarım yaklaşımını belirlediği sonucuna ulaşılabilir.

Hayata bakış açıları ya da hayatı anlamlandırmaları ile eşleşen özellikler açısından baskıcı ve demokratik liderler birbirlerinden farklıdır. Bu farklılaşma ise bilinç-bilinçaltı, çocukluk dönemi, sosyoekonomik geçmiş ve kültürel değerler gibi birçok farklı bileşen tarafından şekillenebilmektedir. Demokratik liderlerin ortak biçimde sahip olduğu ya da baskıcı liderlerin sahip olmadığı bu özellikler ise liderlik pratiğinde uygulanan yöntemlerin ve liderlik tavrının ana hatlarını biçimlendirmektedir. Bu bakımdan liderlerin kişisel özellikleri, takıçileri ile ilişkilerinde de belirleyici olmaktadır.

Demokratik ya da baskıcı olsun, tüm liderler, hitap ettikleri kitlenin eğilim, korku ve isteklerini anlayabilmeleri açısından empati yeteneğine sahip olmak durumundadır. Evrensel iyi ile uyuşsun ya da uyuşmasın, liderlik konumunun elde edilebilmesinde, liderin empati yeteneği belirleyici bir niteliktir. Benzer olarak kitlenin lider tarafından etkilenebilmesi açısından liderin etkileme yeteneğinin olması da gerekmektedir. Bu ise liderin empati

kurmuş olduğu kitleye ilişkin uyguladığı yöntemler dahilinde ele alınabilmektedir ve hitabet yeteneği de bu bağlamda işlev kazanmaktadır.

Diğer yandan demokratik ve baskıcı liderlerin evrensel değerler doğrultusunda takipçilerine yaklaşımları da farklılaşmaktadır. Baskıcı liderlerin kendilerine yapılan eleştiriye kapalı olmalarının yanı sıra kibirleri ile belirginleşen kişilikleri, onların takipçilerine yaklaşımlarında oldukça etkili olmaktadır. Baskıcı liderler açısından takipçilere karşı ayrımcı ve dışlayıcı bir yaklaşım söz konusudur. Bu nedenledir ki takipçilerin eylemleri gönüllülük esasından çok, zorlama ile gerçekleşmektedir. Demokratik bir lider ise takipçilerin katılımını desteklediğinden ötürü kişiler arası iletişim becerileri baskıcı liderler ile karşılaştırıldığında çok daha etkin olmaktadır.

Liderler ve mimari tasarım arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi açısından; tasarım talebi, tasarıma eleştirel yaklaşabilme, tasarım bilgisine sahip olma, tasarımda ifade gücü, tasarıma ilişkin yaratıcı düşünce, tasarıma ilişkin konsept oluşturabilme ve yenilikçi bakış açısıyla tasarım düşünebilme gibi yeteneklere değinilmesi gerekmektedir.

Tasarım talebi: Tasarım talepleri mimarlar tarafından gerçekleştirilen Napolyon, aynı zamanda mimarlara birtakım müdahalelerde de bulunmuştur. Mimari tasarım talebi açısından Jefferson'ın konumu Napolyon'dan farklıdır. Zira Jefferson ile ilgili tüm tasarımlar yine Jefferson'ın kendi tasarımlarıdır (**Görsel 8; Görsel 9; Görsel 12; Görsel 15; Görsel 22**). Şu halde Jefferson'ın herhangi bir mimardan tasarım talebinde bulunmadığı da görülmektedir.

Eleştirel düşünme: Eleştirel düşünme, diğer insanların pozisyonlarını, argümanlarını ve kararlarını saptayabilme; alternatif bakış açılarını değerlendirebilme; karşıt argüman ve değerlendirmeleri ölçüp tartmak; görünenin arkasındaki gerçeğin farkına varabilme; yanlış varsayımları ve yönlendirmeleri ayırt edebilme; sunulan argümanların doğru kanıtlar eşliğinde geçerli olup olmadığına ilişkin sonuçlar çıkarabilme gibi yeteneklerin belirleyici olduğu kompleks bir süreçtir (Cottrell, 2005, p. 2). Bu bakımdan demokratik ya da baskıcı tüm liderlerin eleştirel düşünebilme yeteneğine sahip olduğu ileri sürülebilir. İdeolojileri doğrultusunda tasarımlar talep etmeleri ya da gerçekleştirmiş olmaları da mimari tasarıma ilişkin yaklaşımlarının eleştirel bir bakış açısı içerdiğini gösterir.

Tasarım bilgisi:

Mimarın tasarımına müdahalede bulunulması tasarım bilgisinin varlığına ilişkin bir kesinlik ifade etmez. Aksi halde; mimarlardan tasarım talebinde bulunan ve aynı zamanda, mimarlara herhangi bir müdahalede bulunan tüm müşterilerin de tasarım bilgisine sahip olduğu düşüncesine ulaşılabilir ki böyle bir çıkarım doğru olmayacaktır. Napolyon ve Jefferson açısından değerlendirildiğinde ise; tasarımın gerçekleşmesine olanak sağlayan tasarım bilgisine sahip olan ve aynı zamanda kendi tasarımları olan Jefferson Napolyon'dan ayrılmaktadır. Napolyon ise her ne kadar tasarım talebinde bulunmuş olsa da söz konusu tasarım taleplerinin mimarlar tarafından gerçekleştirilmesi, kısmen ya da genel olarak mimari tasarım bilgisine sahip olmadığı anlamına gelmektedir.

İfade gücü: Mimari tasarım problemlerine ilişkin çözüm sunulabilmesi açısından, eskiz ve diyagram gibi yardımcı unsurların kullanılabilmesi yeteneğine karşılık gelmektedir. Söz konusu ifade gücü ise Jefferson'ın eskizlerinde somut biçimde görülebilmektedir. Diğer yandan Napolyon'un mimari tasarıma ilişkin eskizleri bulunmamaktadır.

Yaratıcı düşünme: Mimari tasarıma ilişkin yaratıcı düşünme yeteneği ise iki liderin ortak özellikleri arasında yer almaktadır. Jefferson'ın kendine ait tasarımları ile Napolyon'un düşman askerinin toplarını eriterek yaptırmış olduğu anıt da mimari tasarıma ilişkin yaratıcı düşünme yeteneğini işaret etmektedir.

Konsept: Liderler açısından tasarımın hangi anlama karşılık geldiği ya da söz konusu tasarım ürünü ile hangi mesajın verilmek istendiğini ifade etmektedir. Jefferson açısından mimari tasarımda konsept, bir arada yaşama, demokrasi, eşitlik, yeniden doğma gibi kavramlara karşılık gelmektedir. Diğer yandan; Napolyon açısından mimari tasarım taleplerinin konseptini ise güç, korku, üstünlük gibi kavramlar oluşturmaktadır. Demokratik ve baskıcı liderlerin ideolojileri doğrultusunda gerçekleştirilen mimari tasarımlarda konsept, liderlerin ideolojilerini yansıtmaktadır.

Mimari tasarımlarıyla ulusal mimarinin şekillenmesine katkı sunan ve aynı zamanda demokratik bir lider olan Jefferson, kendisine ait birçok tasarımla liderlik yeteneğinin yanı sıra tasarım yeteneğiyle de öne çıkmıştır. Yaşamı

kolaylaştıran günlük nesnelerin yanı sıra; konut, çiftlik arazisi, meclis binası ve üniversite yerleşkesi tasarlamıştır. Kendi ideolojisini destekler nitelikteki tasarımlarıyla Jefferson, antropometrik ölçülere duyarlılığı doğrultusunda demokratik mekanlar tasarlamıştır.

Mimari tasarımlarında bağlam ve işlev göz ardı edilmemiştir. Konsept olarak, demokrasi, dahil olma ve katılım gibi kavramlar temel alınmıştır. Diğer yandan; tasarımları biçim ve sembolik değer açısından karşılaştırıldığında ise bu iki parametreden herhangi birinin diğerini gölgede bırakmadığı da dikkat çeker. Örneğin, Akademik Yerleşke’de görüldüğü üzere; üniversite öğrencilerinin etkin katılımının yanı sıra mekanı benimsemelerini de sağlayan bir tasarım olması açısından; tasarımın psikolojik, sosyal ve kültürel boyutlarının da dikkate alındığı görülmektedir. Kullanılan metaforlar açısından değerlendirildiğinde ise Akademik Yerleşke’nin biçimi ve sembolik boyutu da birbirini destekler. Sonuç olarak, demokratik bir lider olan Jefferson’ın ideolojisi ile tasarımları birbirini doğrular niteliktedir: Toplumsal yapının istendik biçimde dönüşmesinin amaçlandığı görülür.

İmparator olmadan önce askeri başarılarıyla öne çıkan Napolyon ise imparatorluğu süresince de askeri başarılarını simgeleyecek tasarımlar talep etmiştir. Hayranlık duyduğu Roma İmparatorluğu’nun merkezi olan Roma’nın modern bir haline dönüştürmek istediği Paris’i anıtlarla taçlandırma çabası ise doğrudan liderlik otoritesinin kişisel amaçlar doğrultusunda kullanılmasına işaret eder. Gücü temsil ettiğini düşündüğü Roma İmparatorluğu’nun yeniden canlandırılması hayali ise tüm dünyanın lideri olma isteğiyle ilişkilendirilebilir. Bu bakımdan, Napolyon’un ideolojik yaklaşımı doğrultusunda bir Fransa İmparatorluğu yaratma çabası içinde olması, anıtsal tasarıma öncelik vermesiyle açık biçimde ilişkilidir.

KAYNAKÇA

- Adair, J. E. (2002). *Inspiring leadership-learning from great leaders*. London: Thorogood Publishing.
- Aldrete, G. S. (2004). *Daily life in the Roman city: Rome, Pompeii and Ostia*. Connecticut, USA: Greenwood Publishing Group.
- Anderson, J. (2014). *Mimari Tasarım* (2. b.). (N. Şık, Çev.) İstanbul: Literatür.
- Anderson, J. C. (2014). Architect and Patron. In R. B. Ulrich, & C. K. Quenemoen (Eds.), *A Companion to Roman Architecture* (pp. 127-139). Blackwell Publishing.
- Aslanoğlu, İ. (2010). *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı: 1923-1938* (3. b.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Aytaç, A. M. (2009). *Kitle ve Siyaset: Kalabalıkların Yönetimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bakar, S. (2022). Çok Etnili Ulus-Devletin Denge Hali. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 39(2), 495-507. doi:10.32600/huefd.998218
- Balkan, E. A. (2005). *Mimari Tasarımda Konsept*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Baradat, L. P. (2012). *Siyasal İdeolojiler: Kökenleri ve Etkileri*. (A. Aydın, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bass, B. M. (2003). The New Paradigm and the Ethics of Authentic and Pseudotransformational Leadership. In A. Safty, & H. Güven (Eds.), *New Paradigms in Leadership* (pp. 118-135). İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Batson, C. D. (2009). These things called empathy: eight related but distinct phenomena. In J. Decety, & W. Ickes (Eds.), *The Social Neuroscience of Empathy*. MIT Press.
- Bavelas, A. (1960). Leadership: Man and Function. *Administrative Science Quarterly*, 4(4), 491-498.
- Bazin, G. (2015). *Sanat Tarihi: Sanatın İlk Örneklerinden Günümüze*. (S. Hilav, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Belardi, P. (2016). *Mimarlar Neden Hala Çiziyor?* (2 b.). (A. Erol, Çev.) İstanbul: Janus Yayıncılık.
- Bell, D. A. (2015). *Napoleon: A Concise Biography*. Oxford University Press.
- Ben-Amos, A. (1993). Monuments and Memory in French Nationalism. *History and Memory*, 5(2), 50-81.
- Bennis, W. (2009). *On becoming a leader* (4. ed.). New York: Basic Books.
- Berman, M. (2016). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor* (18. b.). (Ü. Altuğ, & B. Peker, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bodenschatz, H. (2014). Urban design for Mussolini, Stalin, Salazar, Hitler and Franco. *Planning Perspectives*, 29(3), 381-392.

- Bozdoğan, S. (2002). *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür* (1. b.). (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Buchanan, R. (1985). Declaration by Design: Rhetoric, Argument, and Demonstration in Design Practice. *Design Issues*, 2(1), 4-22.
- Buchanan, R. (2001). Design Research and the New Learning. *Design Issues*, 17(4), 3-23.
- Canetti, E. (2016). *Kitle ve İktidar* (7. b.). (G. Aygen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cevizci, A. (2002). *Paradigma felsefe sözlüğü* (5. b.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Clotworthy, W. G. (2010). *Homes and libraries of the presidents: An interpretive guide* (3. ed.). Saline, Michigan: McNaughton & Gunn, Inc.
- Coaldrake, W. H. (1996). *Architecture and authority in Japan*. Psychology Press.
- Cottrell, S. (2005). *Critical Thinking Skills: Developing Effective Analysis and Argument*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Cumo, C. (2006). Physics. In J. G. Ryan, & L. C. Schlup (Eds.), *Historical Dictionary of The 1940s* (pp. 303-304). New York: M.E. Sharpe, Inc (Routledge).
- Curtis, W. J. (1996). *Modern architecture since 1900* (3. ed.). London, Singapore: Phaidon Press Limited.
- Çam, E. (2011). *Siyaset Bilimine Giriş* (9. b.). İstanbul: Der Yayınları.
- Davis, G. A. (1999). Barriers to Creativity and Creative Attitudes. In M. A. Runco, & S. R. Pritzker (Eds.), *Encyclopedia of Creativity* (Vol. I, pp. 165-174). San Diego / London / Boston / New York / Sydney / Tokyo / Toronto: Academic Press.
- de Botton, A. (2010). *Mutluluğun Mimarisi*. İstanbul: Sel.
- De Coulanges, N. D. (2006). *The ancient city: A study of the religion, laws, and institutions of Greece and Rome*. New York: Dover Publications, Inc.
- DeHann, H. D. (2016). *Stalinist city planning: professionals, performance, and power*. Toronto/Buffalo/London: University of Toronto Press.
- Demirtaş, S. (1997). *Liderlik Teorileri ve Karizmatik Liderlik*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dowding, K. (2013). Perceptions of leadership. In P. T Hart, & J. Uhr (Eds.), *Public Leadership: Perspectives and Practices* (pp. 93-102). ANU Press.
- Dunne, D., & Martin, R. (2006). Design thinking and how it will change management education: An interview and discussion. *Academy of Management Learning & Education*, 5(4), 512-523.
- Durand, G. (2017). *Sembolik İmgelem* (2 b.). (A. Meral, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Duverger, M. (2002). *Siyaset Sosyolojisi: Siyasal Bilimin Öğeleri* (6. b.). (Ş. Tekeli, Çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.

- Edwards, B. (2008). *Understanding architecture through drawing* (2 ed.). Taylor & Francis.
- Encyclopædia Britannica. (2010). *100 Most Influential World Leaders of All Time*. (A. McKenna, Ed.) New York: Britannica Educational Publishing.
- Erkutlu, H. V., & Chafra, J. (2006). Relationship between leadership power bases and job stress of subordinates: example from boutique hotels. *Management Research News*, 29(5), 285-297.
- Erlhoff, M., & Marshall, T. (Eds.). (2008). *Design dictionary: perspectives on design terminology*. Basel/Boston/Berlin: Birkhäuser.
- Farrelly, L. (2013). *Mimarlığın Temelleri*. (N. Şık, Çev.) İstanbul: Literatür Yayınları.
- Feist, G. J. (1999). Autonomy and Independence. In M. A. Runco, & S. R. Pritzker (Eds.), *Encyclopedia of Creativity* (pp. 157-163). San Diego / London / Boston / New York / Sydney / Tokyo / Toronto: Academic Press.
- Findeli, A. (1994). Ethics, Aesthetics, and Design. *Design Issues*, 10(2), 49-68.
- Forbes Media LLC. (2018). *The World's Most Powerful People*. Retrieved 07 30, 2018, from Forbes: <https://www.forbes.com/powerful-people/list/>
- Fortune Media. (2014). *The World's 50 Greatest Leaders (2014)*. Retrieved 07 30, 2018, from Fortune: <https://fortune.com/2014/03/20/worlds-50-greatest-leaders/>
- Freedman, J. (2016). *Strategic Inventions of the Napoleonic Wars*. Cavendish Square Publishing LLC.
- French, J. R., & Raven, B. (1959). The bases of social power. In D. Cartwright (Ed.), *Studies in Social Power* (pp. 150-167). Ann Arbor, Michigan: Institute for Social Research.
- Freyer, H. (2014). *Sanayi Çağı*. (B. Akarsu, & H. Batuhan, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Fromm, E. (2000). *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı* (7. b.). (S. Budak, Çev.) Ankara: Öteki Yayınevi.
- Gabriel, R. H. (1994). Thomas Jefferson and Architecture. *OAH Magazine of History*, 8(4: Life in Revolutionary America), 36-44.
- Gaines, K. (2010). Agrarian Politics. In M. Kazin, R. Edwards, & A. Rothman (Eds.), *The Princeton Encyclopedia of American Political History* (pp. 49-54). New Jersey: Princeton University Press.
- Gessert, G. S. (2014). Ideological Application: Roman Architecture and Fascit Romanità. In R. B. Ulrich, & C. K. Quenemoen (Eds.), *A Companion to Roman Architecture* (pp. 426-445). Blackwell Publishing.
- Ghaemi, N. (2017). *Birinci Sınıf Delilik: Liderlik ile Akıl Hastaları Arasındaki Bağlantılar* (4. b.). (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Giddens, A., & Sutton, P. W. (2014). *Sosyolojide Temel Kavramlar*. (G. Salman, Dü., & A. Esgin, Çev.) Ankara: Phoneix Yayınevi.

- Gieryn, T. F. (2000). A Space for Place in Sociology. *Annual Review of Sociology*, 26, 463-496.
- Glenn, M. (2003). *Architecture demonstrates power*. Haverford College.
- Goldschmidt, G. (1991). The Dialectics of Sketching. *Creativity Research Journal*, 4(2), 123-143.
- Goldschmidt, G. (1999). Design. In *Encyclopedia of Creativity* (Vol. I, pp. 525-535). San Diego / London / Boston / New York / Sydney / Tokyo / Toronto: Academic Press.
- Goleman, D. (2000). Leadership that gets results. *Harvard business review*, 78(2), 4-17.
- Gombrich, E. H. (2015). *Sanatın Öyküsü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Greenberg, A. (2016). *The architecture of democracy: American architecture and the legacy of the Revolution*. New York: Rizzoli.
- Greenstein, F. I. (2009). *Inventing the job of president: leadership style from George Washington to Andrew Jackson*. New Jersey, Princeton, USA: Princeton University Press.
- Gregotti, V. (2015). *Mimarlığın İçinde*. (A. Erol, Çev.) İstanbul: Janus Yayıncılık.
- Haas, M. L. (2005). *The ideological origins of great power politics, 1789-1989*. Ithaca / London: Cornell University Press.
- Hannaford, P. (2012). *Presidential Retreats: Where the Presidents Went and Why They Went There*. New York: Simon & Schuster.
- Hasol, D. (2016). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü* (14. b.). İstanbul: YEM Yayın.
- Heifetz, R. A. (1994). *Leadership Without Easy Answers*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Hemphill, J. K. (1949). The Leader and His Group. *Educational Research Bulletin*, 28(9), 225-229+245-246.
- Hersey, P., Blanchard, K. H., & Natemeyer, W. E. (1979). Situational leadership, perception, and the impact of power. *Group & Organization Studies*, 4(4), 418-428.
- Hitler, A. (2004). *Kavgam*. (O. Ertaş, Çev.) İstanbul: Beda Yayınları.
- Hogg, M. A. (2004). Social Identity and Leadership. In D. M. Messick, & R. M. Kramer (Eds.), *The psychology of leadership* (pp. 53-81). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hornung, E. (2004). *Ana Hatlarıyla Mısır Tarihi*. (Z. A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Kabalıcı Yayınevi. (Orijinal Basım: 1978).
- House, R. J., Splanger, W. D., & Woycke, J. (1991). Personality and Charisma in the U.S. Presidency: A Psychological Theory of Leader Effectiveness. *Administrative Science Quarterly*, 36(3), 364-396.
- Hughes, R. L., Ginnet, R. C., & Curphy, G. J. (2002). *Leadership: Enhancing the lessons of experience* (4. ed.). New York: McGraw-Hill/Irwin.

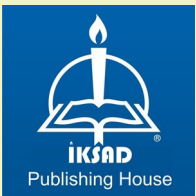
- James-Chakraborty, K. (2014). *Architecture since 1400*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Junquera, B., & Fernández, E. (2011). Lights And Shadows Of Political Leadership: A Review Of The Literature And A Research Agenda. In A. L. Larsen (Ed.), *Political Leadership and its Significance in a Time of Troubles* (pp. 23-45). Nova Science Publishers, Incorporated.
- Klar, J. (2015). *French Revolution, Napoleon, and the Republic: Liberté, Égalité, Fraternité*. (J. Steinberg, Ed.) Britannica Educational Publishing.
- Knox, P., & Pinch, S. (2010). *Urban social geography: an introduction* (6th ed ed.). England: Pearson.
- Kostof, S. (1977). The Practice of Architecture in the Ancient World: Egypt and Greece. In S. Kostof (Ed.), *The Architect* (pp. 3-27). New York: Oxford University Press.
- Kuban, D. (1992). *Mimarlık kavramları: tarihsel perspektif içinde mimarlığın kuramsal sözlüğüne giriş* (4 b.). İstanbul: YEM Yayın.
- Lang, J. (2007). *Urban Design: A typology of procedures and products*. Oxford: Architectural Press (Elsevier).
- Lavell, R. J. (1952). Democratic Leadership: What Is It? *Phi Delta Kappan*, 34(2), 57-58.
- Lawson, B. (2006). *How designers think: the design process demystified* (4. ed.). Amsterdam / Boston / Heidelberg / London / New York / Oxford / Paris / San Diego / San Francisco / Singapore / Sydney / Tokyo: Architectural Press.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Leick, G. (2002). *Who's who in the Ancient Near East*. London / New York: Routledge.
- Loos, A. (2016). *Mimarlık Üzerine*. (A. Tümertekin, & N. Ülner, Çev.) İstanbul: Janus Yayıncılık.
- Lunenburg, F. C. (2012). Power and leadership: An influence process. *International journal of management, business, and administration*, 15(1), 1-9.
- Lynch, K. (2010). *Kent İmgesi* (6. Basım b.). (İ. Başaran, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Madanipour, A. (2007). Ambiguities of urban design. In C. Matthew, & S. Tiesdell (Eds.), *Urban Design Reader* (pp. 12-23). Elsevier.
- Mahoney, D. J. (1986). Declaration of independence. *Society*, 24(1), 46-48.
- Maxwell, L. E. (2000). A safe and welcoming school: What students, teachers, and parents think. *Journal of Architectural and Planning Research*, 17(4), 271-282.
- May, R. (2016). *Yaratma Cesareti*. (A. Oysal, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

- McLaughlin, J. (1998). *Jefferson and Monticello: The biography of a builder*. New York: Henry Holt & Company.
- McNeill, W. H. (2003). *Dünya Tarihi* (7. b.). (A. Şenel, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Meacham, J. (2013). *Thomas Jefferson: The Art of Power*. New York: Random House.
- Meacham, J. (2014). *Thomas Jefferson: President and Philosopher*. New York: Crown Books for Young Readers.
- Messick, D. M. (2004). On the Psychological Exchange Between Leaders and Followers. In D. M. Messick, & R. M. Kramer (Eds.), *The psychology of leadership* (pp. 83-97). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Miller, C., & Miller, P. (2016). *Monticello: The Official Guide to Thomas Jefferson's World*. Washington, D.C.: National Geographic.
- Mumford, L. (2013). *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Değişimler ve Geleceği* (2. b.). (G. Koca, & T. Tosun, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Neumann, D. (2014). A Skyscraper for Mussolini. *AA files*, 68, 141-153.
- Nevarez, C., Wood, J. L., & Penrose, R. (2013). *Leadership theory and the community college: Applying theory to practice*. Sterling, Virginia: Stylus Publishing.
- Nicassio, S. V. (2009). *Imperial City: Rome under Napoleon*. Chicago: University of Chicago Press.
- Nielsen, I. (2014). Creating Imperial Architecture. In R. B. Ulrich, & C. K. Quenemoen (Eds.), *A Companion to Roman Architecture* (pp. 45-62). Blackwell Publishing.
- Northouse, P. G. (2010). *Leadership: Theory and Practice* (5. ed.). Washington DC: Sage.
- Olgun, E. (2003). Ripeness in the Resolution of International Conflicts: The Significance of Leadership. In A. Safty, & H. Güven (Eds.), *New Paradigms in Leadership* (pp. 65-69). İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Owen, C. (2007). Design thinking: Notes on its nature and use. *Design Research Quarterly*, 2(1), 16-27.
- Pakulski, J., & Higley, J. (2013). Towards Leader Democracy? In P. T Hart, & J. Uhr (Eds.), *Public Leadership: Perspectives and Practices* (pp. 45-54). ANU Press.
- Papanek, V. (1973). *Design for the real world: Human ecology and social change*. Toronto / New York / London: Bentam Books.
- Paschen, M., & Dihsmair, E. (2015). *Psychology of Human Leadership*. Springer.
- Rapoport, A. (1969). *House Form and Culture*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- Rhode, D. L. (2012). Developing Leadership. *Santa Clara Law Review*, 52(3), 689-724.

- Ricketts, K. G. (2009). *Leadership vs. Management*. Retrieved 11 25, 2022, from University of Kentucky College of Agriculture: <http://www2.ca.uky.edu/agcomm/pubs/elk1/elk1103/elk1103.pdf>
- Roth, L. M. (2014). *Mimarlığın Öyküsü: Öğeleri, Tarihi ve Anlamı*. (E. Akça, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Ruskin, J. (2016). *Belleğin Lambası*. (A. Şimşek, Dü., & A. N. Tezel, Çev.) İstanbul: Corpus Yayınları.
- Safty, A. (2003). Leadership for Human development. In A. Safty, & H. Güven (Eds.), *New Paradigms in Leadership* (pp. 26-52). İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Schön, D. A. (1983). *The Reflective Practitioner*. USA: Basic Books.
- Schwartz, M. S. (2005). Universal Moral Values for Corporate Codes of Ethics. *Journal of Business Ethics*, 59(1-2), 27-44.
- Shah, R. C., & Kesan, J. P. (2007). How architecture regulates. *Journal of architectural and Planning Research*, 24(4), 350-359.
- Sharma, M. K., & Jain, S. (2013). Leadership Management Principles, Models and Theories. *Global Journal of Management and Business Studies*, 3(3), 309-318.
- Sherratt, A. (1990). The Genesis of Megaliths: Monumentality, Ethnicity and Social Complexity in Neolithic North-West Europe. *World Archaeology*, 22(2), 147-167. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/124873>
- Slattery, M. (2014). *Sosyolojide Temel Fikirler* (6. b.). (Ü. Tatlıcan, Dü., Ö. Balkız, G. Demiriz, H. Harlak, C. Özdemir, Ş. Özkan, & Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Solacini, C. (2015). Anıt Mezarlar. U. Eco (Dü.) içinde, *Ortaçağ: Keşifler, Ticaret İlişkileri, Ütopyalar* (L. T. Basmacı, Çev., s. 766-770). İstanbul: ALFA.
- Soygeniş, S. (2006). *Mimarlık düşünmek, düşlemek* (2 b.). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Stamp, G. (2010). *The Memorial to the Missing of the Somme*. Profile Books.
- Steiner, F. H. (1981). Building with Iron: A Napoleonic Controversy. *Technology and Culture*, 22(4), 700-724.
- Steinfeld, E., & Maisel, J. L. (2012). *Universal Design: Creating inclusive environments*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- T Hart, P., & Uhr, J. (2013). Understanding Public Leadership: An Introduction. P. T Hart, & J. Uhr (Dü) içinde, *Public Leadership: Perspectives and Practices* (s. 1-22). ANU Press.
- Tanyeli, U. (2017). *Yıkarak Yapmak: Anarşist bir mimarlık kuramı için altlık*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Taşdelen, M. H. (2011). *Siyaset Sosyolojisi* (3. b.). İstanbul: Kocav Yayınları.
- TDK. (2018). Türk DİL Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı

- Tead, O. (1935). *The art of leadership*. New York: Mcgraw-Hill Book Company.
- Tekeli, İ. (2011). *Kent, kentli hakları, kentleşme ve kentsel dönüşüm yazıları* (2 b.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- The Most 10. (2017). *10 Most Important Leaders In 20th Century*. Retrieved 07 30, 2018, from themost10: <http://www.themost10.com/important-leaders-in-20th-century/>
- The Top Tens. (2018). *Top Ten Most Important Leaders In World History*. Retrieved 07 30, 2018, from The Top Tens: <https://www.thetoptens.com/leaders/important-leaders-history/>
- Time USA, LLC. (2018). *TIME 100 Persons of The Century*. Retrieved 07 30, 2018, from <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,26473,00.html>
- Timuçin, A. (2013). *Eстетik* (9. b.). İstanbul: Bulut Yayınları.
- Touchard, J. (2015). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. (M. H. Bayka, Dü., & İ. Yerguz, Çev.) İstanbul: Isık Yayınları.
- Trigger, B. G. (1990). Monumental architecture: a thermodynamic explanation of symbolic behaviour. *World Archaeology*, 22(2), 119-132.
- Turner, J. C., Reynolds, K. J., & Subasic, E. (2013). Identity Confers Power: The New View of Leadership in Social Psychology. In P. T Hart, & J. Uhr (Eds.), *Understanding Public Leadership: Perspectives and Practices* (pp. 57-72). ANU Press.
- Tyler, T. R. (2004). Process-Based Leadership: How Do Leaders Lead? In D. M. Messick, & R. M. Kramer (Eds.), *The psychology of leadership* (pp. 167-193). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- van Wart, M. (2003). Public-Sector Leadership Theory: An Assessment. *Public Administration Review*, 63(2), 214-228.
- Vianna, M., Vianna, Y., Adler, I. K., Lucena, B., & Russo, B. (2012). *Design Thinking*. (B. Murtinho, D. Chediek, R. Moura, & K. Mathewson, Trans.) Rio de Janeiro: MJV Press.
- Villalba, E. (2011). Critical Thinking. In M. A. Runco, & S. R. Pritzker (Eds.), *Encyclopedia of Creativity* (2. ed., pp. 840-846). Academic Press.
- Vitruvius. (2017). *Mimarlık Üzerine On Kitap*. (E. Çoraklı, Dü., & Ç. Dürüşken, Çev.) İstanbul: ALFA.
- Weber, E. T. (2015). *Uniting Mississippi: Democracy and Leadership in the South*. Jackson, Mississippi: University Press of Mississippi.
- Weber, M. (2019). *Sosyoloji Yazıları*. (H. H. Gerth, C. W. Mills, Dü., & T. Parla, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- White, J. W. (2010). *Mirrors of Memory: Culture, Politics, and Time in Paris and Tokyo*. University of Virginia Press.
- Wiebenson, D. (1973). The Two Domes of the Halle au Blé in Paris. *The Art Bulletin*, 55(2), 262-279.

- Wittgenstein, L. (2001). *Tractatus Logico - Philosophicus* (2. b.). (O. Aruoba, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Wylant, B. (2008). Design Thinking and the Experience of Innovation. *Design Issues*, 24(2), 3-14.
- Yee, R. (2013). *Architectural Drawing: A Visual Compendium of Types and Methods* (4. ed.). Canada: John Wiley & Sons.
- Zizek, S. (2013). İdeoloji Hayaleti. S. Zizek (Dü.) içinde, *İdeolojiyi Haritalamak* (S. Kibar, Çev., s. 7-54). Ankara: Dipnot Yayınları.

ISBN: 978-625-367-961-3